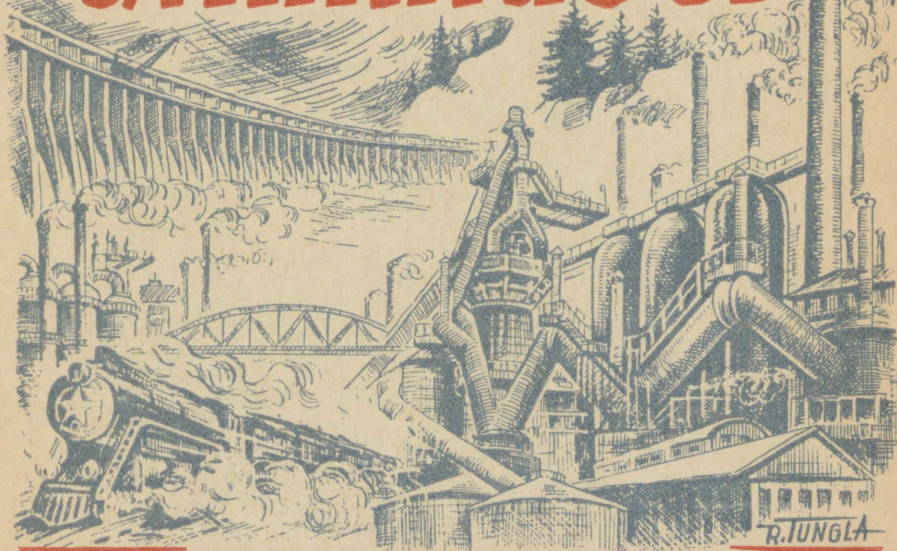

N. MIHHAILOV

MEIE KODUMAA AVARUSED JA RIKKUSED

R. TUNGLA

RK-POLIITILINE KIRJANDUS

N. MIHHAILOV

MEIE KODUMAA
AVARUSED
JA RIKKUSED

RK

POLIITILINE KIRJANDUS

TALLINN 1947

13026

A-16573

UKS KUUENDIK MAAILMAST

1. Territoorium ja rahvastik

Imeilus ning võimas on meie nõukogude kodumaa — sotsialismimaa. Ääretud on tema avarused, ülev tema loodus, lõpmatud tema rikkused.

Maakeral ei leidu meie riigist suuremat riiki. Nõukogude Liit asub kahes maailmajaos. Ta hõlmab poole Euroopat ja kolmandiku Aasiat. Pindalalt on NSV Liit peaaegu kolm korda suurem Ameerika Ühendriikidest (ilma Alaskata) ja üle nelja korra suurem kõigist Lääne-Euroopa riikidest kokku. Nõukogude Liidu pindala on üle 22 miljoni ruutkilomeetri. See on üks kuuendik kogu maakera asustatud maismaast.

Kiiresti liiguvad tõusva päikese kiired mööda maapinda, kuid nad vajavad tervelt kümme tundi meie maa läbimiseks idast läände. Kui Moskvast on kell seitse õhtul, siis on Siberis Baikali järvel juba kesköö ja Tšukootias näitab kell juba järgmise päeva viiendat hommikutundi. Kui läänepiiril hakkab hämarduma, kumab idapiiril juba koit. Kiirrong, mis läbib meie maad läänest itta umbes tuhande kilomeetrisel kiirusega ööpäevas, kihutab Minskist Vladivostokki kümme ööd-päeva.

Nõukogude Liit ulatub Arktisest põhjas Pamiirini lõunas, Baltikumist läänes Vaikse ookeanini idas. Vahemaa mandri kõige põhjapoolsemast tipust (Tšeljuskini neem Siberis) kõige lõunapoolsema tipuni (Kuška linna juures Afganistani piiril) on umbes viis tuhat kilomeetrit. NSV Liidu läänepiiri kaugus idapiirist on umbes kaks korda suurem. Nõukoogude

Liidu kõige läänepoolsem tipp asub Balti mere lõunarannikul ja kõige idapoolsem Beringi väinas.

NSV Liidu laialdasel territooriumil elab üle 190 miljoni inimese. Peaaegu pooled neist on sündinud pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni.

Rahvaarvult asub NSVL maailma riikide seas kolmandal kohal. Ainult Hiinas ja Indias on rahvast rohkem kui Nõukogude Liidus.

Rahvastiku tihedus on NSV Liidus õige erisugune. Keskmiselt on see umbes 9 inimest ühel ruutkilomeetril. Kõige tihedamini elab rahvast kõige asustatumais rajoonides, mis asetsevad lääne pool joonest Leningrad—Kaasan—Saraatov—Rostov Doni ääres, samuti Kaukaasia orgudes ja Kesk-Aasia oasides. Neis rajoonides ületab rahvastiku tihedus Liidu keskmist 5 ja rohkem korda. Ka Uurali tööstusrajoonid on tihedalt asustatud. Siberis asub kõige tihedamini asustatud võõnd piki raudteemagistraali, kuid sellest põhja pool taiga rajoonides on rahvastik kaunis hõre, ning mida rohkem põhja poole, seda hõredamaks see muutub. Kesk-Aasias elutsevad inimesed peamiselt oasides. Siin on rahvastiku tihedus sageli 100 inimest ja rohkemgi ühel ruutkilomeetril. Kesk-Aasia kõrbedes ja kõrgete mäeseljandike veerudel aga ei tule ühe ruutkilomeetri kohta iseäi üht inimest.

Tsaari-Venemaa asus Euroopa riikide hulgas sündimusest esimesel kohal, aga ühtlasi esimesel kohal ka suremusest. Nõukogude Liidus vähenes suremus rahva jõukuse kasvu ja kultuuri tõusuga peaaegu poole võrra. Aastail 1926—1939 suurenes NSV Liidu rahvaarv loomuliku juurdekasvu tagajärjel 23,5 miljoni inimese, s. o. 16 protsendi võrra. Säärast rahvastiku juurdekasvu pole olnud ühelgi maal. Samal ajavahemikul suurenes Ameerika Ühendriikide rahvaarv ainult 11 protsendi, Itaalia rahvaarv 9 protsendi, Saksamaa rahvaarv 7 protsendi, Inglismaa rahvaarv 5 protsendi ja Prantsusmaa rahvaarv vähem kui 3 protsendi võrra.

NSV Liidus kasvab tööstuse tõusuga kiiresti linnade elanikkond. Kuni maa idustialiseerimiseni elas vaid iga viies NSV Liidu kodanik linnas; 1939. aastaks muutus meie maal iga kolmas inimene linnaelanikuks.

Eriti kiiresti kasvasid suured linnad. Aastail 1926—1939 kasvas NSV Liidu pealinna Moskva rahvaarv rohkem kui kahekordseks, Leningradi rahvaarv peaaegu kahekordseks, Harkovi rahvaarv kahekordseks ja Gorki rahvaarv peaaegu kolmekordseks.

Vanad linnad on kasvanud, laienenud ning moderniseerunud. On tekkinud uusi linnu. Need on kas arenenud küladest või ehitatud seni hoopis asustamata kohale. Stalinlike viisaastakute jooksul on meie maal tekkinud üle 200 uue linna, milliseid varem maakaardil üldse ei olnudki. See-suguste linnade hulka kuuluvad Magnitogorsk, Komsomolsk Amuuri ääres, Stalinabad, Igarka jt.

Üle poole NSV Liidu rahvastikust on venelased. Nad moodustavad NSV Liidu Euroopa-osa kesk-, põhja- ja mõnede lõunapiirkondade, samuti Siberi ja Kaug-Ida põhirahvastiku.

Nõukogude Liidu edelaosas elavad ukrainlased ja moldaavlased, läänes valgevenelased, leedulased, lätlased ja eestlased, loodes karjalased ja soomlased.

NSV Liidu Euroopa-osa põhja- ja kirdeosas elavad peale venelaste komid ja neenid, idas aga udmurdid, tatarlased, baškiirid, marid, tšuvašid ja mordvalased.

Kaukaasias elavad grusiinlased, aserbaidžanlased, armeenlased, venelased, osseedid, kabardiinid, abhaasid, adžaarid jt.

Kasahstani ja Kesk-Aasia liiduvabariikide piirides elavad kasahhid, usbekid, tadžikid, turkmeenid, kirgiisid, venelased jt. Siberis ja Kaug-Idas elavad peale venelaste burjaadimongolid, oiroomid, hakassid ja põhjas jakuudid, evenkid, mansid, neenid, luoravetlaanid (tšuktšid), nõmõlaanid (korjakid) jt.

Nõukogude Liidu riigipiir on üle 60 000 kilomeetri pikk. Ta on poolteist korda pikem ekvaatorist. Meie piirist on üks kolmandik maismaapiiri ja üle kahe kolmandiku merepiiri.

NSV Liidu piir kulgeb üle tasandike ja küngaste, läbi metsade ja steppide, läbib palavaid kõrbi ja lumiseid mäeharju, läheb piki jõgesid ja meresid.

Läänes, Barentsi mere ja Soome lahe vahel, piirneb Nõukogude Liit Norra ja Soomega, Balti mere ja Musta mere vahel — Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari ja Rumeeniaga.

Lõunas, Musta mere ja Kaspia mere vahel, piirneb NSVL Türgi ja Iraaniga. Kaspia merest ida poole jätkub piir Iraaniga, edasi tuleb piir Afganistani, Hiina ja Mongoolia Rahvavabariigiga.

Kaug-Idas piirneb Nõukogude Liit Mandžuuriaga, mis on üks osa Hiinast, ja Vaikse ookeani ääres Koreaga.

Põhjas uhavad meie maad Põhja-Jäämere veed. Siin asuvad nõukogude saared: Novaja Zemlja (Uus Maa), Franz Josephi maa, Severnaja Zemlja (Põhjamaa), Uus-Siberi saared, Wrangeli saar jt. 21. mail 1937. a., kui papaninlased toimetati lennukitega Põhjanabale, heisati seal Nõukogude-maa punalipp.

Suure Isamaasõja võiduka lõpu tulemusena laienesid meie kodumaa piirid. Põhjas, Barentsi mere rannikul anti Soome poolt Nõukogude Liidule tagasi Petsamo rajoon.

Läänes, Baltikumis, tagastati leedu rahvale Klaipeda piirkond, mille hitlerlased 1939. aastal anastasid. Lepingualusel Poolaga määrati kindlaks uus Nõukogude-Poola piir; selle tagajärjel on kõik valgevenelastega asustatud piirkonnad taas lõplikult ühtse Nõukogude Valge-Venega liidetud. Samuti on Ukrainaga ühendatud selle maa lääneosa, mis asus Poola piirides. Lepingu põhjal Tšehhoslovakkia liideti meie riigiga Karpaadi-Ukraina, nii et Ukraina NSV hõlmab nüüd täielikult kõik Ukraina territooriumid.

Edelas, pärast Bessaraabia tagastamist Nõukogude Liidule Rumeenia poolt, ühendab Moldaavia NSV kõik moldaavia põlisrahvaga maa-alad.

Meie riigi territoorium on laienenud ka Königsbergi piirkonna (praeguse Kaliningradi oblasti), omal ajal sakslaste poolt anastatud slaavi maa liitmise arvel Nõukogude Liidu külge. Seega saime endile hea mittekülmuva sadama Balti mere lõunaosas.

NSV Liidu piiride muutused loodes, läänes ja edelas avavad meie rahvale laialdasi võimalusi nende edasiseks vabaks rahvuslikuks arenemiseks ning kindlustavad ühtlasi meie kodumaa julgeolekut.

Kaug-Idas tulid Nõukogude Liidule üle Sahhalini saare lõunaosa ja Kuriili saarestik. Need meie kodumaa põlised maad püsisid kaua Jaapani käes ning olid vahendiks Nõukogude Liidu eemaldamiseks Vaiksest ookeanist ja Jaapani

kallaletungi baasiks meie Kaug-Idale. Nüüd on nad muutunud Nõukogude Liidu otseühenduse vahendiks Vaikse ookeaniga ja meie maa kaitsebaasiks Jaapani agressiooni vastu.

Pärast imperialistliku Jaapani purukslöömist taastas Nõukogude Liit lepingu alusel Hiinaga oma õigused raudteele Mandžuurias ning Port Arturile ja Dalnile Mandžuuria lõunaosas.

Nii on nõukogude rahvas suure Stalini juhtimisel taastanud meie kodumaa ajaloolised piirid nii läänes kui ka idas.

2. Lausmaad ja mäestikud

Nõukogude Liidus leidub ääretuid lausmaid ja väga kõrgeid mäestikke.

Kohati lainelised nagu kortsus vaip, kohati siledad nagu laudlina, laiuvad meie lausmaad tuhandeid kilomeetreid. Nad laotuvad vabalt laiade ja viljakandvate maa-aladena ääretuil avarustel.

Mäeseljandikud kulgevad ridastikku pikkade ahelikudena, moodustavad kohati keeruka mägismaa ja põimuvad võimsaiks mäemassiivideks.

Mäestike hulgas on võrreldes maakera vanusega noori, selliseid nagu Kaukasus, mis on järsud ja teravatipulised, kui ka väga vanu, nagu Uural, mis sadade miljonite aastate jooksul on muutunud lausmikeks. Mägede hulgas on võrdlemisi madalaid, mis on harilikult tipuni metsaga kaetud, nagu näiteks Sihhote-Alin Kaug-Idas; on aga ka niisuguseid nagu Tienšan, mis on lumiste tippudega, sädeleva igijääga ja ainult nõlvadel metsaga kaetud.

NSV Liidu territooriumi võib maapinna iseloomult tingimisi jagada mööda Jenissei jõge kahte ossa: Liidu läänepoolseks osaks (ilma kauge lõunata), mis on peamiselt lausik madalmik, ja mägiseks idapoolseks osaks.

NSV Liidu läänepoolse lausiku osa keskel asub tema „kivist vöö“ — Uurali mäeseljandik, mis kulgeb põhjast lõunasse. Uuralist lääne poole laotub Suur Vene (Ida-Euroopa) lausmaa, kus kohati leidub väikesi kõrgendikke. Põhjas, Koola poolsaarel, kerkivad Hibini mäed. Uuralist ida pool asub peaaegu täiesti tasane Lääne-Siberi madalmik. Lõunas

muutuvad Liidu läänepoolse osa lausmaad kõrgeiks mäestikeks, mis kulgevad ahelikuna läänest itta — Karpaadi, Krimmi, Kaukasuse, Pamiiri, Tienšani ja Altai mäestikud.

Meie maa idapoolses osas Jenissei taga asuvad peaaegu kogu maa-alal mäed ja kiltmaad. Baikali järvest põhja pool asub laialdane Kesk-Siberi kiltmaa, millest lõuna ja ida pool kulgevad Sajaani, Jablonovi ja Verhojanski mäeseljandikud. Kaug-Idas, piki Vaikse ookeani rannikut kulgevad Sihhote-Alini, Bureja, Kamtšatka ja Anadõri mäeseljandikud.

Tadžikistanis asub NSV Liidu kõrgeim mägismaa — Pamiir. Teda hüütakse „maailma katuseks“. Siin kerkib meie maa kõrgeim tipp — Pik Stalin (Stalini-nimeline mäetipp) (7495 meetrit ookeani pinnast). Võrdlemisi lähedal siit, Kaspia mere idarannikul, asub meie maa sügavaim alamik — Batõr (Karagie), kus maapind on ookeani pinnast 132 meetri võrra madalam.

Nõukogude Liidus asub maailma kõige suurem jääliustik — Fedtšenko jääliustik Pamiiris —, mis on umbes 80 kilomeetrit pikk. See on mägede vahel aeglaselt liuglev majesteetlik jäävoolus.

Kamtšatkas asuvad Euroopa ja Aasia kõige kõrgemad tulemäed. Neist kõrgeim on Kljutševskaja Sopka; see koonusekujuline lumise tipuga mägi kerkib peaaegu 5 kilomeetri kõrguseni. Kui tema kõrgust arvestada mitte ookeani pinnast, vaid teda ümbritsevast maapinnast, siis on Kljutševskaja Sopka kõrgeim vulkaan maakeral. Aeg-ajalt purskavad vulkaanid laavat ja tuhka; kraatereist lendab välja hõõguvaid kive. Purske puhul on eemalt kuulda tumedat mürinat. Gaasisambad tõusevad kuni kaheksa kilomeetri kõrguseni. Oösiti on mäe kohal näha leeki. Tuhk paiskub laiali sadade ruutkilomeetriteni.

Mitte väga ammu tagasi oli meie maa kaugeis ja raskesti ligipääsetavais piirkondades palju läbiuurimata paiku, mis maakaartidel olid märgitud „valgete laikudena“. Nõukogude õpetlased uurisid need piirkonnad läbi ning kandsid nad kaartidele. Nõukogude ekspeditsioonid, kes töötasid Siberi kirdeosas, kirjeldavad oma teostes esmakordselt Tšerski mäestikku, mis pindalalt ja ulatuselt peaaegu võrdub Kaukasuse mäestikuga. Julged nõukogude alpinistid

on käinud peaaegu kõigil kõrgeimal NSV Liidu mäetippudel ning on isegi laskunud Kljutševskaja Sopka kraaterisse.

Paljudes mäestikurajoonides on arenenud suurtööstus. Järskude mägede vahele on ehitatud maanteid. Pilvedeni ulatuvat Pamiiri läbib uus autotee, mis on sadu kilomeetreid pikk. Kohati on see ehitatud sinna, kust inimesed hiljuti pääsesid vaevaga läbi „ovringidel“ — kitsail palkidest ja mättaist riulitel, mis peadpöörival kõrgusel olid kinnitatud kaljuseintesse löödud rõngaste külge.

Nõukogude elu ja nõukogude kultuur on tunginud kõige mahajäänumaisse rajoonidesse, on tõusnud Pamiiri mäetippudele ja tulnud Põhja-Jäämere külmadele randadele.

3. Mäed, jõed ja järved

Meie kodumaale kuulub pikk mererannik. Kohati laugena, kohati kaljusena, kohati siledana ja kohati sopilisena ümbritseb see Nõukogude Liitu idas, põhjas ja osalt läänes. NSVL puutub kokku kaheteistkümne merega.

NSV Liidu idarannikut uhavad Vaikse ookeani poolt moodustatud mered — Beringi, Ohhoota ja Jaapani meri, kusjuures osa Kamtšatka rannikut ja Kuriili saared asuvad otse Vaikses ookeanis.

Põhjas asuvad Põhja-Jäämere poolt moodustatud mered — Barentsi, Valge, Kara, Laptevite, Ida-Siberi ja Tšuktši meri.

Läänes kuulub Nõukogude Liidule osa Balti mere rannikust. NSV Liidu edelapoolses osas asuvad Must meri ja Aasovi meri, mis kuuluvad Atlandi ookeani süsteemi.

Meie mered on väga mitmekesised.

Ookeanist eemal asuvail ja kaugetele maa sisse tungivail Mustal ja Balti merel on näiteks tõusud vaevalt märgatavad, kuid Ohhoota mere Penžina lahes on nad kuni 11 meetrit kõrged.

Must meri, mis uhab NSV Liitu lõuna poolt, talvel kinni ei külmu, välja arvatud mõned põhjapoolsed lahed; polaarmerede tinahallides vetes aga ujub isegi suvel jäärünkaid.

Kuid ka põhjas on mittekülmuvaid mere-alasid. Meri on talvel jääst vaba Koola poolsaare rannikul, kus asuvad

Murmanski ja Petsenga (Petsamo) sadamad, sest siia ulatub sooja Golfi hoovuse haru. Meri ei külmu kinni ka Kamtšatka lõunarannikul, Kuriili saarte juures ja Balti sadamais — Liepajas (Liibavi), Ventspilsis (Vindavi), Klaipedas (Memel) ja Kaliningradis (endine Königsberg).

Vene inimesed on juba ammust ajast harjunud merega ning neist on saanud osavad meremehed. Juba tuhat aastat tagasi, Kiievi-Venemaa ajal, läbisid meie esiisad — slaavlased — puutüvest õnnestatud paatidel Musta merd, sõites Bütsantsi pealinna Tsargradi. Musta merd hüüti tol ajal Vene mereks. Venelased purjetasid julgesti väikestel puust laevadel ka Põhja-Jäämerel. Muurmani kalurid-poomoorid jõudsid esimestena polarseile Teravmägede saartele. Pärast pikka ja vaevarikast sõitu piki Siberi põhjapoolset rannikut, purjetanud ümber Aasia kirdepoolse tipu, läbis vene kaskas Dežnjov 1648. aastal ühes oma kaaslastega Aasia ja Ameerika vahel asuva väina ja tegi seega suure geograafilise avastuse. See väin sai hiljem Beringi väina nimetuse kuulsa vene matkaja Beringi nime järgi; Aasia mandri kirdepoolseim jatk aga sai nimeks Dežnjovi neem.

Vene meresõitjad on sooritanud palju ümbermaailma-reise; nad avastasid ka Alaska ja jõudsid esimestena lõunapoolseimale mandrile — Antarktisele, mis tolle ajani oli veel tundmatu.

Nõukogude sadamaist lähevad laevad suuri mereteid mööda Lääne-Euroopa, Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia sadamaisse. NSVL on mitte ainult suur mandririik, vaid ka suur mereriik.

Nõukogude Liidus on palju järvi. Nendelt on rikas NSV Liidu loodepoolne osa, kus järved sageli ühinevad veerohkete karestikurikaste jõgedega, mis on sobivad veejõujamade ehitamiseks. Suurimad järved NSV Liidu loodeosas on: Laadoga, Äänisjärv, Peipsi ja Ilmjärv.

Kagus, Volga alamjooksu ja Altai vahel, on palju järvi, mil pole äravoolu ja mis on tihti rikkad väärtuslikelt sooladelt. Need on tavaliselt suurte ärakuivanud veekoegade jäänused. Sinakate järvede ümber, mille kaldaid katavad tihedad roostikud, laiuvad kuivad pruunjaskollased lausmaad. Selle vöö suurimad järved on Araali meri ja Balhaši järv. Samas asub maakera suurim järv — Kaspia meri.

Mägedes, seal, kus jõgede äravoolu on takistanud kivi-ahelikud või kus on tekkinud auke, asuvad mägijärved. Need on sügavad ja nende vesi on puhas ning läbipaistev. Meie kodumaa mägijärvedest on eriti kuulsaks saanud Baik-al, „kaunis meri, püha Baikal“, nagu ütlevad laulusõnad. See on maakeras sügavaim järv (tema sügavus ulatub 1741 meetrini). Temas on külm kristallselge mage vesi. Pindalalt on Baikal Balti merest mitu korda vähem, kuid ületab selle veemahult. Baikal asub kõrgete ilusate metsaga kaetud mägede keskel. Raudtee, mis käändub lõunast ümber järve, läbib siin peaaegu poolsada tunnelit. Teistest mägijärvedest on suurimad Issök-Kul Kirgiisi NSV-s ja Sevan Armeenia NSV-s. Pamiiris on omapärane järv — Sarez. Olles tekkinud alles 1911. aastal Murgabi jõe orgu pärast mäelibisemist, paisus ta kiiresti ja on praegu 80 kilomeetrit pikk ning pool kilomeetrit sügav.

Mägijärvedes peitub tohutuid „valge söe“ varusid. Nad kujutavad omapäraseid veetorne.

Stalinlike viisaastakute jooksul on Nõukogude Liitu tekkinud uusi „järvi“. Need on kujunenud suurte veejõujaamade ja kanalite ehitamisel, kui jõgesid tõkestati paisudega. Maakaardile on kantud: suur veemahuti Stalini nimelisel Balti-Valge mere kanalil Karjala-Soome NSV-s; „Moskva meri“, mis on tekkinud Volga ülemjooksul Moskva-Volga kanali lähisel; tohtu veemahuti Volga jõel uue hüdroelektrijaama juures Štšerbakovi linna lähedal, mis mahult on poole Äänisjärve suurune.

NSV Liidus on vägevaid jõgesid. Veerohkuselt ja pikkuselt on nad ainult pisut vähemad maailma suurimaist jõgedest. Siberis voolavad Põhja-Jäämerre Ob (mille pikkus ühes Katuni jõega on 4016 kilomeetrit ja ühes Irtõšiga 5200 kilomeetrit), Leena (4264 kilomeetrit) ja Jenissei (3807 kilomeetrit). Vaiksesse ookeani suubuv Amuur on 4354 kilomeetrit pikk. Nõukogude Liidus voolab Euroopa suurim jõgi Volga, mille pikkus on 3688 kilomeetrit. Meie maa piiri puudutab oma alamjooksu osas Doonau, pikkuselt teine jõgi Euroopas peale Volga.

Meie jõed on erinevad. Uhed neist, nagu näiteks Volga, läbivad tasandikke ja voolavad rahulikult. Teised, nagu näiteks Katun Altais, tormavad mägedest alla ja vahutavad

kärestikel. Suurem osa meie jõgedest paisub kevadel suurvee tõttu, kui lumi hakkab väljadelt sulama; Kesk-Aasia jõed aga tõusevad üle kallaste suvel, kui mägedes sulavad jääliustikud; suvel tõusevad üle kallaste ka lumevaese Kaug-Ida jõed. Siberi jõgi Kolõma kattub oma alamjooksul umbes üheksa kuu kestel üle kahe meetri paksuse jääga; Rioni jõgi aga päikeseküllases Gruusias ei külmu üldse kinni.

Maakeral pole teist maad, mis omaks nii suurt laevatavate jõgede võrku nagu Nõukogude Liit. Laevasõit meie jõgedel kasvab aastast aastasse.

Meie mered on kalarikkad, eriti Kaspia meri, Barentsi meri Muurmani ranniku juures ja Kaug-Ida mered. Kamtšatka vesi lausa keeb kui lõhed lähevad merest jõgedesse kudema; mõnikord on raske aeregi vette pista, — niipalju kalu liigub siin jõgesid mööda üles.

NSV Liidu jõgede võimsus on väga suur. Nende energia tagavara arvestatakse umbes 280 miljonile kilovatile. Selle energiaga võiks panna käima 500 niisugust hüdroelektrijaama nagu on Dnepri hüdroelektrijaam. Vee-energia tagavaradelt on Nõukogude Liit esimene teiste riikide seas. „Valgelt söelt“ rikkaim on Angara-Jenissei rajoon, Leena, Obi, Amuuri ja Volga basseinid ning Kesk-Aasia ja Kaukaasia mäestiku-rajoonid. NSV Liidu jõgede energia käitamiseks on ammandamatu.

4. Kliima

Mitmekesine on meie ääretu maa kliima.

Jakuutias on mõnikord peaaegu 70 kraadi pakast, Kara-Kumi kõrves aga tõuseb kuumus päikese käes 70 kraadini.

Taga-Kaukaasias õitsevad roosid, kui Moskvas on alles lumerohke pakane talv. Turkmeenias lõpetatakse kevadkülvi, kui Petropavlovskis Kamtšatkal majad on maetud pärast lumesadu üleni lumme.

Kara-Kumi kõrves ei saja suvel vahel tilkagi vihma, Batumis on aga sademeid nii palju, et kui vesi palava päikese käes ei auraks ega valguks ära, oleksid ühekorruselised majad ühe aasta jooksul katuseni vee all.

NSV Liidu kliima on Lääne-Euroopa kliimaga võrreldes kõigest oma mitmekesisusest hoolimata üldiselt kontinentaalne (s. o. terava vahega suve ja talve temperatuuri vahel). Meie maa on lahtine põhja poole ning asub Atlandi ookeanist kaugel; meil on talviti kuni 20 ja rohkem kraadi külma peaaegu kogu maa ulatuses, välja arvatud vaid üksikud mägede taga asuvad paigad Krimmi lõunarannikul, Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasia lõunapoolses osas. Peale selle määrab meie kliima kontinentaalse iseloomu ka suhteline kuivus.

Nõukogude Liit asub peamiselt (80 protsenti territooriumist) parasvöötme kliimas, kusjuures ta muutub kontinentaalsemaks läänest ida poole. Mida kaugemale ida poole Atlandi ookeanist, seda teravamaks ja tundavamaks läheb vahe talvise ja suvise temperatuuri vahel. Meie maa läänepiiril on suvi mere mõjul jahe ja talv pehme; sisemaal aga, merest eemal, vaheldub kuum suvi kärelda külma talvega. Jakuutias, Verhojanski-Oimekoni rajoonis, on suvi võrdlemisi soe, kuigi just siin asub külmapoolus — kõige külmema talvega koht maakeral.

NSV Liidu põhjarannik asetseb külmvöötme kliimas (16 protsenti territooriumist). Meie maa kliimale avaldab suurt mõju Arktis. Külma Arktise õhumassid, leidmata takistusi mäeseljandike näol, tungivad aeg-ajalt kaugemale lõunasse, kaasa tuues külma ja kuiva. Arktise kliima uurimine on NSV Liidule suure tähtsusega. Nõukogude võimu ajal on tehtud palju ekspeditsioone Arktisesse. Tähelepanuvaim neist on papaninlaste ekspeditsioon Põhjanabale 1937. aastal. Arktises on loodud terve teaduslike polaarjaamade võrk.

NSV Liidu suurtel põhja- ja idapoolseil maa-aladel (peamiselt Ida-Siberis) valitseb igavene külm: siin sulab maakamar suvel ainult 1—1,5 meetri sügavuselt. Igavene külm raskendab hoonete püstitamist ja raudteede ehitamist, kuid samal ajal ei takista see, vaid isegi soodustab maaharimist. Ida-Siberis, kus on vähe sademeid, annab suvel sulav ülemine mullakiht taimedele niiskust, kusjuures külmunud alumine kiht ei lase niiskust tungida sügavusse.

NSV Liidu lõunaosas Taga-Kaukaasia rannikul ja Kesk-

Aasia lõunarajoonides asuvad lähistroopilise kliimaga piirkonnad sooja talvega.

Seega, vaheldudes põhjast lõunasse, on NSV Liidu territooriumil esindatud kõik kliimavöötmed peale troopilise. Kuid NSV Liidus leidub kohti (Kesk-Aasia lausikud), kus suvel on puhuti kuumem kui troopikas.

NSV Liidu Euroopa-osa läänepiirkonnas, mis on Atlandi ookeanile lähemale, sajab 500—600 millimeetrit sademeid aastas; see tähendab, et siin on kliima niiske: ilmad on sagedasti pilves ja sajab vihma. Ida pool ja eriti kirde ja kagu pool väheneb sademete hulk: Siberi kesk-vöötmes 300—500 millimeetrit, Siberi põhjaosas kuni 200 millimeetrit ja vähem, Volgatagusel maa-alal 200—400 millimeetrit, Kesk-Aasia kõrvedes aga kuni 80 millimeetrit ja isegi vähem. Volgatagune, Kasahstan ja Kesk-Aasia on põua-
sed. Seal on vihmad haruldased ja taevast peaaegu alati selge.

Kõige rohkem sademeid NSV Liidus on Taga-Kaukaasia lääneosas — kuni 2500 millimeetrit (nn. „niiske lähistroopika“), ja Vaikse ookeani rannikul — ligi 1000 millimeetrit (nn. „monsuuni“ kliima rajoon, kus talvel puhuvad kuivad tuuled mandri poolt — talvemonsuun, ja suvel niisked tuuled ookeani poolt — suvemonsuun).

Kliimaatilised olud lubavad NSV Liidus kasvatada kõige mitmekesisemaid taimi.

5. Tundrast lähistroopikani

Meie tohutu suure maa taime- ja loomariik on väga mitmekesine: külm tundra ja palav lähistroopika, avarad stepid ja pimedad laaned; taimi esineb kääbuskasest palmideni, loomi — jääkarust tiigrini.

NSV Liidu territooriumi võib jagada mitmeks maapinna ja taime- ja loomastiku vöötteks.

Põhja-Jäämeres asetsevad saared, mis aasta läbi on kaetud jääsoomusega.

Maismaal piki Jäämerd kulgeb laia vööna tundra. Talv on tundras pikk ja karm, pakane püsib kuni üheksa kuud. Kaua kestab polaarvöö, millal päike ei tõuse üle silma-

piiri, ja ainult eredate mitmevärviliste virmaliste välgatused valgustavad taevast. Suvi on siin lühike ja külm, hari-likult pilves taevaga ning tihti udune. Maapind jõuab suve kestel sulada ainult pealispinnalt. Puid ei ole; turbasoisel pinnal kasvab marju (murakad, sinikad, pohlad), sammalt ja samblikuid. Üks samblikuist — põdrasamblik — on põhja-põdra toiduks.

Kõige väärtuslikumaks loomaks on inimesele tundras põhjapõder. Põtradega sõidetakse, nende liha süüakse, nende piima juuakse ja nende nahkadest õmmeldakse riideid.

Tundras elutsevad polaarrebane, lemming, tundra püü, mere ääres aga jääkaru. Suvel lendab tundrasse palju vesilinde, nagu hanesid, parte ja luiki. Mereranna järskudel kallastel tekib „lindude turge“ ning seal pesitseb sadu tuhandeid krüüsleid, kajakaid, hakke, alke.

Tsaari-Venemaal põhjas põldu üldse ei haritud. Põhjamaa rahvastele — laplastele, neenidele, evenkidele ja muudele, kes tegelesid jahipidamise ja kalapüügiga, osutus taimekasvatus kättesaamatuks kultuuriastmeks.

Nõukogude võimu ajal on Arktisesse tekkinud linnu, sadamaid ja teaduslikke katsejaamu, mille tagajärjel seal on suurenenud vajadus juurvilja, piima ja loomasööda järele. On organiseeritud põllumajanduslikke polaar-katsejaamu Hibinides, Petsora ääres ja Jenissei alamjooksul. Nende kogemused tõestasid, et polaarvöötmes on põlluharimine võimalik. Põlluharimiseks määratud maa-alalt on koristatud kivid, kuivatatud sood, mulda on väetatud ning on aretatud ruttu valmivaid külmale vastupidavaid taimi. Nüüd kasvatatakse paljudes polaarvöötme rajoonides kartulit, porgandit, naerist, turnepsi, redist ja söödataimi.

Polaarpõllumajanduse loomises on määratu suur teene S. M. Kirovil, kes juhtis Koola poolsaare kultiveerimistöid. Ta armastas korrata, et pole sellist maad, mida osavates kätes nõukogude võimu ajal ei saaks kasutada inimkonna hüvanguks.

Lõuna pool muutub tundra järk-järgult metsaks.

Lai metsade vööde ulatub üle kogu Nõukogude Liidu — Balti merest Kamtšatkani.

Nõukogude Liit on hinnaliselt metsalt rikkaim maa: mets võtab enda alla üle 700 miljoni hektaari.

Külma põhjataeva all kasvavad puud aeglaselt, kuid nad kasvavad tugevaks, peenekiuliseks ja elastseks. Meie metsad annavad kuulsaid Aunuse laevamastimände, Vologda kuuski, suurepäraseid Kaug-Ida seedreid, väga häid tšuvaši tammi, haavapuid tulitikkude jaoks ja veealuste ehituste juures asendamatuid lehtmände.

Kõige asustatumais metsade tsooni rajoonides, peamiselt maa läänepoolses osas, on metsi juba tublisti hõrendatud. Nad vahelduvad enam-vähem sagedasti põldudega, mis meie rahvas on oma tööga sajandite jooksul metsa kõrvaldamisel rajanud. Kuid ka siin on mets peaaegu alati silmapiiril. Seal, kus metsa edasine mahavõtmine võib põhjustada jõgede kahanemist, on mets kaitse alla võetud.

Metsade tsooni lõunapiir kulgeb umbes läbi Kiievi, Rjazani, Kaasani, Tjumeni ja Tomski. Tomskist ida poole võtavad aga metsad endi alla peaaegu kogu maa-ala kuni riigi lõunapiirini. NSV Liidu pealinn Moskva asub metsade tsooni lõunaosas.

Metsade võotme suurem, põhjapoolne osa on peaaegu täiesti kaetud okasmetsaga (taiga); vähem, lõunapoolne osa NSV Liidu Euroopa-osas ja Kaug-Ida lõunaosas on kaetud segametsaga, kus okaspuude hulka on rikkalikult segatud laialehelisi puid, nagu tammi, pärni, künnapuid, vahtraid ja saari. Segametsades kasvavad kased ja haavad, mis esinevad ka taigas.

Metsade võodet iseloomustab leetmaa. Õige majandamisüsteemi ning külvikordade maksmapanekul ja väetiste kasutamise puhul võib leetmaa anda kõrget saaki. Nõukogude Liidu sotsialistlik põllumajandus on ka metsade võotmes teinud tähelepanevaid edusamme.

Metsade võotmes on palju soisi maa-alasid. NSV Liidus, peamiselt Valge-Venes, on tehtud palju tööd soode kuivatamise alal. Nõukogude võimu ajal on soid kuivatatud rohkem kui Venemaa kogu eelnenud ajaloo kestel.

Taiga rajoonides, kus inimesi on vähe, elunevad pruun karu, hunt, rebane, jänes, orav, põder ja burundukk. Metsade tsooni vähemasustatud idaosa on karusloomade püügi ja karusnahatööstuse pearajoon. Ükski maa maailmas pole nii rikas karusloomadelt kui meie maa. Siberi taiga annab meile tuhkjashalle kohevaid oravanahku, pruune

pehmeid sooblinahku, pruunpunaseid punarebase nahku ja ilusaid mustjaspruuni ja hõberebase nahku.

Lindudest elutsevad metsade tsoonis mõtus, teder, laanepüü, rähn, öökull, part, hani, põldpüü jt.

Omapärased on Kaug-Ida lõunapoolse osa metsad — raskesti ligipääsetav Ussuuri taiga. Kõige mitmekesisemad lehtpuu liigid moodustavad läbipääsmatu tihniku. Siin asuvad segamini jalakad, valged pöökpuud, tammed, saared, vahtrad, Mandžuuria pähklipuud, valged Amuuri sirelid, Amuuri pärnad, valged, kollased ja mustad kased, Mandžuuria õunapuud, Ussuuri pirnipuud ja punased jugapuud. Siin leidub sametist puud korgise koore ja ilusa kiuga — Schmidti kaske, mis on kuulus oma vastupidavuselt, ja araaliala põõsast tohutu suurte suletaoliste lehtedega. Lehestiku kaosest tõuseb erakordselt ilusate ja võimsate seedrite suurepärase kolonaad. On olemas kümnekorruselise maja kõrgusi seedreid. Puude tüvede alaosad kaovad tihedasse võsastikku. Puude ümber on end pununud metsviinamarja- ja magnooliaväädid. Rohi on tihe, kõrge ja mahlakas; lilled on eredad ja ilusad, õite läbimõõt on mõnikord veerand meetrit. Urgne Ussuuri taiga on nii tihe, et temast kohati on võimatu ilma kirve abita läbi tungida.

Omapärane on ka Ussuuri taiga fauna, kus kõrvuti sooblitega võib kohata metssigu ja tiigreid.

Nõukogude Liidu idaosa lõunapiirkonnas ulatuvad metsad riigipiirini, maa läänepoolses osas lõuna suunas aga muutuvad metsad selle võrra hõredamaks, mida vähemaks muutub sademete hulk ja mida suuremaks auramine. Siin muutuvad metsad metsasteppeideks. NSV Liidu Euroopa-osa metsastepis kasvavad saarekestena avarate põldude vahel tammemetsad ja Aasia-osas, peamiselt Lääne-Siberis, kasemetsad.

Metsastepi järel algab stepp. Steppide vööde ulatub läänest itta laia vööna Karpaatidest Altaini ja edasi üksikute piirkondadena kuni Taga-Baikalini. NSV Liidu Euroopa-osa lõunapiirkonnas ulatub stepp Musta mereni, Aasia-osas aga lõpeb Araali merest põhja pool.

Nii stepis kui ka metsastepis on suurepärase mustmulla- maa. Meil on suurim mustmulla maa-ala maailmas: see kulgeb laia vööna umbes 5000 kilomeetrit. Mustmulla kihi

paksus on 1—1,5 meetrit. Steppide tsooni lõunaosas muutub mustmullamaa heledamaks kastanipruuniks pinnaseks, mis on peaaegu niisama viljakas kui mustmullamaagi.

Metsi steppide võotmes peaaegu polegi, vaid neid kasvab ainult siin-seal siiludena jõgede ääres.

Loomadest eluneb steppides närijaid: suslikuid, ümisejaid, põldhiiri jt.; lindudest — trappe, vutte, põldpüüsid, kotkaid ja kanakulle.

Pikaajalise visa tööga on meie rahvas viljaka stepi üles kündnud ja harinud. Nüüd laiuvad siin, kuhu aga silm ulatub, ääretud põllud, nende vahele aga on kerkinud suured linnad.

Läänest itta (umbes Volga alamjooksust kuni Balhaši järveni) ja põhjast lõunasse (umbes Stalingrad—Aktjubinsk—Akmolinski joonest kuni Kesk-Aasia eelmäestikeni) ulatub poolkõrbede ja kõrbede tsoon.

Poolkõrbedes on kuiv kliima. Maapinnas on palju soola. Harv karm rohi katab kuiva maad mitte ühtlase vaibana, vaid üksikute laikudena. Kuid „rohusaarekesi“ on poolkõrbedes — vastandina kõrbedele — siiski rohkem kui paljast maad. Taimedest on siin kõige rohkem lõhnavat koirohtu.

Poolkõrbedest lõuna pool asuvad liivased ja savised kõrved. NSV Liidu suurimad liivakõrved asuvad Kesk-Aasias: Kara-Kum Amu-Darja jõest lääne pool ja Kõzõl-Kum Amu-Darjast ida pool. Suurimad savised kõrved on: Ust-Urt Kaspia merest ida pool ja Bet-Pak-Dala Balhaši järvest lääne pool.

Kõrbedes on palju madusid, sisalikke ja kilpkonni. Leidub antiloope-džeiraane ja mets-eesleid ehk kulaane. Jõgede ääres kõrkjais elab faasane, metssigu ja harvemini tiigreid.

Suvel valitseb kõrves suur kuumus ning liiv muutub nii tuliseks, et sellel võib muna küpsetada. Vihma siin peaaegu ei sajagi.

Kõrbede taimestik on kohanenud sellele kuumusele ja niiskuse puudusele. Rohul ja põõsail on pikad juured, mis võimaldavad neil ammutada vett sügavaist maakihtidest. Väikeste lehtede kaudu aurab vähe niiskust ära. Liivakõrbedes leidub kohati erilise puu — saksauuli — puhmasikke. Sel puul on soomusetaolised lehed. Saksauuli

„metsad“ on hõredad ja tunduvad läbipaistvaina, nad ei anna varju.

Kõrbedes on kohati kümnete kilomeetrite ulatuses tardunud lainete taolisi luitliiva künkaid. Isegi üsna nõrga õhuliikumise korral hakkavad nende küngaste, nn. barhaanide teravad harjad justkui suitsema: künkailt ülespuhutud liiv lendab päri tuult ja seetõttu roomab kogu kungas aeglaselt kuid pidevalt ikka edasi ja edasi, mattes oma teekonnal mõnikord enda alla põlde ja asundusi.

Kuid suuremat osa kõrbedest katab siiski mitte paljas liiv, vaid harv kuiv taimestik, mis on lammaste ja kaamelite toiduks.

Nõukogude teadlased on pärast kauakestnud ja vaevarikast tööd tõestanud, et isegi niisutamata kõrves on põlluharimine võimalik: sügavate kraavide põhjas, põhjavee kihi lähedal, kasvatavad katsejaamad viinamarju ja juurvilja. Linnade ja külade ümber tekib juurvilja- ja puuviljaaedu; liikuva liiva kinnitamiseks külvatakse sellele taimi.

Ilma niisutuseta põlluharimine on aga kõrbedes vähe levinud. Peaaegu kogu põlluharimine on siin niisutus-põllundus. Kunstlikul niisutamisel muutub kõrbede pind väga viljakaks. Niisutatud oasid on tihedasti asustatud ja täis elu. Need asuvad jõgede piirkonnas, mis tulevad Kesk-Aasia mägedest, muutes kõrvealad õitsvaiks aedadeks ja põldudeks.

Siin on pilvitu taevast, kuiv õhk ja rohkesti päikesepaistet. Mooruspuu kasvab suureks kahe kuni kolme aastaaga. Puuvillapõõsas annab kõrget saaki. Neis kohtades kasvatatud puuviljad — õunad, pirnid, aprikoosid ja viinamarjad on suhkruga küllastatud.

Enne revolutsiooni oli niisutamine Kesk-Aasias väga algeeline; jõgedest tõsteti vett põldudele tšigiriga (savikapad puust rataste küljes). Vett käsutasid khaanid ja baid (kulakud), koormates talupoegi andamite ja orjusliku rendiga.

Nõukogude võimu võiduga muutusid maa ja vesi kogu rahva omanduseks. Organiseeriti suurejoonelist niisutus-süsteemide ehitamist. Tekkis suur rahvaliikumine niisutavate maa-alade laiendamiseks ja puuvillasaagi tõstmiseks. Aastail 1939—1940, täites seltsimees Stalinile antud lubadust, kaevasid kolhoosnikud haruldaselt lühikese aja

jooksul Ferghana orgu suure Stalini-nimelise Ferghana kanali. See kanal laiendas palju niisutatavaid maa-alasid. Ferghana kolhoosnikute eeskujule järgnesid ka Liidu teiste vabariikide kolhoosnikud. Kesk-Aasias, Taga-Kaukaasias ja Kasahstanis ehitavad kolhoosnikud omal algatusel ja omal jõul lühikese aja jooksul uusi niisutussüsteeme. Sõja-järgsel viisaastakul niisutatakse meie maal 656 000 hektaari uut maad.

NSV Liidu kõige lõunapoolsemas osas asuvad lähistroopilised rajoonid. Need ei moodusta omaette tervikut, vaid väikesi laialipaisatud maalappe, erinedes sellelt teistest tsoonidest.

Taga-Kaukaasia, Musta mere ja osalt Kaspia mere rannikul, asub „niiske lähistroopika“. Siin on palav vihmane suvi ja kõige soojem talv Nõukogude Liidus. Kui lund vahel sajabki, siis sulab see kohe. Detsembris õitsevad kannikesed ja mailased, jaanuaris sarapikud, veebruari lõpus aprikoosid ja märtsi algul mandlid. Tihedais laialeheliste puudega metsades leidub igirohelisi taimi. Puude ümber on üleni põimunud väädid. Mahajäetud põllule jõuavad mõne aastaga kasvada kuue meetri kõrgused puud ja ainult kuivanud maisikõrre jäänuste järgi metsatihnikus võib näha, et siin alles hiljuti oli põld.

Merekaldal palmide, magnooliate ja oleandrialleedega parkides asetsevad puhkekodud ja sanatooriumid töötajate jaoks.

Kuid lähistroopika pole ainult puhkekoht. Tal on suur majanduslik tähtsus. Soojus, niiskus ja viljakandev maa võimaldavad siin kultiveerida hinnalisi lähistroopilisi ning isegi mõnesid troopilisi taimi.

Tsaari-Venemaal polnud olemas arenenud lähistroopika-majandust. Tee, apelsinide, sidrunite, mandariinide ja eeterõlide eest tuli välismaale maksta kümneid ja sadu miljoneid rublasid kullas. Nõukogude Liit on loonud oma suure lähistroopika-majanduse. Nüüd kasvab meie maal, peamiselt Gruusias, teed, apelsine, sidruneid, mandariine, mooruspuu (annab väärtuslikku tehnilist õli), korgitamm, bambus ja palju muid taimi, mis NSV Liitu on toodud palavalt mailt.

Kura jõe alamjooksul (Aserbaidžanis), mõnedes Tadžikistani ja Turkmeenia lõunaosas asuvais orgudes on „kuiv

lähistroopika". Talv on siin peaaegu ilma külmata ja suvi sademeita. Põlde niisutatakse siin kunstlikult. Siin aretatakse inžiri (viinamarja), mandleid, kautšukipuid, õlipuid, puuvilla, puuvilja ja riisi. Hiljuti alles tekkisid Tadžikistani suhkrupillirooistandused. Turkmeenias on õnnestunud aretada Araabia puud — datlipalmi, mis „armastab, et jalad oleksid vees ja pea tules“, nagu ütlevad araablased.

Meie maal, eriti lõuna- ja idaosas on kõrgmäestikulisi rajooned. Siin muutub taimestik sel määral, mil määral mäkketõusuga alaneb temperatuur ja suureneb sademete hulk. Mägede külgedel muutuvad stepid järk-järgult metsadeks, millest kõrgemal asetsevad mäestiku- (alpi-) aasad, mis on suurepäraseid karjamaad. Kõrgeid mäetippe katab igilumi.

6. Maapõuevarad

Tsaari-Venemaal olid meie maapõuevarad halvasti uuritud ja neid kasutati vähe. Riigis puudus paljugi, ja sageli tuli välismaalt sisse vedada seda, mida oleks võidud ise välja vedada: kaali- ja fosforisoolasid väetamiseks, grafiiti pliiaatsite jaoks ja isegi kivi tänavate sillutamiseks. Moskva Suure Teatri esine väljak on sillutatud Rootsist ostetud kividega.

Tsaari-Venemaa kasutas oma looduslikest rikkustest ära ainult tühise osa ja sedagi röövmajanduse teel: kapitalistid oma rikastumiseks töötlesid ebakorrapäraselt üksnes parimaid, kõige kergemaid ja tulusamaid alasid. Naftaväljadel ujutas vesi alumised naftalademed üle, kullakaevandustes jäi üle poole kulda maagist välja uhtmata.

Stalinlike viisaastakute jooksul on meie maal rajatud palju uusi tehaseid ja vabrikuid. Vajadus tööstusliku tooraine järele on kasvanud. Oli vaja seda toorainet iga hinna eest leida Nõukogude Liidus, et selle eest mitte maksta kullas ning mitte jääda majanduslikult sõltuvaks kapitalistlikest riikidest.

Bolševike partei juhtnööride järgi algas laialdane meie maa maapõuevarade uurimine. Kõigisse maanurkadesse saadeti teadusmeeste-geoloogide salku. Suure Vene lausmaa avarustel, Siberi taigas, Pamiiri mägedel ja Kara-Kumi

liivakõrbedes hakkas valendama telke ja süütus ekspeditsioonide laagritulesid. Nõukogude rahvas avastas meie maa põues arvutuid rikkusi. „Maa justkui tunneb, et talle on sündinud seaduspärane, tõeline ja tark peremees ning oma põue avades laotab tema ette oma aarded“ (Gorki).

Meil on kõiki tooraineid, mis aga iganes leidub maakera kooses. Kaevandatavalt tooraineilt on NSV Liit uusimate andmete järgi varustatud paremini kui ükski teine maa maailmas, kuigi 1940. aastaks oli hoolikalt läbi uuritud vaid umbes pool Liidu territooriumist. NSV Liidu geoloogide ees seisab veel palju tööd. Nad peavad vanad leiukohad paremini läbi uurima ja avastama uusi.

Meie maa põues on 1654 miljardit tonni sütt¹, s. o. üks viiendik kõigist maakeral avastatud tagavaradest. Kuid „...kivisüsi, — see on tööstuse tõeline leib“, nagu ütles Lenin.

Ukrainas ja osalt Vene NFSV Rostovi oblastis asub Doni bassein. Lääne-Siberis asub üks rikkaimaist söebasseinidest maailmas — Kuznetski bassein. See on avastatud pea-aegu täielikult nõukogude ajal; enne revolutsiooni arvati, et Kuzbassi tagavarad on 13 miljardit tonni, praegu aga on seal avastatud 450 miljardit tonni kvaliteedilt suurepärasest sütt. Kivisüsi ladestub Kuzbassis suurte kihtidena: kohati võib nende paksust võrrelda viiekorruselise maja kõrgusega. Seejuures ei asu Kuzbassi süsi kuigi sügaval, mistõttu selle kättesaamine on võrdlemisi odav.

Kesk-Kasahstanis on läbi uuritud suur Karaganda bassein.

Moskvast lõuna pool, Tuula rajoonis, asub Moskva-lähe-dane kivisöebassein. Põhjas, Petšora jõe piirkonnas, on nõukogude võimu ajal läbi uuritud Petšora kivisöebassein. Uuralis on sütt Kizelis, Tšeljabiniskis ja teistes leiukohtades. Ida-Siberis, Jenissei alamjooksul asub rikkalik ja alles vähe uuritud Tunguska bassein, tohutu Leena bassein ja Irkutski lähedal Tšeremhova bassein. Kaug-Idas on kivisöelt rikkad Bureja bassein, Sutšan ja Sahhalin. Kesk-Aasias on avastatud rikkaid söelademeid Ferghana orus ja piki Angreni jõge, Usbeki NSV pealinna Taškendi lähedal.

¹ Maapõuevarade tagavarad on esitatud 1938. a. andmete järgi.

NSV Liidu maapõues on avastatud määratu suuri naftalademeid. Selle läbiuuritud tagavarad on 4679 miljonit tonni. See on rohkem kui pool maailma tagavaradest. Nafta aga, — see on jõud, valgus ja soojus. Nafta paneb käima mootoreid, paneb liikuma lennukeid, autosid, traktoreid, tanke ja laevu. Ilma naftata on moodne tehnika mõeldamatu.

Meie tähtsaim naftarajoon on Bakuu Aserbaidžanis. Siin purskub mõnikord veel praegugi määratu suuri naftajugasid, olgugi et Bakuus toodetakse naftat juba üle 70 aasta. Nõukogude võimu ajal on Bakuu rajoonis ekspluateerima hakatud sügavaid naftakihte; lisaks vanadele leiukohtadele on leitud uusi.

Viimase kümne aasta jooksul on naftat leitud paljudes kohtades Uurali ja Volga vahelisel maa-alal. See on nn. „Teine Bakuu“. Juba tänaseni on siin leitud rohkem naftat, kui seda teati olevat Bakuus enne revolutsiooni.

Teistest NSV Liidu naftarajoonidest on tähtsamad: Groznõi ja Maikop (Põhja-Kaukaasias), Emba (Lääne-Kasahstanis), Karpaatide eelmäestik (Ukraina lääne-oblastites) ja Sahhalini saar.

NSV Liidus, peamiselt metsade vöötmes, ladestub määratu suur hulk turvast, mis moodustab üle poole teadaolevaist tagavaradest maailmas.

Turvas annab vähem soojust kui kivisüsi, kuid selle tootmine on odav. Turbal on suur tähtsus. Teda kasutatakse kohaliku kütteinena, mis omakorda vähendab kivisöe vedusid. Meil töötavad paljud suured elektrijaamad turba-kütteil.

NSV Liit on rikas põlevkivilt, mida enne revolutsiooni samuti nagu turvastki ei kasutatud peaaegu üldse. Põlevkivi ladestub peamiselt piki Soome lahe lõunarannikut, aga ka Volgamaal. Põlevkivi annab utmisel vedelat kütteainet ja gaasi.

Meie maal on avastatud rikkalikke loodusliku gaasi leiukohti (Volgamaal, Põhja-Kaukaasias ja Karpaatide eelmäestikus).

Nõukogude Liidus on määratu suuri rauamaagi tagavarasid: 10,9 miljardit tonni. Rauamaagi tagavarad, kaasa arvatud metallilt vähem rikas rauakvarts, ulatuvad 267 miljardi

tonnini. See on rohkem kui maailma kõigis teistes riikides kokku.

Ukrainas asub rauamaagi leiukoht Krivoi Rogis. Selle maaki tarvitavad Ukraina musta metallurgia tehased. Meie teine suur rauamaagi leiukoht on Kertš (Krimmis).

Juba ammu tuntakse tervet rida rauamaagi leiukohti Uuralis. Raualt rikas urali maak on Uurali oma musta metallurgia tooraineks ja teda veetakse Stalinski linna metallurgiatehasesse Kuzbassis. Peale Krivoi Rogi, Kertši ja Uurali leidub rauamaaki veel reas teistes meie maa rajoonides.

NSV Liidu piirides, Kurski oblastis, asub hiiglaslik, olemuselt ainulaadne rauamaagi kokkukujumine maakoos. Kompassinõel, mis tavaliselt näitab põhja suunas, kaldub siin kõrvale maapõue sügavustes peituvate määratu suurte rauamasside suunas ning seepärast öeldakse tavaliselt, et siin esineb magnetiline anomaalia. Selle maailma rikkaima rajooni uurimist alustati Lenini näpunäiteil. Juba uuel viis-aastakul muutuvad Kurski maagi lademed meie mustale metallurgiale tähtsaks tooraineallikaks. Siia ehitatakse juba kaevandusi.

NSV Liidu maapõues on avastatud suuri mangaanilademeid. Mangaan on hädavajalik terase sulatamisel. Tähtsamad mangaanimaagi leiukohad on Tšiatura (Gruusias) ja Nikopol (Ukrainas). Viimasel ajal on palju mangaani leitud Uuralis, Kasahstanis ja Siberis.

Nõukogude Liidus on suuri vasemaagi tagavarasid; eriti palju on seda Kasahstanis (Kounrad ja Džezkazgan) ja Uuralis; vaske leidub ka Armeenias ja Usbekistanis. Ilma pehme, taotava ja elektrivoolu kergesti juhtiva vaseta on moodsed tehnika mõeldamatu. Vaske tarvitatakse olulisteks masinaosadeks, traadiks ja mürsukestadeks.

Meil on palju tina ja tsinki (Kasahstanis, Kaukaasias, Siberis ja Kaug-Ida rannikul). Need on rahvamajanduses ja sõjatööstuses samuti tähtsad metallid.

Palju on meil leitud ka boksiite (Leningradi oblastis, Uuralis ja Siberis). Boksiitidest valmistatakse kergelt metalli alumiiniumi, mida kasutatakse lennukite ehitamisel.

Meie maa on rikas niklilt (Uuralis, Koola poolsaarel ja Krasnojarski krai põhjapoolses osas). Nikli tagavaradelt

asub NSVL teisel kohal maailmas. Meil on ka inglüstina tagavarad. Seda on avastatud Tõga-Baikalis, Jakuutias ja Kasahstanis.

Kroom on tarvilik kõva terase sulatamiseks. Kroomiga kaetud masinaosad kannatavad hõlpsasti välja suurt kuumust ning on hästi roostekindlad. Selle metalli maaki leidub NSV Liidus rohkem kui teistes maades.

Nõukogude Liidus on avastatud palju haruldaste metallide, nagu volframi, molübdeeni, vanaadiumi ja antimooni leiukohti. Haruldasteks nimetatakse neid metalle seepärast, et neid maakeral leidub vähe. Kuid nad on moodsas tehnikas ja eriti sõjatehnikas äärmiselt tarvilikud.

Volframi lisatakse juurde terasele, et teha see kõvemaks. Volframteras, kui see ajada tulipunaseks, ei kaota oma kõvadust ega muutu ka jahtudes nõrgemaks. Kõvadest volframsulamitest valmistatud terad püsivad kaua vahe-daina. Volframi leidub meil Uuralis, Kasahstanis ja Tõga-Baikalis.

Molübdeeni lisatakse juurde terasele, et teha see vastupidavamaks, s. o. vähem hapraks. Molübdeenteras kulub vähe. Harilik teras praguneb tugevast löögist; molübdeenteras aga läheb ainult mõlki, kuid jääb terveks. Molübdeenterasest tehakse sõjalaevade ja tankide soomus. Molübdeeni on meil palju Kaukaasias ja Kaug-Idas.

Vanaadium teeb terase kõvemaks, vastupidavamaks ja elastsemaks. Vanaadiumterasest masinaosad kannatavad välja suuremat koormust kui samasugused osad harilikust terasest. Vanaadium teeb masinad kaalult kergemaks. Nõukogude võimu ajal on NSV Liidus avastatud rikkalikke vanaadiumi leiukohti.

NSV Liidus on leitud ka palju antimooni, mis läheb mitmesuguste sulamite valmistamiseks. Nii näiteks annab tina, inglüstina ja antimooni sulam laagrite voorderdamiseks vajalikku babiiti.

Kirgiisias ja Kasahstanis on leitud kõige haruldasemat metalli — indiumi, mida tarvitatakse prožektorite peeglite valmistamiseks.

Nõukogude Liidus on avastatud palju rikkalikke kulla (Siberis, Kaug-Idas, Kasahstanis ja Uuralis) ja plaatina leiukohti (Uuralis).

Täielikult on meie maa kindlustatud ka kõige mitmekeisemate ehitusmaterjalidega, nagu imeilusad marmorisordid, tsemendiks vajalikud toorained ja tulekindlad savid.

Määratu suured on NSV Liidu keemiliste toorainete tagavarad maapõues.

Meie fosfori leiukohtade hulgas asub esimesel kohal Hibini lade (Koola poolsaarel), kus Nõukogude geoloogid on avastanud kuni 2 miljardit tonni apatiiti, s. o. mineraali, mis sisaldab fosforhapet. See on suurim apatiidilade maailmas. Hibini apatiit töötatakse ümber superfosfaadiks ning see läheb meie põldude väetamiseks. Apatiidi avastamine võimaldas meil loobuda fosforväetise valmistamiseks vajaliku tooraine sissevedamisest välismaalt ja hakata ise seda välja vedama.

Apatiitidega koos ladestub nefeliin. Sõna „nefeliin“ tähendab kreeka keeles „udu“ ehk „pilv“. See on tuhm ja hall poolläbipaistev kivi. Seda kasutatakse klaasi, sinise värvi — ultramariini ja emailglasuuri valmistamiseks. Kuid kõige olulisem on see, et nefeliin võib olla tooraineks alumiiniumi tootmisel. Nefeliini tagavarad on meil määratu suured.

Peale apatiidi lähevad fosforväetiste tootmiseks fosforiidid. Need ladestuvad meil Kirovi ja Moskva oblastis, Aktjubinski lähedal, Ukrainas ja terves reas teistes piirkondades. Nõukogude võimu ajal on avastatud ja juba ekspluateerimisele võetud määratu suuri fosforiidi leiukohti Kara-Tau mägedes Lõuna-Kasahstanis.

Väetise tootmiseks minevate kaalisoolade leiukohtade hulgas on NSV Liidus väljapaistval kohal tohtu suured lademed Solikamski juures Põhja-Uuralis, mis avastati pärast revolutsiooni. Siin ladestub 18,4 miljardit tonni kaaliumhapet. Sellelt maakeral haruldaselt maapõuevaralt asub NSVL esimesel kohal maailmas: meie maal on kaaliumi ligi 80 protsenti maailma tagavaradest.

Ammendamatud on meie keedusoola tagavarad. Ainuüksi Baskuntšaki järve põhjas Volga alamjooksul asub üle 40 meetri paksune soolakiht.

Väävlit veeti varem sisse välismaalt. Nüüd on seda leitud Turkmeenias, kus seda ka toodetakse.

Siin pole loeteldud ammugi mitte kõik: meil on veel ar-

seeni ja fluorpagu, elavhõbedat ja vilkkivi, kadmiumi ja koobaltit, korundi ja grafiiti.

Nõukogude Liidu loodusvarad on tohutu suured ja mitmekesised. Need kõik kuuluvad rahvale.

Kuid loodusvarade üliküllus ei tähenda veel seda, et neid on kerge ära kasutada. Oma uurimiseks ja kättesaamiseks nõuavad nad meilt visa tööd. Nõukogude inimesed töötavad bolševike partei ja Nõukogude valitsuse juhtimisel väsimatult, et rakendada kõik need rikkused meie kodumaa teenistusse.

II PEATUKK

NSV LIIT ON SUUR TÖÖSTUSRIIK

Tsaari-Venemaa oli mahajäänud maa. Olles esimesel kohal maailmas territooriumilt ja kolmandal kohal rahvaarvult, seisis Venemaa tööstustoodangu mahult Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa järel viiendal kohal maailmas.

Kõige vähem arenenud olid just need tööstusharud, mis teevad riigi majanduslikult sõltumatuks: must metallurgia, söe- ja keemiatööstus, masinaehitus ning elektrienergia tootmine. Venemaale ei jatkunud sütt ega malmi, ta ei tootnud alumiiniumi, niklit ega spetsiaalterasid. Tal polnud oma autosid, traktoreid, tekstiil- ja trükimasinaid. Isegi vikateid veeti osaliselt välismaalt sisse.

Tehniline tase oli madal. Kogu tööstus andis vähem toodangut kui põllumajandus, kuigi seegi oli äärmiselt mahajäänud. Venemaa oli põllumajanduslik riik. Palju vabrikuid ja tehaseid kuulus välismaalastele.

NSV Liidus muutusid tehased ja vabrikud rahva omanduseks. Tööstus areneb kiiresti ühtse riikliku plaani järgi. Meie maal pole toodangu mahult ülekaalus mitte enam põllumajandus, nagu see oli varem, vaid tööstus. Lenini-Stalini partei juhtimisel teostatud sotsialistliku industrialiseerimispoliitika tulemusena on Nõukogude Liit muutunud võimsaks tööstusriigiks, kes on võimeline omal jõul tootma kõike vajalikku ja kes suudab ennast kaitsta kõige raske-
mas sõjas. Seda ta tõestas fašistliku Saksamaa vastu peetud sõjas.

Meie maa suurtööstus andis enne Suurt Isamaasõda üle 12 korra rohkem toodangut kui 1913. aastal — esimese

maailmasõja eelõhtul. Meie tööstus on stalinlike viisaastakute jooksul nii kiiresti kasvanud, et ta kasvu tempolt jõudis esimesele kohale maailmas ja toodangu mahult nihkus neljandalt kohalt esimesele kohale Euroopas. Ta jõudis järele Prantsusmaale, Inglismaale ja Saksamaale ning temast ette jäid ainult Ameerika Ühendriigid. Kuid toodangu mahult ühe elaniku kohta oleme veel eesrindlikest kapitalistlikest maadest maha jäänud, ja see mahajäämus tuleb likvideerida.

Juhtivaks tööstusharuks on meil saanud rasketööstus, rasketööstuses endas aga masinaehitus. Rasketööstuse ja esijoones masinaehituse arendamine aitas tõsta kõiki muid majandusharusid ja kindlustada Nõukogude Liidule tehnilis-majandusliku sõltumatuse.

Stalinlike viisaastakute jooksul muutus tööstuse paigutus NSV Liidu territooriumil. Enne revolutsiooni oli see äärmiselt ebakorrapärane; rõhuv osa tööstusest oli koondatud maa üksikuisse piirkondadesse — Moskva rajooni, Peterburi, Baltimaade sadamalinnadesse, mõnedesse Ukraina maakohtadesse ja Bakuusse. Bolševike partei ja nõukogude võim, teostades industrialiseerimispoliitikat, on kandnud hoolt selle eest, et tööstuse paigutus muutuks korrapärasemaks. Nad on hoolitsenud ka selle eest, et endised mahajäänud rahvuslikud nõukogude vabariigid on muutunud võimsaiks tööstusrajoonideks ning et riigi kaitsevõime tugevdamise huvides on rajatud riigipiiridest kaugel asuvais rajoonides tööstuslik baas. Nõukogude riik, kasutades vanades tööstusrajoonides asuvaid kaitisi ja kvalifitseeritud töölisi, arendas seal suurte masinaehitustehaste ehitamist, mis kõiki teisi rajooni varustavad sisseseadetega. Sel viisil muutusid keskrajoonid kogu maa industrialiseerimise koldeks. Endistes mahajäänud piirkondades ja eriti maa idaosas arenes grandioosne ülesehitustöö veel suurema tempoga kui vanades tööstuslikes keskrajoonides.

Seesuguse paigutuse tõttu tuli NSV Liidu tööstus toorainete allikaile ja tarbimisrajoonidele lähemale, jäid ära üleliigsed veod, rahvuslikud vabariigid said oma tööstuse, maa idaosas tekkis riigikaitsele tähtsusega tööstusbaas.

Isamaasõja algul viidi tööstus rindelähedasest vööndist

äärmiselt lühikese aja jooksul itta. Sisemaale liikus kümneid tuhandeid tööpinke, presse ja turbiine. Veeresid tööliste ešelonid. Transpordiks kasutati üle miljoni vaguni. Idarajoonidesse viidi üle rohkem kui 1300 tööstuslikku suurkäitist. Uutel kohtadel monteeriti tehased kiiresti ja nad hakkasid andma sõjatoodangut. Sõjatööstuse võimas õitselelöömine NSV Liidu idaosas osutus võimalikuks seetõttu, et sinna oli tööstus rajatud ettenägelikult viisaastakute jooksul juba enne sõda. Ida-rajoonide kiires industrialiseerimises avaldus meie partei ja seltsimees Stalini tarkus ja ettenägelikkus.

Nõukogude tööstuse arenemine jätkus ka Suure Isamaasõja ajal. Sel perioodil püstitati meil palju suuri tehaseid ja tehti suuri edusamme tootmistehnika edasise parandamise alal. Meie rahvas näitas, et ta võib ühel ajal sõdida ja ehitada.

Ilma viisaastakute jooksul rajatud ja kindlalt areneva võimsa tööstuseta poleks olnud võimalik saavutada võitu nüüdisaegses sõjas, kus ägedaist lahinguist võtavad osa määratu suured armeed, mis on külluses varustatud keerukaima tehnikaga.

See suur võit osutus võimalikuks Lenini-Stalini industrialiseerimispoliitika teostamise tõttu.

Nõukogude Liidu võimas tööstus kindlustas Punaarmee edu lahinguis.

Pärast sõja lõppu algas NSV Liidus uue stalinliku viisaastaku plaani teostamine. Selle viisaastaku põhiülesandeks on hitlerliku okupatsiooni all kannatada saanud meie maa rajoonide taastamine, NSV Liidu rahvamajanduse sõjaeelse taseme taastamine ja seejärel selle taseme tunduv ületamine. Tööstustoodang kasvab esimese sõjajärgse viisaastaku jooksul sõjaeelse tasemega võrreldes peaaegu poolteist korda (48 protsendi võrra). Kõigis tööstusharudes tõuseb tootmiskultuur. Meie tööstusele avanevad väga avarad arenemise perspektiivid.

Millised on siis meie tähtsaimad tööstusharud?

Et tehaseid ja vabrikuid käima panna, on vaja mehhaanilist energiat. Et aga saada energiat, on kõigepealt vaja kütteainet.

Põhilisteks kütteaineteks on kivisüsi ja nafta.

Nõukogude võimu ajal on NSV Liidu söetööstuses toimunud suuri muutusi. On avastatud uusi kivisöebasseine, on rajatud palju suuri kaevandusi ja kirkat asendavad õhuhaamer ja puurmasin. 1940. aastal saadi 166 miljonit tonni sütt, s. o. viis ja pool korda rohkem kui 1913. aastal. 1950. aastal toodetakse meil uue stalinliku viisaastaku plaani järgi 250 miljonit tonni sütt, s. o. kivisöetoodang tõuseb sõjaeelse tasemega võrreldes poolteist korda.

NSV Liidu esimene kivisöebaas on Donbass, mis etendab suurt osa rahvamajanduses. Enne Isamaasõda saadi Donbassis rohkem kui pool kogu NSV Liidu kivisöest. Donbass annab maa lõunaosas asuvale metallurgiale koksi ja selle keemiatehaseile toorainet, varustab kütteenainega mitte üksnes Ukraina, vaid ka NSV Liidu Euroopa-osa muude rajoonide tööstust ja transporti. Hitlerlased tekitasid Donbassi söetööstusele määratu suurt kahju: nad uputasid kaevandused ja lasksid maapealsed ehitused õhku. Pärast sakslaste minemakihutamist hakati Donbassi kiiresti taastama. Söetoodangu mahult asub Donbass jälle esimesel kohal meie maal. Uuel viisaastakul plaani järgi mitte ainult taastatakse, vaid ka ületatakse Donbassi söetoodangu sõjaeelne tase.

NSV Liidu teine kivisöebaas on Kuznetski bassein. Enne revolutsiooni toodeti Kuznetski basseini sütt ainult Siberi raudtee vedurite jaoks. Nõukogude võimu ajal muutus Kuznetski bassein võimsaks söetööstuse rajooniks. Kuznetski basseini süsi läks Uuralisse. Isamaasõja ajal aga, kui Donbass langes ajutiselt rivist välja, suurenes Kuznetski basseini tähtsus veelgi. Sõjajärgse viisaastaku jooksul ehitatakse Kuzbassi kolmkümmend kaevandust, mis on võimelised tootma 18 miljonit tonni sütt aastas.

NSV Liidu kolmas kivisöebaas on Karaganda Kasahstanis. Seda söebasseini hakati ehitama alles nõukogude võimu ajal. Karaganda abistab Kuzbassi Uurali tööstuse varustamisel sõega. Karaganda, samuti nagu Kuzbassigi tähtsus tõusis eriti Isamaasõja ajal. Siia on ehitatud palju uusi kaevandusi; peale muu on kaevatud võimas lahtine söemurd, kust sütt ammutatakse ilma maa-aluste töödeta ja kus raudteevagunid tulevad otse söekihtide juurde. Kokku on sõja ajal NSV Liidu idaossa ehitatud üle kahesaja söekaevanduse.

Moskva-lähedases basseinis ladestub pruunsüsi. See anab vähem soojust, kuid selle eest asub see maa südames Moskva ja teiste kesk-tööstusrajooni suurlinnade lähedal. Seepärast on Moskva-lähedasel basseinil suur tähtsus. Ta sai hitlerlaste poolt tugevasti kannatada, kuid veel enne sõja lõppu saavutas ta mitte ainult endise söetoodangu taseme, vaid ületaski selle. Uuel viisaastakul hakkab Moskva-lähedases basseinis käima suur ülesehitustöö. Siia rajatakse 66 uut kaevandust.

Suure Isamaasõja ajal hakkas meie maa palju sütt saama polaarvöös asuvast Petšora basseinist. Moskva-lähedane ja Petšora bassein abistavad Donbassi üha enam NSV Liidu Euroopa-osa varustamisel kivisõega.

Suuremaid või vähemaid kivisõekaevandusi leidub peaaegu kõigis NSV Liidu põhilistes rajoonides: Uuralis, Ida-Siberis, Kesk-Aasias, Taga-Kaukaasias ja Kaug-Idas. Nõukogude võim ja bolševike partei pööravad kohaliku söe tootmisele suurt tähelepanu. Mida rohkem sütt toodetakse koha peal, seda vähem on seda vaja kaugele vedada, see aga kergendab tunduvalt raudtee tööd.

Nõukogude Liit paistab teiste maailma maade seast silma naftatööstuse arenemisega. Nafta tootmiselt asub NSVL Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal maailmas. Stalinlike viisaastakute jooksul on Nõukogude naftatööstus laienenud ja tehniliselt uuenenud. Juba ammu ei ammuta me maa seest naftat želonkadega (kitsaste ja pikkade avanevate põhjadega ämbritega), nagu see toimus varem. Nõukogude käitistes pumbatakse naftat välja pumpadega. 1913. aastal toodeti meie maal 9 miljonit tonni naftat, 1940. aastal aga 31 miljonit tonni, s. t. toodang on kasvanud kolm ja pool korda. Uue stalinliku viisaastaku viimasel aastal, 1950. a. toodetakse NSV Liidus 35,4 miljonit tonni naftat.

NSV Liidus toodetakse kõige rohkem naftat Bakuus, tunduvalt rohkem kui kõigis teistes NSV Liidu naftatööstustes kokku. Lõpmatu voolusena voolab nafta mööda torusid reservuaaridesse ja lähedalasuvaisse naftadestilleerimise tehaseisse, kust temast töödeldakse bensiini, petrooleumi ja teisi naftasaadusi.

Naftat saadakse meil ka Groznõis ja Maikopis (Põhja-Kaukaasias), Emba jõe rajoonis (Lääne-Kasahstanis), Sahha-

lini saarel, Ukraina lääneoblasteis, Kesk-Aasias, Uhtas (Petšora basseinis) jm. Erilist tähelepanu pööravad Nõukogude valitsus ja bolševike partei „Teise Bakuu“ arendamisele. „Teise Bakuu“ moodustab terve rida tööstusi, mis asetsevad Uurali ja Volga vahelisel maa-alal: Išimbais ja Tuimazis (Baškiirias), Krasnokamskis (Molotovi linna lähedal), Sõzrani juures (Volgal) ja Buguruslanis. Neis kohtades on rajatud võimas naftatööstus. Selle eriline tähtsus seisab selles, et ta asetseb suurte tööstuskeskuste lähedal ja riigipiiridest kaugel.

Nõukogude võimu ajal on meie maal ehitatud palju väga suuri elektrijaamu, mis annavad energiat linnadele ja tööstusele.

Elektrijaamade ehitamisel taotleme seda, et nende katelde all ei põleks mitte kõrgeväärtuslik kütteaine (Donbassi süsi ja Kaukaasia nafta), vaid vähem väärtuslik kohalik kütteaine: see annab rahvamajandusele suurt kokkuhoidu ja kergendab raudteetransporti. Nii töötavad Stalinogorski, Kaširi ja Tšeljabinski elektrijaamad kohaliku pruunsöega; Šaturis (Moskva lähedal), Balahnis (Gorki lähedal), Ivanovos ja teistes kohtades — turbaga; Donbassis (Šterovskaja ja Zujevskaja) — kivisöetolmuga.

Osa elektrijaamu ei vaja üldse kütteainet, — need on hüdroelektrijaamad. Varem pani võimas veejõud meie maal liikuma ainult külaveskite vesikive ja Uurali vanade tehaste vesirattaid. Hüdroelektrijaamade ehitamine algas meie maal alles nõukogude võimu ajal. Suurimad hüdroelektrijaamad on ehitatud Dnepri (Zaporožjes), Volga (Štšerbakovis ja Uglitšis), Süväri, Volhovi, Tširtšiki, Kura, Rioni ja Niva (Koola poolsaarel) äärde.

Suure Isamaasõja aastail ei jäänud elektrijaamade ehitamine meie maal seisma. Kasvav sõjamajandus nõudis üha rohkem elektrienergiat. Idarajoonidesse, Uurali ja Siberisse, ehitati terve rida uusi suuri elektrijaamu, olemasolevaid aga laiendati. On käimas terve rea suurte hüdroelektrijaamade ehitus: Farhadi — Sõr-Darja jõe (Usbekistanis) ja Mingetšauri — Kura jõe (Aserbaidžanis) äärde, ehitamisel on hüdroelektrijaam Sevani järve kaldale (Armeenias). Kiiresti taastub Dnepri hüdroelektrijaam, mis sõja ajal purustati. Lähemal aastail ehitatakse elektrijaamad

Kama, Volga ja Oka äärde. Väljatöötamisel on Angara ja Jenissei (Ida-Siberis) määratu suurte vee-energia tagavarade ärakasutamise projekt. Sõjajärgse viisaastaku lõpuks toodetakse NSV Liidus elektrienergiat 70 protsendi võrra rohkem kui enne sõda.

Stalinlike viisaastakute jooksul loodi NSV Liidus võimas must metallurgia. Tekkis terve rida uusi tehaseid; vanad tehased uuendati ja rekonstrueeriti ning need muutusid tundmatuseni. 1913. aastal sulatati meie maal 4,2 miljonit tonni malmi, 1940. aastal aga 15 miljonit tonni, s. o. peaaegu neli korda rohkem. Uue viisaastaku lõpul, 1950. aastal, annab nõukogude tööstus 19,5 miljonit tonni malmi.

NSV Liidu esimeseks metallurgia baasiks on suur rühm metallurgiatehaseid NSV Liidu Euroopa-osa lõunapiirkonnas: Donbassis (Stalino, Makejevka, Jenakievo, Konstantinovka jt.), Dnepri ääres (Zaporožje, Dnepropetrovsk, Dneprodzeržinsk), Aasovi mere ääres (Mariupol), Krivoi Rogis ja Kertšis. Need tehased töötavad Donetsi koksiga ning töötlevad Krivoi Rogi (mõned ka Kertši) rauamaaki. Enne Isamaasõda andsid need tehased umbes kaks kolmandikku NSV Liidu toodetavast malmist.

NSV Liidu majanduse arenemisega osutus lõunapoolne metallurgiabaas (Ukraina) tööstuse jaoks mitteküllaldaseks, olgugi et metallitootmine lõunas kiiresti suurenes. Seltsimees Stalini intsiatiivil rajati teine kivisöe-metallurgiabaas maa idaossa. Uurali ja Siberi suurtel avarustel tekkis mõne aastaga väga suur tööstusrajoon — Uurali-Kuznetski kombinat, mida seltsimees Stalin on nimetanud meie maa uhkuseks.

Uuralis on palju kõrgekvaliteedilist rauamaaki, aga vähe metallurgiale kõlvulist kivisütt, Kuznetski basseinis aga vastupidi: on palju kivisütt ja vähe rauamaaki. Uuralist, Magnitnaja mäelt, hakati üle kahe tuhande kilomeetri kaugusel asuvasse Kuznetski basseini transportima rauamaaki, sealt Uuralisse aga samades raudteerongides koksistuvat kivisütt. Stalinlike viisaastakute jooksul tekkis Uurali rauamaagi ja Kuznetski basseini söe ümbertöötamiseks väga suuri metallurgia tehaseid Uuralis (Magnitogorskis ja Nišni-Tagilis) ning Kuznetski basseinis (Stalinskis).

Need on hiiglatehased. Säärane on näiteks Stalini-nimeline Magnitogorski kombinat, mis on ehitatud Lõuna-Uuralis Magnitnaja mäe lähedale. Võimsad ekskavaatorid laadivad maapinnalt punakaspruune magnetrauakamakaid vägunesse. Mäejalal läbib maak pihustamisvabriku agregaadid. Koksipatareid põletavad kivisöe ümber. Kümnekorruselise maja kõrgused kõrgahjud sulatavad maagi ümber malmiks. Martäänahjud muudavad malmi teraseks. Bluuminguis läheb see surve alla. Võimsais valtsimismasinais teda valtsitakse. Tootmisosakondade kohal ripuvad tohutud suitsupilved, öösiti valgustavad heledad tulepahvatused taevast, hetkekski ei vaiki tehase mürarikas hingamine. Tehase ümber on tekkinud linn suurte hoonete, trammi ja autodega.

Magnitogorski tehas on üks suuremaid metallurgiatehaseid maailmas.

Uuralis pole mitte ainult rajatud uusi väga suuri koksiga töötavaid metallurgiatehaseid, vaid on rekonstrueeritud ka kõige paremaid vanu tehaseid, mis töötavad puusöega (Tšussovas, Zlatoustis jm.). Need on spetsialiseerunud kõrgekvaliteedilise metalli tootmiseks.

NSV Liidu rahvamajanduses etendab tähtsat osa ka musta metallurgia keskrajoon. Siia kuuluvad Moskva ja Leningradi tehased, mis töötavad ilma kõrgahjudeta ja sulatavad peamiselt ümber vanarauda teraseks ning Lipetski ja Tuula metallurgiatehased, mis töötavad kõrgahjudega ja töötlevad kohalikku maaki.

Suure Isamaasõja algul vallutasid sakslased ajutiselt Ukraina rajoonid, kus asub Ukraina söe-metallurgiabaas. Selleks ajaks oli seltsimees Stalini näpunäiteil maa idaosas rajatud teisel söe-metallurgiabaasil juba nii suur tootmisvõime, et ta suutis meie sõjatööstust metalliga varustada. Raskeis sõjatingimuses täitis Uural vastutusriikka ülesande. Sõja ajal ei lakanud siin musta metallurgia arenemine, vaid jätkus kiires, tõeliselt sõjalises tempos. Nii näiteks ehitati äärmiselt lühikese ajaga Magnitogorskis üles uued, Euroopa suurimad kõrgahjud, ning Tšeljabinskisse tekkis uus suur kõrgekvaliteedilise metalli tehas. Sõjajärgseil aastail jätkub NSV Liidu idaosas musta metallurgia võimas arenemine.

Oma musta metallurgiat on hakanud rajama Kaug-Ida,

Usbekistan, Kasahstan ja Gruusia. Kohe pärast saksa rööv-
vallutajate minemakihutamist hakati taastama tugevasti
purustatud lõunapoolset metallurgiat Ukrainas. Sõjajärgse
viisaastaku jooksul taastub Ukraina metallurgia.

Stalinlike viisaastakute jooksul on NSV Liidus loodud
suur, tehniliselt eesrindlik värviline metallurgia. Värvili-
sed metallid on määratu suure osatähtsusega sõjaasjandus-
ses, värviline metallurgia kergendas ka meie võitlust fašist-
liku Saksamaa vastu.

Vasetootmise alal asub meil esimesel kohal Uural, kus on
niisugused suured vasekombinaadid nagu Krasnouralski,
Sredneuralski ja teised kombinaadid. Uuralile järgneb
Kasahstan, kuhu on ehitatud suur Balhaši vasekombinaat.
Vaske toodetakse ka Armeenias.

Seatina tootmiselt kuulub esikoht Kasahstanile, kuhu on
ehitatud väga suur Tšimkendi seatinatehas.

Tsingi tootmine on koondunud Põhja-Kaukaasiasse, Uuralis-
se ja Lääne-Siberisse.

Alumiiniumi tsaari-Venemaal ei toodetud. Stalinlike viis-
aastakute ajal on NSV Liidus rajatud suur alumiiniumi-
tööstus Leningradi oblastisse, Ukrainasse ja Uuralisse. Sõja
ajal kasvas alumiiniumi toodang tugevasti. Uural üksinda
hakkas andma rohkem alumiiniumi kui enne sõda andis
kogu maa. Ehitati uus alumiiniumitehas Põhja-Uuralisse.
Alumiiniumitööstus tekkis ka Kuznetski basseini.

Meie maal hakati tootma ka kerget metalli — magnee-
siumi.

Suurte tööstusriikide hulgas on NSV Liit ainus riik peale
Kanada, kellel on oma nikkell. Seda toodetakse Uuralis,
Jenissei alamjooksul ja Koola poolsaarel.

Värviliste ja haruldaste metallide toodang meie maal
kasvab pidevalt. Aastail 1946—1950 tõuseb meil vase-
toodang 1,6 korda, seatinatoodang 2,6 korda, alumiiniumi-
toodang 2 korda, niklitoodang 1,9 korda ja volframkontsent-
raadi-toodang 4,4 korda. Meie kasvav tööstus varustatakse
täielikult oma värviliste ja haruldaste metallidega.

Selleks, et meie riik oleks majanduslikult kapitalistlikest
riikidest sõltumatu, peab ta ise tootma endale masinaid.
Oma masinaid omamata ei saa moodsat tööstust rajada, ei
põllumajandust mehhaniseerida ega armeed relvastada.

Ilma oma masinaehitustööstuse ta pole riik suuteline oma majanduslikku sõltumatust kaitsma.

Ülesande muuta NSV Liit seadmeid importivast riigist neid seadmeid tootvaks riigiks esitas seltsimees Stalin kogu rahvamajanduse rekonstrueerimise põhiülesandena. Viisaastakute jooksul täideti see ülesanne. Masinaehitus arenes meil kiiremini kui kõik muud tööstusharud. Kui Isamaasõja alguseks kogu NSV Liidu suurtööstuse toodang oli 1913. aastaga võrreldes suurenenud rohkem kui 12 korda, siis masinaehitus ja metallitöötlemine oli suurenenud peaaegu 50 korda. Toodangu mahult asus nõukogude masinaehitustööstus esimesel kohal Euroopas ja teisel kohal maailmas.

NSV Liidus rajati terve rida uusi masinaehitustööstuse harusid, nagu autotööstus, traktoritööstus, tööpingitööstus, lennukitööstus jne.

Meie maal on ehitatud sääraseid hiiglaslikke „tehaste tehaseid“, nagu Uurali raskemasinaehitustööstus ja Kramatorski tehase.

Moskvasse, Gorkisse ja Jaroslavl on stalinlike viisaastakute jooksul ehitatud suuri autotehaseid. Nõukogude autod täidavad linnade tänavaid, elustavad maanteid ja on tunginud küllasse. Vaevalt kümne aastaga on auto kindlasti ning suurel määral astunud meie majandusellu.

Harkovisse, Stalingradi ja Tšeljabinskisse on ehitatud võimsad traktoritehased. Nõukogude traktorid on ilmunud meie maa põldudele.

Moskvasse, Gorkisse, Ukrainasse ja Uurali on kerkinud suured tööpingitehased.

Ule kogu maa on levinud Kirovi tehase (Leningrad), „Dünamo“ (Moskva), „Krasnõi Sormovi“ (Gorki), Vorosilovgradi veduritehase, Rostovi põllutöömehhanismide tehase ja väga paljude teiste käitiste toodang.

Nõukogude Liit õppis ehitama ja käsutama kõiki keerukaid masinaid. Ta tehased hakkasid tootma ookeaniaurikuid, võimsaid turbiingeneraatoreid, tohutu suuri bluuminguid ja suurima täpsusega aparate.

NSV Liit rajas võimsa masinaehitustööstuse ja teostas selle alusel kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise ning relvastas Punaarmee kõige moodsama sõjatehnikaga.

Suure Isamaasõja aastail, sõja aja nõuetele vastavalt ümber kujunedes jätkas Nõukogude masinaehitustööstus kiiret arenemist, varustades rinnet vajalike relvadega. Nõukogude Liit suutis raske sõja tingimuses vanade käitiste tööd mitte ainult igakülgset parandada, vaid ka uusi suuri masinaehitustehaseid juurde ehitada. Nii näiteks ehitati sõja ajal traktoritehased Rubtsovskis (Altai), Vladimiris ja Lipetskis ning autotehas Uuralis (Miassi linnas), räakimata suurest hulgast sõjatööstustest, nagu tanki-, lennuki-, suurtüki- ja teistest tehastest. Sõja ajal arenes masinaehitustööstus tugevasti kõigis NSV Liidu idaoblasteis ja idavabariikides. Pärast sõda jätkub masinaehitustööstuse kiire arenemine. Praegu ehitatakse näiteks korraga mitut autotehast Moskvasse, Dnepropetrovski, Novosibirski, Kuitaisi, Uljanovskisse ja Minski. Uue viisaastaku lõpuks valmistab meie tööstus pool miljonit autot aastas. Masinate ja seadmete toodang ületab siis sõjaeelse taseme kaks korda.

Mida kõrgem on riigi tehniline tase, seda laialdasemalt rakendatakse tema tööstuses keemiat. Revolutsioonieelsel Venemaal oli keemiatööstus väga algelises seisundis. Suur osa tolleaegseid keemiakäitisi töötas imporditud tooraine ja poolfabrikaatidega ning kujutas endast välisfirmade filiaale.

Stalinlike viisaastakute jooksul loodi NSV Liidus suur keemiatööstus. Ehitati terve rida tehnika viimse sõna järgi sisustatud tehaseid ja kombinaate: Berezniki tehas Uuralis, Stalinogorski tehas Moskva-lähedases basseinis, Gorlovka tehas Donbassis, Tšernoretšenski kombinaat Gorki lähedal jne. On rajatud täiesti uued tööstused: sünteetilise, s. o. kunstliku kautšuki tööstus (tsaari-Venemaa vedas kautšukit sisse), plastiliste masside tööstus, kunstiindistöööstus jt.

Paljusid keemiasaadusi valmistatakse teiste tööstuste jäätmeist. Näiteks on terve rida lämmastikutööstuse käitisi rajatud gaaside ärakasutamisele, mis saadakse kivisöe koksistumisel; seepärast asub tavaliselt musta metallurgia rajoonides ka keemiatööstus (Ukraina, Uural ja Kuznetski basseini). Vasetööstuse jäätmeile on rajatud väävelhappe tootmine.

Määratu suur ülesehitustöö meie maal vajas palju metsamaterjali. NSV Liidus rajati suur metsatööstus Arhangeliski

oblastis, Karjala-Soome NSV-s, Põhja-Uuralis, Siberis ja teistes kohtades. Osa metsamaterjali läheb ehitusteks ja osa metsakombinaatidesse ja tehaseisse, kus puidust toodetakse paberit, vineeri, tuletikke, piiritust ja mitmesuguseid keemiasaadusi. Osa metsamaterjali eksporditakse NSV Liidust teistesse riikidesse.

Rasketööstuse arenemine võimaldas laiatarbekaupu tootvat kerge- ja toiduainetetööstust tehniliselt ümber korraldada.

Kergetööstus on meie maal mitmekesine. Ta annab puuvillast, villast, linast ja siidriiet, trikootaži, jalanõusid jne. Stalinlike viisaastakute jooksul on asutatud palju uusi suuri kombinatid ja vabrikuid; vanad käitised on põhjalikult rekonstrueeritud. Näiteks andis kolm käitist: Leningradi vabrik „Skorohod“, „Parižskaja Kommuna“ Moskvas ja Mikojani-nimeline jalanõudevabrik Rostovis Doni ääres juba 1936. aastal peaaegu neli korda rohkem jalanõusid kui andsid kõik tsaari-Venemaa jalanõudevabrikud kokku 1913. aastal.

NSV Liidu kergetööstuse peaharu on tekstiiltööstus, tekstiiltööstuse peaharu on aga puuvillatööstus, milles töötab üle poole tekstiiltööstuse üldarvust. Enne revolutsiooni asus peaaegu terve puuvillatööstus kesk-tööstusrajoonis ja Peterburis — tooraineallikaist eemal. Stalinlike viisaastakute ajal on rekonstrueeritud ja laiendatud vanade rajoonide puuvillatööstust ja rajatud mitu uut väga suurt puuvillakäitist, samal ajal on aga asutatud ka puuvillakasvatuse rajoonides (Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias) rida puuvillakombinatid. Puuvillatööstus on asutatud ka Lääne- ja Ida-Siberisse, kuhu toorpuuvilla tuuakse Kesk-Aasiast.

Suuresti arenes meie toiduainetetööstus. Ta hakkas andma toodangut suurema summa eest kui kogu tsaari-Venemaa suurtööstus enne revolutsiooni. Toiduainetetööstuse üldmahult jääb NSV Liit maha ainult Ameerika Ühendriikidest.

Uue stalinliku viisaastaku jooksul taastatakse ja ületatakse ka NSV Liidu kerge- ja toiduainetetööstuse sõjajärgne tase.

Selline on Nõukogude Liidu tööstus. Ta on võimas ning mitmekesine.

III PEATUKK

KÕIGE EESRINDLIKUMA PÕLLUMAJANDUSEGA RIIK

Põllumajandus etendab NSV Liidu majanduses väga tähtsat osa. Ta toidab meie maa paljumiljonilist elanikkonda ja varustab meie tööstust mitmesuguse toorainega.

Tsaari-Venemaal kuulus umbes pool põllumaad mõisnikele, kloostreile ja tsaari perekonnale. Ülejäänud maa oli tükeldatud paljude miljonite talumajapidamiste vahel.

Talupoegade majapidamine oli väga mahajäänud. Künti puuadraga ja külvati külmitiga. Maa andis kehva saaki. Töötavad talupojad orjasid mõisnikke ja kulakuid.

Nõukogude võimu ajal on toimunud NSV Liidu põllumajanduses põhjalikud muudatused.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon andis maa talupoegadele. Seltsimees Stalini, bolševike partei ja nõukogude võimu juhtimisel on teostatud NSV Liidus kollektiviseerimine. Talupojad on liitunud kollektiivse töö ja tootmisvahendite kollektiivse omanduse alusel suurmajapidamisteks. Nõukogude Liit on muutunud väga lühikese ajaga väiketalumajapidamisega riigist suurimaks sotsialistliku põllumajandusega riigiks maailmas. Enne Isamaasõda oli meil 242 000 kolhoosi keskmise külvipinnaga 485 hektaari.

Kolhoosikord on vabastanud talurahva ekspluateerimisest, vaesusest ja viletsusest ning kindlustanud talle jõuka ja kultuurse elu.

Nõukogude võimu ajal on organiseeritud põllumajanduses palju riiklikke ettevõtteid — sovhoose. Need on andnud sotsialistliku suurpõllupidamisele ja -karjakasvatusele eeskuju. Eriti kolhooside teenendamiseks on loodud ka tuhandeid riiklikke masina-traktori jaamu.

Nõukogude põllumajandus on muutunud hästi mehhaniseeritud põllumajanduseks. Põllutöö mehhaniseerimise alal on ta jõudnud esimesele kohale maailmas. 1940. aastal töötas NSV Liidus üle poole miljoni traktori ja umbes kaks sada tuhat kombaini. Meie maa suur ja mehhaniseeritud sotsialistlik põllumajandus on saanud võimaluse rakendada agronoomia uusimaid saavutusi, laialdaselt üles harida uut maad, õigesti paigutada kultuure ja külvikorda võtta uusi väärtuslikke taimi. Põllumajandus hakkas elanikke toiduainetega ja tööstust toorainetega rikkalikult varustama.

Oma jõudu ja eluvõimet on meie kolhoosikord tõestanud eriti selgesti Suure Isamaasõja aastail, kus kõigi sõjaaja raskuste kiuste varustasid talupojad armeed ja maad ilma tõsisemate häireteta põllumajandus- ja karjasaadustega.

NSV Liidu neis rajoonides, kus viibisid saksa röövvallutajad, taastub põllumajandus kiiresti. Kohe esimestel päevadel pärast nende rajoonide vabastamist hakkasid kolhoosid jälle tegutsema, ning algas töö saksa fašistliku okupatsiooniga tagajärgede likvideerimiseks. Nõukogude valitsus annab vabastatud rajoonidele väga suurt abi. Põllumajandus on neis piirkondades hakanud jälle andma meie maale oma toodangut.

Esimene sõjajärgne stalinlik viisaastak näeb ette meie põllumajanduse taastamise ja edasise arendamise põllumajanduse toodangu sõjaeelse taseme ületamiseks kogu NSV Liidus. Põllumajanduse toodang kasvab uue viisaastaku lõpuks sõjaeelse tasemega võrreldes 27 protsendi võrra. Majanduses rakendatakse uusimaid saavutusi agronoomia alal. Tõuseb kolhoosipõldude viljakus. Põllumajandus saab viisaastaku jooksul vähemalt 325 000 traktorit.

*

Nõukogude Liidu looduslike tingimuste mitmekesisus võimaldab arendada mitmesuguseid põllumajanduse kultuure ja loomakasvatuse alasid ning seejuures väga suures ulatuses. NSV Liit seisab esimesel kohal maailmas nisu, rukki, odra, kaera, lina, suhkrupeedi ja kanepi kasvatamiselt. Meie maal saadakse ka palju toorpuuvilla, kartulit, päevalilleseemneid ja muid saadusi.

Nõukogude võimu ajal on NSV Liidu külvipind tunduvalt suurenenud. Külvid laienesid uute põllumaade ülesharimise, nagu uudismaa üleskündmise, soode kuivatamise, metsade puhastamise ja kõrbede niisutamise arvel.

NSV Liidus on põllumajanduse põhiharuks jäänud teraviljamajandus. Nõukogude võimu aastate jooksul on viljasaak meie maal külvipindade laiendamise ja viljakuse tõstmise tagajärjel tunduvalt suurenenud: tsaari-Venemaal saadi 4—5 miljardit puuda teravilja aastas, 1940. aastal aga saadi NSV Liidus umbes 7,3 miljardit puuda teravilja. Uue viisaastaku lõpuks ületab NSV Liidu teraviljatoodang 1940. aasta taseme 7 protsendi võrra.

Teraviljakultuuride hulgas asub meil esimesel kohal nisu. See on meie kõige levinum teraviljakultuur. Ääretu laiad on Nõukogude Liidu nisupõllud. Kui need koguda ühte massiivi, siis ületaks see pindalalt paljud Euroopa riigid. Meie nisu on kuulus oma kõrge kvaliteediga. Temas on palju valkaineid ja seetõttu ta on väga toitev.

NSV Liidu peamine nisukasvatuse piirkond langeb ühte mustmullasteppide ja metsasteppide vöötmega. See ulatub järjest kitseneva vööndina läänest itta — üle Ukraina, Doni, Kubani, Kesk-Volgamaa, Ees- ja Taga-Uurali lõunaosa, Põhja-Kasahstani ja Lääne-Siberi. See vöönd on Nõukogude Liidu peamine viljaait.

Meie maa idarajoonides on karm talv ja maapind külmub tugevasti, mistõttu seal kasvab peamiselt ainult suvinisu. Läänerajoonides on aga talv pehmem ja seal külvatakse rohkem talinisu.

Suure Isamaasõja ajal vallutasid sakslased teraviljavööndi läänepoolse osa. Kuni röövvallutajad polnud minema kihutatud, lasus NSV Liidu idarajoonidel raske ülesanne: varustada kogu maad leivaviljaga, ja idarajoonide kolhoosnikud tulid ennatsalgavalt töötades selle ülesandega toime.

Olulist abi andis neile seejuures teine nisurajoon, mis asub väljaspool mustmullaste piire ja asetseb temast põhja pool metsade vöötmes. See uus nisurajoon asutati seltsimees Stalini initsiatiivil viisaastakute ajal. Varem mitte-mustmulla vöötmes — Moskva, Leningradi, Jaroslavl, Ivanovo, Gorki ja teistes oblasteis — oma leivaviljast ei jatkunud, ning nad said seda lõunapoolseist oblasteit. Stalin-

like viisaastakute ajal hakati siin kolhoosikorra tingimusi teraviljakultuuride külvipinda laiendama; selleks puhastati võsastikke, kuivatati soid ja künti üles uudismaad. Uha rohkem maad võeti nisu alla, mida neis kohtades varem peaaegu üldse ei kasvatatud. Ja mittemustmulla vööde muutus teraviljatootjaks, kust on hakatud ka palju nisu saama.

NSV Liidu põhilised nisubaasid asuvad määratu suurel maa-alal erisuguseis looduslikes tingimustes. See on väga tähtis selles suhtes, et põud ja muud stiihilised õnnetused ei saaks tabada samaaegselt kõiki nisukülve.

Teisteks tähtsaks teraviljakultuurideks on meil rukis, kaer, oder, hirss, riis ja mais.

Rukis ja kaer on soojuse ja pinnase suhtes vähem nõudlikud kui nisu. Nad on laialdaselt levinud. Neid kasvatatakse nii mustmulla- kui ka mittemustmulla vöötmes.

Oder kasvab ja küpseb teistest teraviljakultuuridest kiiremini, ja teda külvatakse seetõttu põhja pool ja mägedes, kus teda tarvitatakse toidukultuuriks. Kuid peamised odra kasvatamise kohad asuvad lõunas — Ukrainas ja Põhja-Kaukaasias. Neis rajoonides külvatakse seda sööda- ja tehnilise kultuurina (õllepruulimine).

Hirss on põuakindel taim. Ta on levinud kesk-mustmulla-rajoonides ja Volgast ida pool.

Riis on põhiline teraviljakultuur Kesk-Aasia, Kasahstani ja Taga-Kaukaasia niisutatavais oasides. Pealeselle kasvatatakse teda ka Kaug-Idas. Nõukogude võimu ajal on riisi külvialad nihkunud uutesse piirkondadesse — Põhja-Kaukaasiasse ja Lõuna-Ukrainasse.

Maisi kasvatatakse NSV Liidus peamiselt Ukrainas, Moldaavias, Põhja- ja Taga-Kaukaasias.

Veel kiiremini kui teravilja tootmine on NSV Liidus viisaastakute jooksul arenenud need põlluharimise alad, mis annavad tehnilisi tooraineid. Hoogsalt arenev tööstus nõuab järjest rohkem kiudainet, tehnilisi õlisid ja taimevärve. Meie maal on laienenud tehniliste kultuuride külvid ja suurenenud ka nende viljakus.

NSV Liidus kasvatavad tehnilised kultuurid on väga mitmesugused. Nimetame ainult tähtsaimaid neist. Puuvillapõõsas annab kiudainet puuvillatööstusele. Sügisel pakatavad puuvillapõõsal valgete vatitükikestega täidetud

karbikesed. Toorpuuvilla korjatakse, puhastatakse eriliste masinate abil seemneist ja saadetakse vabrikuisse, kus temast valmistatakse esmalt lõnga ja sellest riiet.

Nõukogude võimu ajal on puuvillapõõsaste külvipind ja selle viljakus suurenenud meie maal kolhoosliku tootmise arenemise tõttu sedavõrd, et kadus meie tekstiiltööstuse endine sõltuvus teistest riikidest toorpuuvilla alal. 1913. aastal saadi 740 000 tonni toorpuuvilla, 1940. aastal aga 2,7 miljonit tonni, s. o. kolm ja pool korda rohkem. Uue viisaastaku lõpus saadakse NSV Liidus 3,1 miljonit tonni toorpuuvilla.

Puuvillapõõsas nõuab palju sooja ja kasvab lõunas, peamiselt Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariikides kunstlikult niisutatavais kohtades. NSV Liidus annab kõige rohkem puuvilla Usbekistan.

Kolhoosikord oma plaanimajandusega võimaldas NSV Liidus luua puuvillakasvatuse uusi rajoone — Ukraina lõunaosas, Krimmi steppide-osas ja Põhja-Kaukaasias. Puuvilla siin ei niisutata ja ta annab vähem saaki kui Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias.

Pikakiuline lina, mis annab kiudainet linase riide valmistamiseks, vajab vastupidiselt puuvillapõõsale jahedat ja niisket suve. Kõige rohkem kasvatatakse lina NSV Liidu loodeosas leetmullamaal metsade tsoonis, Kalinini ja Smolenski oblastis, Valge-Venes ja Baltimail. Viimaseil aastail on lina tunginud kaugele itta — Uuralisse ja Siberisse. Lina külvipinnalt asub NSV Liit esimesel kohal maailmas.

Kanep nõuab rohkem soojust kui pikakiuline lina; tema külvipinnad asuvad meil pikakiulise lina külvipindadest lõuna pool — NSV Liidu Euroopa-osa mustmullavöötme põhjaosas.

Suhkrupeedi külvipinnalt asub NSV Liit samuti esimesel kohal maailmas. Suhkrupeedi peamine piirkond meie maal on Ukraina ja osaliselt Kurski oblast. Enne revolutsiooni meie maal mujal suhkrupeeti ei kasvatatud. Siit veeti suhkrut üle kogu maa laiali. Stalinlike viisaastakute jooksul ja eriti Suure Isamaasõja ajal hakati suhkrupeeti kasvatama kaugel ida ja põhja pool — Volgamail, Uuralis, Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias, Kasahstanis, Lääne- ja Ida-Siberis ning isegi Kaug-Idas. Neisse uutesse kohtadesse asutati ka

suhkrutööstus, mis etendas väga tähtsat osa sel ajal, kui peamine suhkrutööstuse rajoon Ukraina oli ajutiselt saksa röövvalutajate käes.

Olikultuuridest on NSV Liidus tähtsaim päevalill. Seda kasvatatakse peamiselt NSV Liidu Euroopa-osa kuivas ja päikeseküllases kagupiirkonnas.

NSV Liidu põllumajandus on nõukogude võimu ajal rikas-
tunud paljude uute kultuuridega, mida varem meie maal peaaegu ei kasvatatud. Mõned neist taimedest veeti sisse välismaalt, teised aga leiti siseriigist metsikus olekus. Esimeste hulka kuuluvad näiteks paljud lähistroopilised taimed (tee, tsitruspuuviljad jt.), teiste hulka võib aga lugeda näiteks kautšukit sisaldavat koksagõzi. See taim leiti 1932. aastal Tienšani mägedes, tänapäeval aga kasvatatakse seda meil peaaegu kõikjal.

Paljudes meie maa piirkondades on tugevasti arenenud aiandus, viinamarjakasvatus, arbuusi- ja melonikasvatus. Moldaavia, Gruusia, Armeenia, Krimm ja Kesk-Aasia on kuulsad suurepärase viinamarjadega. Kesk-Aasia annab ka magusaid aprikoose ja lõhnavaid meloneid. Kesk-mustmullavöötmes kasvavad kuulsad antonovka õunad. Moldaavia, Ukraina, Kaukaasia, Krimm, Kesk-Aasia jt. rajoonid on rikkad õuntelt, pirnidelt ja ploomidelt.

Meie maa põhja- ja idarajoonides ei olnud varem aiandust peaaegu üldse: viljapuud hävisid kärelda külma tõttu. Kuulus vene aiandusteadlane Mitšurin aretas välja külmale vastupidavaid viljapuusorte. Nõukogude võimu ajal kolhoosikorra tingimuses tekkis palju mitšuurinlasi. Mitšurini töömeetod levis kogu NSV Liidus. Nüüd on viljapuuaeda Uuralis, Siberis ja põhjarajoonides.

NSV Liidu põllumajanduses on tähtsal kohal loomakasvatus. Kariloomade arvult asub NSVL ühel esimestest kohtadest maailmas. Loomade arvu kasvamise tempo NSV Liidus on väga kiire, aga siiski jääb loomakasvatuse arengmine veel maha teiste põllumajanduse alade ja meie maa vajadustega võrreldes.

Palju veiseid ja eriti piimaloomi kasvatatakse linnade lähedal, tihedasti asustatud rajoonides, nagu näiteks NSV Liidu keskoblasteis ja Ukrainas. Täiskülvamata ja üleskündmata maid on siin loomade karjatamiseks vähe. Kar-

jade toitmiseks lähevad peamiselt kontsentreeritud söödad, põlluhein ja toiduainetetööstuse jäätmed. Seal, kus on palju rohumaid, toidetakse loomi peamiselt karjamaadel. Palju suurepärasest võid, piima ja liha annavad põhjaoblastid (Vologda, Arhangelski jt.) ning Lääne-Siber. Piimaloomade kasvatust on arenenud ka Balti vabariikides.

Omapärane on meie loomakasvatust meie kagurajoonides, kus on palju kuivi steppe ja kõrbi: Kasahstanis, Kesk-Aasias ja Aserbaidžanis. Talvel aetakse kõrbe karjamaadele määratu suured veiste ja lambakarjad, suveks aga lähevad karjad kuivanud kõrbedest kas põhja poole vähem kuivadesse steppidesse või lõunasse mägikarjamaadele, kus kogu suve läbi kasvab tihe mahlakas rohi. Säärast karjakasvatust viisi nimetatakse meil rändkarjakasvatuseks. NSV Liidu kagurajoonide loomakasvatust annab palju liha, villa ja nahka. *korika*

Seakasvatust on kõige rohkem arenenud kartulisööda alusel kesk-mustmullarajoonides, Valge-Venes ja Baltimaadel ning maisisööda ja toiduainetetööstuse jäätmete sööda alusel Ukrainas ja Põhja-Kaukaasias.

Paljudes NSV Liidu rajoonides, eriti stepirajoonides on arenenud hobusekasvatust. Polaarvöös on levinud põdrakasvatust.

Uus viisaastaku plaan näeb ette loomakasvatust kõigi alade arendamist.

Selline on meie põllumajandust. Ta on rikas ja mitmekesine. Nõukogude Liit on suurima ning eesrindlikema põllumajandusega riik maailmas.

IV PEATUKK

ÜHENDUSTEED

Meie kodumaa rikkused asuvad mööda maad laiali. Lõuna on rikas leivaviljadest, kuid vaene metsadest. Põhi vastupidi: on rikas metsadest, kuid puudulikult varustatud leivaviljaga. Donbassis toodetakse palju sütt ja Bakuus naftat, suurem osa suurtööstusest on aga koondunud neist kohtadest kaugele, näiteks Moskva lähedale ja Leningradi. Maaki ja sütt veetakse määratu suurte vahemaade taha Uurali ja Kuznetski basseini vahel. Transpordi tähtsus on nii suurel maal nagu Nõukogude Liit väga suur. „NSV Liit oleks riigina mõeldamatu ilma esmaklassilise raudteetranspordita, mis seob tema rohkearvulised oblastid ja rajoonid ühtseks tervikuks“ (Stalin).

Erilist tähtsust omab meil transport kaugelasuvaile territooriumidele ligipääsemiseks Põhja-Siberis ja Kasahstanis.

Raudteede üldiselt pikkuselt on NSV Liidust ees ainult Ameerika Ühendriigid. Enne Isamaasõda oli NSV Liidus 108 000 kilomeetrit raudteid. NSV Liidu raudteede rööpaist võiks moodustada lindi ja sellega kolm korda ümbritseda maakera.

Raudteevõrgu tiheduselt jääb aga NSVL seni veel paljudest riikidest maha. Meie maa kesk- ja läänerajoonides on raudteevõrk võrdlemisi tihe, aga mida kaugemale itta, seda hõredamaks see muutub.

Raudteede ehitamine käib meil vahetpidamatult ja peamiselt idarajoonides. On näiteks ehitatud säärased raudteemagistraalid, nagu Turkestan—Siberi raudtee, mis ühendab Siberit Kesk-Aasiaga; Moskva—Donbass, mis hõlbustab Doni söevedu kesk-tööstusrajoonidesse; raudteeliinid Kesk-

Kasahstanis, mis võimaldavad Karaganda söe ja Balhaši vase väljavedu, ja palju muid.

Raudteede ehitamine ei katkenud ka Isamaasõja ajal. Neil aastail avati liiklemine Põhja-Petsõra raudteel, mis ühendab keskosa kauge, polaarvöös asuva Petsõra kivisöebasseiniga; mitu raudteed ehitati Volga piirkonda; Astrahan sai ühenduse Põhja-Kaukaasiaga. Esimese sõjajärgse viisaastaku jooksul suureneb meie raudteevõrgu pikkus üle 7000 kilomeetri võrra. Üle 5000 kilomeetri raudteid elektrifitseeritakse.

Raudteede pikkus on NSV Liidu territooriumil kasvanud, kuid veel enam on kasvanud nende kasutamine. Raudteid hakati nõukogude korra ajal paremini ja ratsionaalsemalt kasutama, NSV Liidu raudteedel on nüüd palju võimsaid vedureid ja suuri vaguneid, on parandatud teid, rakendatud automaatpidureid ja paljudes kohtades on olemas automaatne blokeering ning kasutatakse elektrit liikumapaneva jõuna. Kõige selle tulemusena jõudsid NSV Liidu raudteed ühele kilomeetrile langevalt laadungi hulgalt esimesele kohale maailmas.

NSV Liidus on jõetranspordil suur tähtsus, olgugi et talvel katkeb jõgedel navigatsioon üsna pikaks ajaks. Laevatavaist jõgedest on tähtsaim Volga. Volgal ühes tema harujõgedega veetakse peaaegu niisama palju kaupa kui kõigil teistel NSV Liidu jõgedel kokku. Volga ühendab metsade ja stepivöötmeid ning temal parvetatakse metsa, mis ujub parvedena lõuna poole, ja Volgat mööda läheb ka Kaukaasia nafta põhja poole. Mööda Volgat ülespoole liiguvad ka leivavili ja sool.

Suurt tähtsust metsaparvetamisel omab Dvina ja vedude alal Dnepr, Väina, Neeva ja Amuur. Irtõš, Ob, Jenissei ja Leena on suure tähtsusega Siberile: nad ühendavad selle kaugeimaid rajoone raudteemagistraaliga lõunas ja Põhja mereteega põhjas.

Nõukogude võimu ajal on tehtud suurt tööd jõetranspordi arendamise alal. On suurendatud jõelaevastikku, laiendatud vanu ja ehitatud uusi jõesadamaid, on teostatud mitmesuguseid hüdrotehnilisi töid, on muudetud laevatavaiks palju uusi jõgesid, mis varem isegi nime järgi olid vähe tuntud (Pjassina, Jana, Indigirka, Kolõma Põhja-Siberis jt.).

Looduslikud tingimused võimaldavad täiesti NSV Liidus sisemiste veemagistraalide loomist, mis ühendavad omavahel kõiki NSV Liidu Euroopa-osa meresid — Balti, Valge, Kaspia ja Musta merd (ühes Aasovi merega). Selle ülesande täitmise alal on juba paljugi ära tehtud.

On ehitatud Stalini-nimeline Balti-Valge mere kanal. See algab Valge mere kaldalt, Belomorskist ja lõpeb Äänisjärve kaldal, Poventsis. Selle kogupikkus on üle 200 kilomeetri. Kanal kulgeb läbi Karjala metsade, osalt jõgesid ja basseine, osalt aga uuesti kaevatud sängi mööda. Äänisjärv on Süväri jõe, Laadoga järve ja Neeva jõe kaudu ühendatud Soome lahega. Nii on loodud otsene veetee Valge ja Balti mere vahel.

Saksa okupandid purustasid selle kanali, kuid nüüd on see tänu ehitajate kangelaslikule tööle täiesti taastatud. Temal liiguvad juba aurikud.

Madala veega Moskva jõge mööda võisid Moskvasse sõita ainult väikesed laevad. Moskva veevärk kannatas veepuuduse all. Seltsimees Stalini algatusel ehitati üle 100 kilomeetri pikkune Moskva-Volga kanal. See ühendas Nõukogude Liidu pealinna Volga ülemjooksuga. Volga vesi voolab mööda seda kanalit, pumbatakse elektrijõul üle veelahkme ja täidab Moskva jõe sängi. Moskva ühines seetõttu sügava veetee kaudu Volgaga ja sai külluses vett veevärgi jaoks.

Kärestike tasandamine Dnepri hüdroelektrijaama ehitamisel võimaldas otseühenduse loomise Dnepril.

Esimese sõjajärgse stalinliku viisaastaku jooksul algavad Mariinski veesüsteemi rekonstrueerimise ja süvendamise tööd, et ühendada Volgat Soome lahega üle Šeksna, Valgjärve, Kovša, Mariinski kanali, Võtegra, Äänisjärve, Süväri, Laadoga järve ja Neeva. Suured Volga laevad pääsevad siis lahedalt Leningradi.

Tulevikus on ette nähtud sügav-veetee rajamine mööda kogu Volgat ja kanali ehitamine Stalingradi rajooni, mis ühendab Volgat Doniga. Siis muutub Moskva viie mere sadamaks.

Suurt tähtsust NSV Liidule, eriti väliskaubanduses, omab meretransport.

Väliskaubanduslikes vedudes on põhilise tähtsusega Balti,

Must ja Aasovi meri ning Vaikne ookean. Põhja merede sadamate kaudu toimub peamiselt metsaeksport.

Sisemine meretransport (niinimetatud rannalaevandus) on NSV Liidus kõige rohkem arenenud Kaspia merel ja Vaiksel ookeanil, kus peetakse ühendust Sahhalini, Ohhoota mere ranniku, Kamtšatka ja Tšuktšide neemega.

Pärast võitu Jaapani üle kasutavad Lõuna-Mandžuuria sõjalaevastiku baasi Port Arturit lepingu alusel NSV Liit ja Hiina ühiselt mõlema riigi julgeoleku kindlustamise ja Jaapani uue agressiooni vältimise huvides. Selle baasi kaitsmine on usaldatud Nõukogude Liidule.

Stalinlike viisaastakute jooksul, raskes võitluses polaar- maa loodusjõududega, on nõukogude meremehed rajanud Põhja mereteel, mis suvel Põhja-Jäämere kaudu ühendab NSV Liidu lääneosa Kaug-Idaga. Siia on ehitatud sadamaid ja lennubaase jääluure lennuketele ning rajatud söekae- vandusi. Võimsad jäälõhkujad murravad laevadele teed läbi jää.

Iga aastaga kasvab meie maal autotranspordi tähtsus.

Auto teenindab NSV Liidus peamiselt raudteede ja vee- magistraalide juurdesõiduteid. Autotranspordi kasutatakse vedudeks lähedase maa taha ja eriti linnades. Neis rajoonides aga, kus on vähe raudteid, kasutatakse autot ka vedudeks kaugel maa taha. Meie maa idarajoonides on tuhandete kilomeetrite pikkusi autoteid; nii näiteks ühendab auto Siberi raudteemagistraali Leena jõega ja Jakuutia kullatööstuse rajooni Aldaniga. Määratu pikki autoteid on ehitatud Kesk-Aasia mägedesse, nagu näiteks tee, mis läbib kogu Pamiiri. Esimese sõjajärgse viisaastaku jooksul suureneb meie maal autode arv kaks korda võrreldes sõjaeelse autode arvuga.

Kiiresti areneb NSV Liidu õhutransport. Selle tähtsus nii suurel maal nagu Nõukogude Liit on väga suur. Eriti tähtis on õhutransport kaugete ilma teedeta rajoonide ühendamis- sel, milliseid meil rohkesti leidub Põhja-Siberis.

NSV Liidul on määratu suur õhuliinide võrk ja ta asub posti ning kaupade õhu kaudu transportimiselt ühel esimes- test kohtadest maailmas. Moskvast läheb õhuliinide võrk igale poole laiali kuni meie kodumaa kaugeimate nur- kadeni.

Isamaasõjas, nagu tähendas seltsimees Stalin, etendas rinde abistamisel tähtsat osa meie transport, esijoones raudteetransport, kuid ka jõe-, mere- ja autotransport. Transport on tagala ja rinde ühendamise tähtsaim vahend. Nõukogude transport, hoolimata kõigist sõjaaja raskustest, tuli toime temale pandud vastutusriikka ülesandega. Ta varustas rinnet õigeaegselt kõige hädavajalikuga.

Palju jõupingutusi ja ennastsalgavat tööd kulus sakslaste poolt lõhutud teede taastamiseks. Õlg õla kõrval Punaarmee läbisid meie raudteelased vahemaa Volgast Saksa- maani ja taastasid kümneid tuhandeid kilomeetreid raudtee- liini, tuhandeid raudteejaamu, depoid ja sildu.

Ex bibl. 1917

V PEATÜKK

KUUSTEIST VABARIIKI

Meie riik on paljurahvuseline riik; temas elab umbes kuuskümmend suurt rahvast, rahvusrühma ja rahvust. Peale selle on veel kümneid väikesi rahvusrühmi ja hõime.

Kõik meie maa rahvad on üheõiguslikud. Nad on vabatahtlikult ühinenud vabade riikide kindlaks liiduks — ühtseks võimsaks Nõukogude Liiduks. See liit on loodud rahvaste tahtel Lenini ja Stalini poolt 1922. a. detsembris. Nõukogude Liiduks ühines siis neli vabariiki: Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV), Ukraina NSV, Valge-Vene NSV ja Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit kasvas ja laienes. Praegu ta koosneb kuueteistkümnest nõukogude sotsialistlikust vabariigist.

VNFSV

Liiduvabariikide hulgas asub suuruselt ja tähtsuselt esikohal Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV). Ta moodustati pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu.

VNFSV on territooriumilt suurim liiduvabariikide hulgas. Ta hõlmab umbes 17 miljonit ruutkilomeetrit, seega üle kolme neljandiku Nõukogude Liidu territooriumist ja ulatub Balti merest läänes Vaikse ookeanini idas.

Rahvaarvult seisab VNFSV liiduvabariikide hulgas samuti

esikohal. VNFSV-s elab umbes 109 miljonit inimest.¹ Põhi-rahvas on venelased.

Suur vene rahvas on väljapaistvaim Nõukogude Liidu rahvaste hulgas. Ta liitis enda ümber kõik meie maa rahvad ja asus nende etteotsa võitluses sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialismi ülesehitamise eest. Vene rahvas on juhtivaks jõuks teiste Nõukogude Liidu rahvaste hulgas. Ta annab neile määratu suurt abi. Suure Isamaasõja päevil liitis vene rahvas oma mehise ja püsiva võitluse ning ennatsalgavuse ja ustavusega isamaale kõik NSV Liidu rahvad veel tugevamini enda ümber.

Peale venelaste elavad VNFSV-s veel tatarlased, baškiirid, tšuvašid, marid, mordvalased, komid, burjaadi-mongolid, jakuudid, juudid, osseedid, kabardiinid, tuvalased, evenkid jt. Paljud rahvad on Vene föderatsiooni (koondisse) kuuluvana moodustanud autonoomsed vabariigid, autonoomsed oblastid ja rahvusringkonnad.

Ka majanduslikult võimsuselt on VNFSV liiduvabariikide hulgas esikohal. Enne Suurt Isamaasõda andis ta umbes kolmneljandikku kogu Nõukogude Liidu tööstuse ja põllumajanduse toodangust. Eriti tähtsat osa etendas VNFSV niisuguste saaduste tootmisel, nagu masinad (rohkem kui kolmveerand Liidu toodangust), riie (üle üheksa kümnendiku), kivisüsi (üle kahe viiendiku), teras (üle poole), leivavili (umbes kolmveerand nisukülvidest) ja lina (rohkem kui kolmveerand külvipinnast). VNFSV annab ka suurima osa Liidu metsa-, turba-, kala- ja keemiatööstuse toodangust. Sõja ajal, kui paljud Ukraina ja Valge-Vene tehased olid evakueeritud NSV Liidu idarajoonidesse, kasvas VNFSV osatähtsus veelgi.

VNFSV etendas olulist osa rinde varustamisel laske- moona, relvade, lennukite ja tankidega, s. o. kõigega, mis oli hädavajalik vaenlase purustamiseks.

VNFSV läänerajoonid said saksa okupatsiooni läbi tugevasti kannatada. Neist läks üle hitlerliku kallaletunghi hävitav laine. Palju kuulsusrikkaid vene linnu põletas vaenlane maha, tuhanded külad pühiti maapinnalt. Okupandid lask-

¹ Liiduvabariikide rahvaarv esitatakse peamiselt sõjajaeelsete andmete järgi.

sid palju tehaseid õhku. Nad riisusid kultuuriväärtusi. Tohtu suurest 679 miljardi rublalisest kahjusummast, mille hitlerlased tekitasid Nõukogude Liidule, langeb VNFSV-le 249 miljardit rubla, s. o. rohkem kui üks kolmandik.

Sõjajärgse stalinliku viisaastaku plaan näeb ette väga suuri taastamistöid okupatsiooni läbi kannatada saanud Vene föderatsiooni rajoonides. On käimas tööstuse taastamine. Põllumajandus ärkab jälle ellu. Ehitatakse kümneid tuhandeid maju kolhoosnikutele. Parimate arhitektide projektide järgi ehitatakse üles purustatud linnad. Nõukogude inimesed pingutavad kangelaslikult jõudu, et lühikese ajaga parandada röövvallutajate poolt tekitatud haavad.

Uue viisaastaku plaani järgi saavutab VNFSV rahvamajandus mitte üksnes sõjaeelse taseme, vaid ületab selle ka tunduvalt. Uue viisaastaku viimasel aastal ületab VNFSV tööstustoodang 1940. a. taseme 56 protsendi võrra ja põllumajanduse toodangu taseme 27 protsendi võrra.

Eriti suured kapitalimahutused suunatakse VNFSV idarajoonidesse — Uuralisse, Siberisse ja Kaug-Itta.

VNFSV on laiaulatuslik ja tema rajoonid on erinevad.

VNFSV-s asetseb Nõukogude Liidu pealinn Moskva, mis on ühtlasi ka VNFSV pealinn.

Moskva tsentris asub jõeäärsel künkal Kreml. Seda ümbritseb müür, mille kõrgete tornide tippudes on rubiinidest tähed. Kremli müüri ääres asub Punane väljak, kuhu on püstitatud suure Lenini mausoleum.

Moskva on meie maa süda.

Moskva on vana linn. 1947. aastal ta tähistab oma 800. aastapäeva.

Meie maa kõigist nurkadest, kõigist liiduvabariikidest sõidavad meie parimad inimesed Moskvasse kokku NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärkudele. Moskvast võetakse vastu meie kodumaa seadused. Moskvast töötab NSV Liidu valitsus. Siin peetakse Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei kongresse. Siin elab ja töötab meie juht — suur Stalin.

Moskva on NSV Liidu suurim linn. Moskvast elas 1939. a. rahvaloenduse andmeil üle 4 miljoni inimese. Revolutsioonieelne Moskva oli kitsas ja ebamugav linn; stalinlike viisaastakute jooksul ta on muutunud tundmatuseni: paljud

tänavad on laiendatud ja asfaldiga kaetud, väikeste ühe-korruliste majade kohale on kerkinud ilusad kõrged hooned. Ainuüksi uusi koolihooneid on Moskvasse püstitatud neljasaja ümber. Moskva jõe on ehitatud uusi laiu sildu. On ehitatud allmaaraudtee maa-aluste lossitaoliste jaamadega. Suur kanal ühendab Moskva jõge Volgaga ja selle suure vene jõe vesi voolab nüüd Kremli müüridest mööda.

Moskva on suurim Nõukogude Liidu tööstuskeskus. Maa kõigist nurkadest jookseb siia kokku raudteid; neid mööda veavad rongid Moskva tehaseile ja vabrikule igalt poolt tooraineid; siit veetakse igale poole laiali Moskva tooteid: autosid, tööpinke, elektriseadmeid, peenmehhaanikas tarvilikke esemeid, riidet ja trükitooteid. Moskva annab nüüd peaaegu kaks korda rohkem tööstussaadusi kui enne andis kogu tsaari-Venemaa.

Moskva on meie maa suurim kultuurikeskus. Siin töötab NSV Liidu Teaduste Akadeemia, Liidu suurim teaduslik asutus. Moskvast asuvad kogu maailmas kuulsad teatrid, muuseumid ja raamatukogud. Riigi kõigist nurkadest sõidab siia inimesi õppima ja kõigisse Nõukogude Liidu nurkadesse saadab Moskva laiali arste, insenere, pedagooge ja teaduslikke töötajaid.

Sõjajärgsel viisaastakul areneb Moskva rekonstrueerimine uue jõuga. Viie aasta jooksul saab pealinn 3 miljonit ruutmeetrit elamispinna juurde. Ehitamisel on uus allmaaraudtee ringliin. Rajatakse uusi kaugkütteskeskjaamu. Ohtra joana voolab mööda torustikku Saraatovist Moskvasse põlevgaas, ilma tuha ja tahmata kütteaine. Moskva tööstus hakkab andma üha suuremat toodangut, eriti masinaid. Ule kogu maa levivad Moskvast uued kõrgeklassilised sõidutod ja autod „Moskvitš“.

Moskva ümber asetsevad vana tööstuskeskuse oblastid, kuhu alguses oli koondunud vene tööstus: Moskva, Jaroslavl, Ivanovo, Tuula jt. oblastid. See vanim tööstusrajoon muutus stalinlike viisaastakute ajal ühes Moskvaga maa sotsialistliku rekonstrueerimise tugipunktiks, varustades teisi NSV Liidu rajooni sisseseadete ja kvalifitseeritud kaadritega. See rajoon on tihedasti asustatud.

Nõukogude võimu ajal muutus kesk-tööstusrajooni ilme tunduvalt. Varem tootis see rajoon peamiselt riidet,

ainult Tuula oli erandiks, tootes ja töödeldes metalli. Ka praegu toodetakse selles rajoonis nagu varemgi palju riidet, eriti Ivanovos, Jaroslavlis ja Orehhovo-Zujevos. Kuid stalinlike viisaastakute jooksul on Jaroslavl, Podolski, Štšerbakovi ja paljudesse teistesse linnadesse kerkinud masinaehitus- ja keemiatehaste raudbetoonist tootmisosakonnad. Nüüd on see rajoon kuulunud autode, elektriveokite, mootorite, trükimasinate, tööpinkide, tööriistade, keemiasaaduste jne. poolest.

Keskrajoonide suurekspaisunud tööstus vajab palju küttainet. Varem veeti peaaegu kõik siia kaugelt: süsi Donbassist ja nafta Bakuust. Ka praegu veetakse palju küttainet kaugelt, suur osa sellest toodetakse aga juba koha peal — Moskva-lähedases pruunsöebasseinis ja turbamassiividel. Volgale on ehitatud hüdroelektrijaamu. Ule põldude ja metsade suunduvad võrestikulistel metallmastidel elektrijaamadest linnadesse vaskjuhtmed, mida mööda voolab elektrivool. Uuel viisaastakul ehitatakse elektrijaamu, mis hakkavad töötama Moskva-lähedase söega ja hüdroelektrijaam Oka jõeale Kaluuga lähedale. Turbatööstust arendatakse edasi.

Tööstuskeskuse kolhoosid ja sovhoosid varustavad arvu- kat linnaelanikkonda juurvilja, kartuli ja piimaga.

Vanast tööstuskeskusest lõuna pool asub niinimetatud mustmullakeskus: Kurski, Orjoli, Voroneži ja Tambovi oblastid.

Erinevalt tööstuskeskusest on selles piirkonnas vähe metsa. Siin laiub peaaegu metsatu künklik mustmullaga lausmaa. Siin on küllaldaselt soojust ja niiskust, mistõttu see piirkond on põlluharimiseks soodus.

Enne revolutsiooni andis end mustmullakeskuse rajoonides eriti tunda mõisnike vägivald, kes omasid palju maad ja andsid seda vähese maaga talupoegadele rendile. Oma viletsal hingemaal harisid talupojad põldu primitiivselt, maa andis kehva saaki ja talupoeg tuli omadega vaevalt välja. Külaelanikud ei suutnud end toita ja paljud siirdusid siit maa teistesse rajoonidesse tööle. Tööstust selles piirkonnas polnud peaaegu üldse.

Nõukogude korra ajal on siin kõik muutunud. On kujunenud jõukad kolhoosid kultuurse majapidamisega, ilmu-

nud traktorid ja kombainid, hakatud tarvitama väetist, sisse seatud õiged külvikorrad ja viljakus tõusis tugevasti. Kurskis, Orjolis, Voronežis, Tambovis ja teistes linnades on tekkinud suur toiduainete- ja masinaehitustööstus. Lipetskis laienes must metallurgia, millele sõja ajal lisandus traktoriehitus.

Mustmullakeskus muutus mahajäänud agraar-rajoonist võimsaks agraar-tööstusrajooniks, mis hakkas meie maale andma palju leivavilja, kartuleid, suhkrut ja masinaid.

Mustmullakeskusest lõuna pool, avaral stepitasandikul, mis ulatub Aasovi merest läänes Kaspia mereni idas, asuvad VNFSV lõunaoblastid ja -kraid.

See on meie kodumaa rikkaim rajoon. Doni ja Kubani kallastel laiuvad mõõtmatud karjamaad; siin on viljakas maapind ja soe. Põldudel lainetab nisumeri, kasvab palju maisi ja päevalilli. Rikkaid kolhoosikülasid ümbritsevad aiad, arbuusi- ja meloniväljad ning mõnes kohas ka viinamarjaaiad.

Ainult ida pool, Kaspia mere lähedal, muutub kliima põuaseks. Põlluharimiseks on siin niiskust vähe ja seepärast tuleb kunstlik niisutamine abiks võtta. Kuid see-eest on siin laialdasi karjamaid, kust saavad toitu määratu suured karjad.

Sõjajärgsel viisaastakul ehitatakse suur Nevinnomõsski kanal. Selle kaudu hakkab Kubani jõe vesi niisutama ja veega varustama Stavropoli krai suuri maa-alasid. Uhes kohas läbib see kanal tunnelina tema teel asuva kõrgustiku.

VNFSV lõunaosa pole soodus mitte ainult põllumajandusele. Ukrainast ulatub siia Donbassi idapoolne tiib, kus toodetakse palju kivisütt. Piki Kaukasuse mäeseljandikku asuvad naftat andvad maa-alad. Rostovi, Krasnodari ja teistesse linnadesse on tekkinud suurtööstus, mis toodab masinaid ja töötleb põllumajandus- ja karjasaadusi. Enne sõda andis Rostovi tehas rohkem põllutöomasinaid kui enne revolutsiooni kogu maa.

Praegu taastatakse seda tööstust. Rostovi ja Krasnodari tehased elustuvad, naftatoodang tõuseb. Novorossiiski tehased toodavad jälle oma kuulsat esmaklassilist tsementi.

Lõunas muutub lausmaa kõrgeks Kaukasuse mäeseljandi-

kuks, mida kroonib lumine Elbrus. Kaukasuse mäeseljan-diku põhjaveerul asetsevad VNFSV koosseisu kuuluvad Põhja-Osseedi, Kabardiini ja Dagestani autonoomsed vaba-riigid. Nende vabariikide mägises osas karjatatakse mahla-ka rohuga aasadel karja, mägede jalameil kasvatatakse puu-viljaedades õunu, pirne ja mureleid, põldudel nisu ja maisi. Linnades areneb tööstus, peamiselt toiduainetetööstus. Kae-vandatakse tina-, tsingi- ja molübdeenmaake ning toode-takse naftat.

Musta mere põhjarannikul asub Krimm oma linnadega: Simferopol, Kertš, Evpatooria, Jalta ja Sevastopol, vene uhkus.

Krimmi põhjapoolses stepilises ja kuivemas osas kasva-tatakse nisu ja puuvillapõõsast; lõuna pool mägede orgu-des kasvatatakse puuvilja. Poolsaare idapoolsel tipul ekspluateeritakse Kertši rauamaagikaevandust ja üsna lõu-nas mere ääres, lõunakallast põhjatuulte eest kaitsvate järs-kude Krimmi mägede jalal asuvad tubaka- ja viinamarja-istandused.

Krimmi lõunarannikul, kõrgete ja ilusate mägede nõlva-del, haljendavad pargid ning säravad valgest marmorist lossid ja sanatooriumid. Siin on kuum ja kuiv suvi ning peaaegu ilma külmata talv. Krimmi lõunarannik on üle-liiduline ravipaik: siia sõidab töötajaid kõigist maanurka-dest puhkama ja ennast ravima.

Saksa röövvallutajad laastasid ja riisusid need kohad paljaks. Kuid me parandame peagi haavad, mida vaenlane on tekitanud meie armastatud Krimmile, ja nimetame teda jälle Puškini sõnadega „rahumaaks, kus kõik on südamele armas“.

VNFSV lääneoblasteis on leetmullastik ja jahe ning niiske suvi. Sääraseis tingimustes kasvab hästi lina. Siin kül-vatakse teda rohkem kui terves Lääne-Euroopas. Metsade vahel asuvad rohekas-sinised linapõllud. Stalinlike viis-aastakute jooksul on lääneoblasteis välja arenenud lina-töötlemise tööstus. Maa viljakuse taastamiseks külvatakse pärast lina ristikehina, mis laiendab söödabaasi piimaloo-made kasvatusel.

Läänerajoonide linakasvatus sai tugevasti kannatada saksa kallaletungi ajal. Sõjajärgne stalinlik viisaastak seab

ülesandeks selle põllumajandusharu taastamise ja edasiarendamise.

Seal, kus Neeva suubub harudeks jagunedes Soome lahte, asub Leningrad, põhjapoolseim suurlinn maakeral, „põhja-maa ilu ja ime“ (P u š k i n).

Tähtsuselt on Leningrad meie kodumaa teine linn Moskva järel. See linn on olnud kakssada aastat Venemaa pealin-naks. Leningrad on kõigile meile, nõukogude inimestele, kallis Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni hällina.

Leningrad on üks ilusamaist linnadest maailmas. Vee-rohke Neeva on äärestatud graniidist kaldaäärega; sada saart, millel linn asub, on ühendatud suure hulga sildadega; sirgeil laiadel tänavail kerkivad suurepärase arhitektuuriga hooned.

Siin asub meie maa suurim sadam ja palju masina- ning laevaehitustehaseid. Siin on ka palju kergetööstuse käitisi, mis toodavad kõrgekvaliteedilisi riideid, jalanõusid ja tri-kotaaži. Esimesel sõjajärgsel viisaastakul ehitatakse Lenin-gradi allmaaraudtee. Leningradi rajooni ehitatakse musta metallurgia tehas. See annab Lenini linna masinaehitus-tehaseile metalli. Tehase tooraineks on Koola poolsaare ja Lõuna-Karjala rauamaak ning Petšora basseini süsi.

Leningradi tööstus on rikas inseneride ja tööliste kvalifit-seeritud kaadritelt. Stalinlike viisaastakute ajal etendas ta tähtsat osa võitluses Nõukogude Liidu majandusliku sõl-tumatuse eest. Leningradi tehased omandasid esimestena eesrindliku tehnika ning andsid riigile keerukaid masinaid ja kõrgesordilisi tooteid. Siin ehitati meie esimene traktor, esimene turbiin-generaator ja esimene bluuming.

Sõjajärgsel viisaastakul elustub Lenini linna tööstus jälle uuel, veel kõrgemal tehnilisel alusel.

Saksa röövvalutajad tahtsid seda suurt linna näljaga kägistada ja põlvedele suruda, kuid see ei lõonud kõikuma kõige rängemagi blokaadi ja lakkamatu tulistamise tingi-musis, võitles kangelasliku mehiseusega ja lõi vaenlase oma müüride all puruks.

Peaaegu kogu VNFSV Euroopa-osa põhjapiirkond Lenin-gradist läänes kuni Komi ANSV-ni idas on kaetud tihe-date okasmetsadega. Raiesmikes võetakse puud maha, laasi-takse okstest ja toimetatakse traktoritega või autodel metsa-

teid mööda jõgede kaldaile või raudteejaamadesse. Siit toimetatakse palgid jõgesid või raudteid mööda ehituspai-
kadele, metsakombinaatidesse, paberivabrikuisse.

Põhjapoolne mets läheb osalt välismaale ja osalt lõunasse — meie maa siseoblastitesse. Põhjapoolsest metsast ehi-
tatakse maju stepi-rajoonides, kindlustatakse kaevandusi
Donbassis ning temast valmistatakse naftatorne Bakuus.

Uuel viisaastakul suurenevad metsatööd põhjaosas pea-
aegu kolmekordselt.

Põhjas, Komi ANSV piires, toodetakse ka sütt, naftat ja
gaasi. Nende tööstusalade toodang kasvab uue stalinliku
viisaastaku jooksul tugevasti ja eriti hakkab põhjapoolset
sütt üha rohkem saama Leningrad.

Põhjamaa jõeäärseil aasadel peetakse suurepäraseid hol-
mogorõ ja vologda tõugu piimalehmi.

Kaugel põhjas polaarjoone taga asub Koola poolsaarel
Murmanski oblast. Siin ei looju päike suvel mitme nädala
jooksul, talvel aga kestab mitu nädalat polaaröö, mida val-
gustavad virmalised.

See kaugel maa-ala oli kuni revolutsioonini peaaegu asust-
tamata. Tõeline elu tuli siia alles nõukogude võimu ajal.
Tekkis tööstus: Hibini mägede sügavusest hakati päevaval-
gele tooma apatiiti, tekkis uus linn — Kirovsk. Jõgedele
ehitati hüdroelektrijaamu. Barentsi mere mittekülmuval
rannikul, mida soojendab soe Golfi hoovus, on suureks pai-
sunud sadamalinn Murmansk. Talvekuudel lasub temal osa
Leningradi sadama tööst, sest Leningradi sadam külmub
talvel kinni, kuigi ta asetseb lõuna pool.

Meri on siin kalarikas, eriti tursast. Kala püütakse eri-
lisilt aurikuilt-traalereilt tohtu suurte trehtrikujuliste
traalnootadega.

Moskvast kagu pool asetseb Volgamaa, mis põhjas on
metsane ja lõunas stepitaoline, Volga paremal kaldal künk-
lik ja vasakul tasane. Peale VNFSV oblastite asuvad Volga-
maal VNFSV koosseisu kuuluvad Mari, Tšuvaši, Tatari ja
Mordva autonoomsed vabariigid.

Suur vene jõgi Volga, Euroopa suurim jõgi, algab Valdai
kõrgustikul vaevalt märgatava ojakesena, kasvab järk-
järgult, voolab suure jõena Rževist Astrahani ja suubub
Kaspia merre.

Lai ja võimas on meie armastatud Volga. Ta nimi on seotud meie ajaloo tähtsate sündmustega. Siin leidsid aset suured Razini ja Pugatšovi rahvaülestõusud. Volga ääres Simbirskis (praeguses Uljanovskis) sündis Lenin, meie suur õpetaja ja juht. Volga kaldail toimus kodusõja ajal kangelaslik Tsaritsõni kaitsmine, mida juhtis seltsimees Stalin. Ja siin Stalingradi all tekitas ka meie kuulsusrikas Nõukogude Armeed suure väepealiku seltsimees Stalini juhtimisel sakslastele raskeima kaotuse, mis sai pöördepunktiks sõjas hitlerliku Saksamaa vastu.

Volga on meie tähtsaim veeteed. See ühendab põhja lõunaga ja ulatub Oka harujõe ning Moskva-Volga kanali kaudu Moskvani ja Kama harujõe kaudu Uuralini. Volgat mööda alla ujuvad metsaparved ja ülespoole veavad puksiirid raskeid sügavasti vees istuvaid naftapraame.

Enne revolutsiooni polnud Volgamaal peaaegu üldse suurtööstust, siin olid ainult veskid ja viinavabrikud. Nõukogude korra ajal on Volgamaal rajatud palju suurkätisi. Gorkisse on näiteks tekkinud suur autotehas, Stalingradi traktoritehas ja Saraatovi kuullaagritehas. On alanud hiljuti avastatud naftaleiukohtade (Kuibõševist põhja pool ja Sõzranis) ja loodusliku gaasi (peamiselt Saraatovi lähedal) eksploateerimine. Suurtööstus on tekkinud ka Volgamaa rahvusvabariikides, nagu näiteks Tatars ANSV-s, kus praegu on olemas masinaehitustehaseid ja põllumajanduslikke tooraineid töötlev tööstus. Mari ja Tšuvaši autonoomseis vabariikides on välja arenenud metsatööstus. Kaspia mere põhjapoolikul on arenenud hoogus kalapüük ja tekkinud kalatööstus.

Esimesel sõjajärgsel viisaastakul teeb Volgamaa tööstus oma arenemises uue hüppe. Siia ehitatakse palju uusi tehaseid, eriti masinaehitustehaseid. Uljanovskisse, suure Lenini kodulinna, ehitatakse autotehas. Taastatakse kuulsusrikka Stalingradi tööstus. Volga äärde Gorki lähedale ehitatakse suur hüdroelektriijaam. Volgamaa naftatööstused suurendavad oma toodangut sõjaeelse tasemega võrreldes 11 korda.

Varem oli põlluharimine Volgamaal maha jäänud, mistõttu oldi ka abitud põua vastu. Kui neis piirkondades saabub „põuavine“, kaotab päike oma sära ja õhk muutub

kuivaks ning kuumaks. Põud tõi enesega kaasa viljaikalduse ja inimestele nälga ning surma. Nüüd peavad Volgamaa kolhoosid riigi abiga visa võitlust põua vastu. Niiskuse säilitamiseks peetakse kevadel lumi põldudel kinni, künatakse maa sügavalt läbi, kasvatatakse põuakindlaid taimi; põldude ümber, kaitseks kuivade tuulte eest, lastakse kasvada metsi, jõekesi tõkestatakse paisudega ning juhitakse nende vesi põldudele. Põuaga tuleb tõsiselt arvestada, kuid see on juba lakanud olemast hirmus nuhtlus, mis ähvardab talupoega nälja ja surmaga.

Volga taga asub Uurali rajoon — Molotovi, Sverdlovski, Tšeljabinski ja Tškalovi oblastid kui ka VNFSV koosseisu kuuluvad Baškiiri ja Udmurdi autonoomsed vabariigid.

Madalad ja lauged Uurali mäed kulgevad pika vööna põhjast lõunasse, Põhja-Jäämerest Kasahstanini, lahutades Liidu Euroopa-osa Siberist. Uurali mäestik on igivana. Miljonite aastate kestel on vesi ja päike, pakane ja tuuled teda murendanud ja voolinud, paljastades sügavaid hinnalisi maapõuevarasid. Maailmas pole rikkamat kohta mineraalidelt, mida siin esineb 800 ümber. Kogu mäeseljandiku ulatuses asuvad kõrgekvaliteedilise rauamaagi leiukohad; paljudes kohtades leidub vasemaake ja alumiiniumi toorainet boksiiti; siin on palju kaalisoola, püriiti, asbesti, rohkesti naftat, kulda, kroomi ja niklit; Uural on kogu maailmas kuulus plaatina ja kalliskivide — smaragdi, jaspise, malahiidi, mäekristalli, ametüsti ja topaasi poolest. Uural „kujutab endast säärast rikkuste kombinatsiooni, millist ei leidu ühelgi teisel maal“ (Stalin).

Kuid Uural on vaene metallisulatamiseks kõlvuliselt kiviiselt. Enne revolutsiooni sulatati siin malmi ainult puusõega.

Vene rahva töövaevaga loodi Uurali metallurgia, mis XVIII sajandil asus esimesel kohal Euroopas. Uurali kaevandused ja tehased relvastasid Peeter I, Suvorovi ja Kutuzovi vägesid. Uurali metallist valati vene kahurväele suurtükke. Siin taoti kuulsaid ilustatud damaskuse mõõku. Kuid tehnika arenes revolutsioonieelses Uuralis aeglaselt. Paljud Uurali tehased jäid XX sajandi alguseks samasuguseks nagu kakssada aastat tagasi.

Põhiliselt on muutunud olukord nõukogude võimu ajal.

Sütt tuuakse Uuralisse Kuznetski basseinist ja Karagandast; toodangut on suurendanud ka kohalikud söerajoonid. Kuznetski ja Karaganda koksil on välja arenenud uus moodne tehniliselt eesrindlik Uurali must metallurgia; Uural hakkas endisest rohkem tootma vaske, niklit, alumiiniumi, tsinki ja magneesiumi. Uue suurmetallurgia alusel aga on välja arenenud suur Uurali masinaehitus. Sverdlovskis on näiteks rajatud väga suur tehase „Uralmaš“, kus ehitatakse kõige keerukamaid masinaid rasketööstusele. Suurtööstus on arenenud ka autonoomseis vabariikides: Baškiiri ANSV-s nafta- ja masinaehitustööstus ning Udmurdi ANSV-s masinaehitus- ja metsatööstus.

Suure Isamaasõja ajal hakkas Uurali tööstus veel kiiremini arenema. Siia toodi rindelähedastest rajoonidest sadu tehaseid, ja Uural muutus kogu meie sõjamajanduse võimsaks toeks, Nõukogude riigikaitse selgrooks. Nelja sõja-aasta jooksul suurenes Uurali tööstustoodang 3,6 korda.

Tööstuskäitiste ehitus Uuralis hakkab uuel stalinlikul viis-aastakul käima suure hooga.

Viiakse lõpule musta metallurgia tehaste ehitus Nižni-Tagilis ja Tšeljabinskis. Viisaastaku lõpul hakkab Uural andma kaks ja pool korda rohkem malmi kui enne sõda. Baškiiriasse võrsub uus vasevalukombinaat. Põhja-Uuralis laieneb alumiiniumi tootmine.

Areneb ka Uurali energeetika. Kasvava tööstuse varustamiseks energiaga ehitatakse uusi elektriijaamu ja nende seas ka suur hüdroelektriijaam „Uurali Dneproges“ Kama jõe le Molotovi linna lähedale. Kuni viimase ajani Uuralis hüdroelektriijaamu polnud, uue viisaastaku lõpuks kasvab hüdroelektriijaamade võimsus siin 345 000 kilovatin! Uha rohkem hakkab Uural tootma oma kütteenet ning siin hakatakse ekspluateerima tervet rida uusi söeleiukohti. Uural hakkab andma 2,7 korda rohkem sütt ja 3,2 korda rohkem naftat kui enne sõda.

Uha rohkem hakatakse Uuralis ehitama mitmekesiseid keerukaimaid masinaid. Uurali lõunaosas hakkab tööle uus raskemasinaehitustehas. Suuresti areneb ka keemiatööstus. Esmakordselt hakatakse arendama ka tekstiiltööstust.

Jatkub transpordi arenemine. Elektrirongil on võimalik sõita läbi kogu Uurali — Karpinskist põhjas üle Sverdlovski ja Tšeljabinski Ufasse.

Uural on nõukogude korra ajal muutunud üheks suurimaks tööstuskeskuseks maailmas.

Uurali taga laiub Lääne-Siber. Siin asub suurim madalmik maakeral — Lääne-Siberi madalmik. See on pindalalt umbes poole NSV Liidu Euroopa-osa suurune. Läänest itta läbib seda Siberi raudtee ja lõunast põhja Obi jõgi ning selle harujõgi Irtõš. Lääne-Siberi madalmiku tohutud avarused jagunevad mitmeks looduslikuks vöötmeks: kaugel põhjas, Põhja-Jäämere rannikul, asub tundra, lõuna pool, peaaegu Siberi raudteeni, ulatub tihe soine taiga; veel rohkem lõuna pool, ribana piki Siberi raudteed, asub mustmullapinnaga metsastepp, kus kasesalud kasvavad põldude vahel, ning veel rohkem lõuna pool, päris Altai mäestikuni laiub stepp.

Kõige enam on Lääne-Siber asustatud lõunas — metsastepi- ja stepivöötmes, mida läbivad raudteed. Siin külvatakse nisu, kasvatatakse karja ja valmistatakse kuulsat siberi võid.

Nõukogude võimu ajal hakkas Lääne-Siberis arenema tööstus. Lääne-Siberi tööstuse uhkus on Kuznetski bassein. Stalinskis sulatatakse Magnitogorski ja osalt kohalikust maagist malmi ning seejärel terast; esimesel sõjajärgsel viisaastakul on ette nähtud kohaliku maagibaasi arendamine. Suure Isamaasõja ajal ehitati Kuznetski basseini alumiiniumitehas ja rauasulatamistehas. Varem mahajäänud Siberist on nüüd välja arenenud söetööstuse, metallurgia ja keemiatööstuse rajoon. Kuznetski metallist ehitatakse Siberi linnade uutes tehastes masinaid. Lääne-Siberi suurim masinaehituskeskus on Novosibirsk. Selle tööstus paisus eriti Suure Isamaasõja aastail. Praegu ehitatakse siia suurt autotehast.

Lääne-Siberis on välja arenenud ka teised tööstuskeskused. Altai krai keskusse Barnauli on stalinlike viisaastakute ajal rajatud suur kombinaat, mis Kesk-Aasia puuvillast toodab riidet. Siin suureneb ka masinaehitus. Rubtsovski on sõja ajal ehitatud suur Altai traktoritehas.

Sõjajärgsel viisaastakul ehitatakse Lääne-Siberisse palju

raudteid. Lääne-Siberi lõunaosa läbib uus väga suur raudteemagistraal, mis ühendab Magnitogorski Lõuna-Uuralis Stalinskiga Kuznetski basseinis. Uks osa sellest raudteest on juba valmis ehitatud ning teine osa on ehitamisel. Raudteid elektrifitseeritakse: Uurali ja Kuznetski basseini vahel hakkavad ühendust pidama elektrirongid.

Ida pool laiub Ida-Siber. Peale VNFSV oblastite on siin kaks VNFSV koosseisu kuuluvat autonoomset vabariiki: väärismetallide kaevanduste, masinaehituse ja loomakasvatuse poolest tuntud Burjaadi-Mongoli ANSV ja kullakaevanduste ning karusnahatööstuse poolest kuulus Jakuudi ANSV. Ida-Siber on maa-alalt määratu suur: ta on pindalalt suurem kui terve Lääne-Euroopa. Ida-Siberi lõunaosas Jenissei ülemjooksul asub Tuva autonoomne oblast. See on mägede ja metsade piirkond. Siin elavad karjakasvatavad tuvalased, kes oma karjadega rändavad.

Ida-Siber erineb mitmeti Lääne-Siberist. Ta ei asu tasan-dikul, vaid kõrgel ja mägisel maa-alal, mis suuremalt osalt on kaetud leht-taigaga. Kliima on siin karmim: olgugi et suvi on soe, on siin kõige külmemad talved maakeral. Ta on hõredalt asustatud. Maaharimiseks on Ida-Siber vähem sobiv kui Lääne-Siber, kuid siin on suuri eeldusi tööstuse arendamiseks.

Ida-Siberist voolavad läbi võimsad määratu suure vee-energia tagavaraga jõed: Jenissei (ühes oma harujõe Anga-raga) ja Leena. Tšeremhovo, Kanski ja Tunguska basseini-des on väga suured sötetagavarad. Laialdased maa-alad on kaetud metsamassiividega. Siin leidub kõiki võimalikke maakide lademeid.

Tsarismi ajal oli Ida-Siber sunnitöö ja väljasaadetute asu-kohaks.

Nõukogude korra ajal hakkasid neis kaugeis paikades majandus ja kultuur kiiresti arenema.

Ida-Siberis toodetakse palju kulda. Kullatööstus on nüüd mehhaniseeritud: masinaid hakati selleks tootma Ida-Siberis endas — Krasnojarskis ja Irkutskis.

Ida-Siberis toodetakse ka niisuguseid keerukaid masinaid nagu vedurid ja kombainid.

Ida-Siber annab palju karusnahku. Karusnahatööstused on rajatud artellide alusele.

On loodud metsa- ja metsakeemiatööstus. Jenissei alamjooksule on tekkinud suur metsatööstuse keskus — uus linn Igarka.

Ida-Siber annab palju niklit, volframit ja tina.

Suure sammu astub Ida-Siber edasi uuel stalinlikul viisaastakul. Kõik siinsed majandusalad hakkavad kiiresti arenema. Luuakse ka uusi tööstusi, nagu näiteks kunstliku vedelkütteaine-tööstus. Vähetuntud rajoonidesse ehitatakse raudteid.

Kiiresti tõuseb Ida-Siberi majandus, kuid selle rikkaima piirkonna ekspluateerimine alles algab.

Vaikse ookeani rannikul asub Kaug-Ida. Teda läbivad taigamäestiku harud. Siin on külm lumevaene talv ja soe niiske suvi.

Imeilus on meie Kaug-Ida. Kes seda on kordki näinud, see ei suuda enam unustada tema metsaga kaetud kinke, lumega kaetud Kämtšatka vulkaane, ookeani võimast jõudu, Ussuuri taiga igavest kohinat, Kaug-Ida looduse kogu avarust ja võimsust. Rikkad on siin ka maapõu, metsad ja veed.

Nõukogude võimu ajal on Kaug-Idas arenenud hoogus ülesehitustöö. Piki mererannikut kerkib kümneid kalatehaseid. Kaug-Ida kalatööstusel on väga suur tähtsus. Taigasse on rajatud mehhaniseeritud kullakaevandused, on tekkinud suured metsatööstused, Sahhalini saarel on alanud nafta tootmine, Habarovskis, Vladivostokis ja Komsomolskis on välja arenenud masinaehitus, Amuuri-äärseis lausmaarajoonides ja Hanka järve ümbruses on üles künatud uusi maid nisu, soja-oa, riisi ja suhkrupeedi kasvatamiseks.

Viisaastakute ajal on Kaug-Idast saanud „stalinlik uus-ehitus“. Kujukaks näiteks sellest loovast tööst, mis käib meie Kaug-Idas, on „nooruse linn“ Komsomolsk Amuuri ääres. See rajati seltsimees Stalini algatusel.

Alles 1932. aastal oli siin, Amuuri kaldal, ainult väike kaluriküla. Tol aastal saabusid siia aurikul esimesed kommunistlikud noored — linnaehitajad. Algas kangelaslik võitlus taigaga. Bolševikud võitsid: linn ehitati valmis. Nüüd on siia kerkinud tehaste hooned, laiad tänavad ja kultuuriasutused, linnal on raudtee kaudu ühendus Habarovskiga. Siia on teiste tehaste hulgas rajatud suur tehas

„Amurstal“. Komsomolskist on saanud üks meie Kaug-Ida suurimaid linnu. Kõik kõneleb siin vägevusest: looduse ilu, ülesehitustöö määratu suur hoog, Amuuri laius, kaugete mägede sina, taiga taltsutatud ürgjõud, tehaste klaasist fassaadid ning töö- ja rõõmuküllane elu.

Uuel stalinlikul viisaastakul hakkab Kaug-Idas rahvamajandus igati arenema, eriti metallurgia, energeetika, kütteaine tootmine ja laevaehitus. Kaug-Ida hakkab esmakordselt tootma oma malmi. Intensiivselt hakatakse ekspluateerida suurt Bureja söebasseini, mis avastati nõukogude korra ajal.

Laieneb ka põllumajandus. Kaug-Ida saab tunduval määral kindlustatud oma toiduainetega.

Kaug-Ida on meie kodumaa vankumatu kants Vaikse ookeani ääres. Meie Kaug-Ida piirid ja julgeolek kindlustus, kui Nõukogude Liiduga liideti Sahhalini lõunaosa ja Kuriili saarestik, meie igipõlised maad, mis kaua aega olid Jaapani käes.

Ukraina NSV

Nõukogude Ukraina asub Liidu edelaosas. Lõunas ulatuvad tema tasandikud Musta mere rannikuni ning läänes teisele poole Karpaatide mägesid.

Vabariigi põhirahvastiku moodustavad ukrainlased. See on üks arvukamaist slaavi rahvastest ning vene rahva hõim. Ukraina rahvas on kõrge kultuuriga ja tal on kuulsusrikas ajalugu. Peale ukrainlaste elab vabariigis venelasi, valgevenelasi, juute ja teisi rahvusi.

Ukraina võtab enda alla 570 000-ruutkilomeetrilise pindala. Rahvaarv on siin sõjaeelseil andmeil üle 40 miljoni inimese. Ukraina on väga tihedasti asustatud.

Ukraina NSV moodustati 25. detsembril 1917. a. 1922. aasta detsembrist alates kuulub Ukraina NSV Liidu koosseisu.

Nõukogude korra ajal täitusid ukraina rahva ammused igatsused: ta liitus taas ühtseks riigiks. 1939. aastal tulid Nõukogude Ukraina koosseisu siinamaani Poola koosseisu kuulunud läänepiirkonnad ja 1940. aastal Bukoviina ning osa Bessaraabiast, mis kuulusid Rumeenia koosseisu.

1945. aastal aga tuli lepingu põhjal Tšehhoslovakkia ja Ukraina NSV koosseisu Karpaadi-Ukraina.

Oma tähtsuselt, rahvaarvult ja majanduslikult võimsuselt asub Ukraina NSV Nõukogude Liidus VNFSV järel teisel kohal. Ukraina maapind on viljakas ja tema maapõuevarad on rikkalikud. Moodustades pindalalt $\frac{1}{40}$ ja rahvaarvult $\frac{1}{5}$ Nõukogude Liidust, andis Ukraina enne Suurt Isamaasõda poole Liidus toodetavast kivisöest, umbes $\frac{2}{3}$ malmist, $\frac{1}{6}$ masinaist ja umbes $\frac{3}{4}$ suhkrust. Ukrainale langes $\frac{1}{6}$ nisukülvist.

Väike osa vabariigi põhjaosast ulatub metsavöötmesse ja seda osa nimetatakse Polesjeks. Männimetsade ja tammesalude vahel asuvad lina-, kanepi- ja kartulipõllud.

Lõuna pool, umbes Kiievist alates, hakkavad metsad hõrenema ja algab metsastepp. Ukraina metsastepp on nii soojuse kui ka niiskusega hästi kindlustatud, paremini kui meie mustmullavöötme ükski teine osa. See on viljakandvaim Ukraina osa. Siin laiuvad ulatuslikult suhkrupeedi- ja nisupõllud.

Kolhoosikülade valged talumajad kaovad kirsiaedade rohelusse. Kõrgele kerkivad püramiidikujulised paplid. Ule tarade paistavad päevalillede kuldsed kettad.

Veel rohkem lõuna pool Musta mere lähedal kaovad metsad peaaegu täiesti ning algab lahtine stepp. Stepis on viljakandev mustmuld, kuid kliima on siin mõnevõrra kuumem kui metsastepis. Piirituil avarustel asuvad nisu-, odra- ja mitteniisutatava puuvillapõõsa põllud.

Ukraina suur ja eesrindlik sotsialistlik põllumajandus — põlluharimine ja loomakasvatus — on Nõukogude Liidus väga suure tähtsusega. Ukraina on üks NSV Liidu tähtsaimaid toiduainetebaase.

Ukrainas on soodsad tingimused ka tööstuse arenemiseks. Ukraina maapõuevarad on mitte ainult koguselt suured ja mitmekesised, vaid paiknevad ka väga soodsalt, eriti musta metallurgia arendamiseks, mis on rasketööstuse aluseks. Donbassis ladestub süsi, millest toodetakse head koksi, ning võrdlemisi lähedal, Donbassist lääne pool asetsevas Krivoi Rogis, leidub rikkalikult rauamaaki. Kuid musta metallurgiale on koksist ja rauamaagist üksi vähe, sest ta vajab ka mangaanimaaki. Ka seda leidub Ukrainas ning sa-

muti lähedal: Nikopolis Dnepri ääres. Kuid sellestki on veel vähe: metallisulatamiseks on vaja ka lubjakivi. Ka lubjakivi on Ukrainas olemas, nimelt seda leidub Donbassis endas. Enamikus maailma musta metallurgia rajoonides tuleb mõnda hädatarvilikku toorainet, kas sütt, rauamaaki, mangaani või lubjakivi, tavaliselt kaugelt vedada. Ukrainas on neid kõiki olemas ja pealegi veel rohkesti. XIX sajandi teisel poolel, kui Ukraina ühendati raudteede abil maa keskosa ja Musta mere sadamatega, hakkas siin rasketööstus kiiresti arenema.

Tsaari-ajal kuulus suurem osa Ukraina kaevandustest ja tehaseist välismaa kapitalistidele ja peaaegu kogu metall viidi töötlemata olekus Ukrainast välja.

Nõukogude võimu ajal muutus Ukraina NSV tööstus tehniliselt eesrindlikuks. Ukrainast sai NSV Liidu esimene ja kõige suurem söe-metallurgiabaas. Söetoodang ja metallivalu suurenes tugevasti. Tekkisid uued keerukamad tööstusalad — masinaehitus ja keemiatööstus. Toiduainetetööstus paisus suureks, eriti suhkru- ja jahutööstus.

Saksa röövvallutajad, kes ajutiselt okupeerisid Ukraina, laastasid tema majanduse: uputasid kaevandused, lasksid õhku kõrgahjud ja põletasid maha tehaste hooned. Üks kolmandik elanikkonnast jäi ilma peavarjuta. Kuid kohe pärast sakslaste väljakihutamist alustas Nõukogude rahvas taastamistööd, ja Ukraina majandus hakkas kiiresti taastuma.

Ukraina tööstuse uhkus ja au on Donbass. Lenin ütles 1922. aastal: „Donbass, see pole juhuslik rajoon, vaid see on rajoon, ilma milleta sotsialistlik ülesehitustöö jääb lihtsalt heaks sooviks.“

Linnad ja töölisasulad asuvad Donbassis peaaegu üksteise küljes. Kogu Donbass on kaetud raudteeliinide ja tiheda elektri kõrgpingeliinide võrguga. Igal pool on söekaevanduste tõsteseadeldisi, kerkivad Donbassile iseloomulised terrikonid, määratu kõrged mustad aheraine künkad, mis eemalt sarnlevad Egiptuse püramiididega. Kerkivad kõrgahjutornid. Ridastikku asuvad kõrgete korstnatega tehaste hooned. Silmapiiri kohal ripuvad tihedad suitsupilved.

Peale koksistuva söe, mis läheb metallurgiale, on Donbassis veel kaloriterohket antratsiiti ja keemiatööstuses

toorainena tarvitatavat sütt. Enne Suurt Isamaasõda toodeti Donbassis (kaasa arvatud VNFSV Rostovi oblastis asuv osa) rohkem sütt, kui kõigis teistes meie maa söerajoonides kokku (57 protsenti). Donbass varustas kütteenainega mitte ükski Ukrainat, vaid osalt ka Moskvat ja Leningradi.

Krivoi Rogi maagist sulatatakse Donbassi metallurgia-tehaseis palju malmi ja terast. Suur Kramatorski tehas toodab masinaid. Vorošilovgradi tehases ehitatakse võimsaid vedureid. Donbassis on olemas suur keemiatööstus. Siin toodetakse soodat ja soola.

Donbass hakkab jälle muutuma üheks meie maa rikkamaks tööstusrajooniks.

Pärast sakslaste väljakihutamist hakkas keema hoogus taastamistöo ka teistes Ukraina tööstusrajoonides. Harkovis, kus oli palju suuri masinaehitustehaseid, toodetakse nüüd jälle traktoreid, turbiine ja jalgrattaid. Dnepropetrovskis, Zaporozhjes ja Mariupolis taastub metallurgia nagu Donbassiski; Krivoi Rog, mis enne sõda andis üle poole Liidu rauamaagist, suurendab pidevalt oma toodangut. Odessas taastub mitmekesine tööstus; laias metsastepi vöötmes Vinnitsast Sumini hakkavad suhkruproduktide tootmise rajoonis käima suhkrutehased, mis meie maale annavad põhilise osa suhkrust. Ahervartest tõuseb Dneproges, Nõukogude rahva uhkus ning võimsaim elektriijaam Euroopas.

Sõjajärgsel stalinlikul viisaastakul Ukraina sõjajärelne tööstustase mitte ainult taastatakse, vaid ka ületatakse. Metallurgia, söetööstus, masinaehitus ja muud Ukraina tööstusalad jõuavad jälle NSV Liidu majanduses silmapaistvale kohale. Ukrainas hakatakse arendama ka uusi tootmisalasisid, nagu näiteks autotööstus. Dnepropetrovskis juba ehitatakse võimsat autotehast. Laieneb söe tootmine Dnepri parema kalda ja Lääne-Ukraina rajoonides. Lvovi linn muutub Ukraina suureks tööstuskeskuseks, kuhu ehitatakse juba rida uusi tehaseid. Igakülgsest areneb Karpaatide-taguste piirkondade majandus.

Kiiresti ärkab pärast saksa okupatsiooni jälle ellu ka Kiiev, Nõukogude Ukraina pealinn, meie kodumaa üks vanaemaist ja kaunimaist linnadest, „vene linnade ema“. Kiievis ehitatakse üles terved tänavad, nende hulgas linna peatänav, ilus Kreštšatik, mis sai sakslaste läbi kannatada.

Uuel viisaastakul ehitatakse Dašavast Lääne-Ukrainas Kiievisse torustik, mida mööda Ukraina pealinna hakkab voolama põlevgaas. Rahvaarvult asus Kiiev enne sõda NSV Liidus Moskva ja Leningradi järel kolmandal kohal ja paistis silma suure tööstuskeskusena. Linn asetseb kõrgeil kün-gastel Dnepri paremal kaldal. Viisaastakute jooksul paisus ta suureks ja laienes ka vasakule kaldale. Kün-gaste veer-gudel asuvad majade vahel aiad. Nõukogude võimu ajal on Kiievisse püstitatud uusi tehaseid ja terve rida suure-päraseid hooneid. Kiiev on suur teaduse ja kunsti keskus, mis nõukogude võimu ajal löid hoogsalt õitsele. Kiievis asub Ukraina NSV Teaduste Akadeemia.

Valge-Vene NSV

Nõukogude Valge-Vene asub NSV Liidu läänepiiril. Ta võtab enda alla 208 000-ruutkilomeetrilise pindala. Rahva-arv on vabariigis sõjaeelseil andmeil üle 10 miljoni inimese. Enamik elanikest on valgevenelased, üks suurtest slaavi rahvastest ning venelaste ja ukrainlaste hõim; vabariigis elab ka venelasi, ukrainlasi, juute ja teisi rahvusi. Vaba-riigi pealinn on Minsk. See on kiiresti tõusva Valge-Vene kultuuri keskus, kus asub ka Valge-Vene NSV Teaduste Akadeemia.

Valge-Vene NSV moodustati 1. jaanuaril 1919. aastal; 1922. aasta detsembris astus ta Nõukogude Liitu. 1939. aastal liitusid Valge-Vene NSV-ga läänepiirkonnad, mis seni kuulusid Poolale. Lepingul alusel Poolaga määrati kindlaks lõplik Nõukogude-Poola piir. Selle tulemusena ühines valgevene rahvas taas ühtseks riigiks. Selle eest võlgneb ta tänu nõukogude võimule.

Valge-Vene asub metsa, põldude, soode ja järvedega kae-tud lausmaal. Mida rohkem lääne poole, Atlandi ookeanile lähemale, seda niiskemaks ja pehmemaks muutub kliima meie maal. Valge-Venes on suvi NSV Liidu keskoblastitega võrreldes jahedam ja talv soojem; kui Moskvast on kerge külm, siis on Minskis tavaliselt sula; tuleb ette, et südatal-vel sula tõttu jõed lähevad lahti ja paisuvad; maapind on leetmullane ja sageli niiske.

Metsades kasvab kõrvu kuuskede ja mändidega rohkesti laialehelisi puid, nagu vaher, pärn, tamm ning lõuna pool ka valge pöökpuu. Puude otsas võib sageli näha kurepesi.

Valge-Vene lääneoblastites asub osa kuulsast Beloveži ürgmetsast. Beloveži ürgmets on ainus Kesk-Euroopa vana ürgmetsade jäänus, kus on veel säilinud metshärqi.

Lina on üks peamisi Valge-Vene põllumajanduslikke kultuure. Palju kasvatatakse ka kartulit. On arenenud seakasvatus. Nõukogude võimu ajal on Valge-Vene vabariigis tehtud suurt tööd soode kuivatamise alal. Sood võtavad siin suure maa-ala enda alla. Sellega saadi mitte üksnes uusi põllumaid, vaid ka uusi veeteid, kalastuskohti ja turbatööstusi. Enne revolutsiooni kuivendati ainult mõisnike maid ja kuivendatud maa-alasid kasutati peamiselt heinamaadeks. Nõukogude Valge-Venes kuivendati kolhooside ja sovhooside maad; soodelt äravõidetud maadel kasvatatakse lina, kanepit, juurvilja, nisu ja isegi kautšukit sisaldavat koksagõzi.

Paljude Valge-Vene paikade ilme on muutunud: sinna, kus varem olid asustamata rabakolkad, kihulaste parved ja läpastunud sooõhk, on tekkinud kõva ja kuiv maa, on paranenud õhk ning põllud on hakanud vilja kandma. Kõlbmata maa on muutunud kultuurmaaks.

Suurtööstus tekkis Valge-Venes alles nõukogude korra ajal. Tehased ja vabrikud toodavad Valge-Vene puidust — vineeri, tuletikke ja paberit, linast — riidet, nahast — jalatõusid ja kvartslivast — klaasi. Sisseveetava toorainega töötavad masinaehitus-, õmblus- ja trikootaazikaitised.

Neis tööstustes rakendati tööle peale äsja väljaõpetatud kaadrite ka endised käsitöölised Valge-Vene alevikest. Varem ei leidunud nende osavaile kätele tööd ja enne revolutsiooni oli üleasustatud alevikes elu äärmiselt vilets. Alles nõukogude võim ning maa industrialiseerimine ja kollektiviseerimine võimaldasid Valge-Vene töörahvale jõuka elu.

Tähtsamad tööstuslinnad Valge-Venes on Minsk, Vitebsk, Gomel, Mogiljov, Brest ja Grodno.

Peamiseks kütteinaks on Valge-Venes turvas. Sotsialistliku ülesehitustöö aastail rajati siia suured turbatööstused; turbaga varustatakse tehaseid ja suuri elektrijaamu.

Valge-Vene lääneterritooriumile ehitati enne Suurt Isa-

maasõda põhiliselt uus Dnepri-Bugi kanal, üks osa suurest veeteest, mis ühendab Musta merd Balti merega. See 200 kilomeetri pikkune kanal ehitati vana kitsa ja vähese veega kanali kohale. See ühendab Pina jõge (Pripeti harujõgi) Lääne-Bugiga (Visla harujõega).

Valge-Vene on üks neist meie kodumaa rajoonidest, kes esimesena võttis vastu hitlerliku armee lööke. Saksa barbarid purustasid palju: tööstus hävis peaaegu täiesti, linnad põletati maha ja põllud kasvasid umbrohtu. Kahjud moodustavad umbes poole Valge-Vene rahvuslikust varast. Pärast saksa röövvallutajate väljakihutamist hakkas Valge-Vene majandus kiiresti taastuma.

Esimene sõjajärgne stalinlik viisaastak näeb ette Valge-Vene NSV rahvamajanduse edasise taastamise. Näiteks peab turbatoodang kasvama sõjaeelsega võrreldes kolmekordseks; luuakse auto-, traktori- ja jalgrattatööstused.

Valge-Vene tööstus kandis määratu suuri kaotusi, kuid sõjajärgse viisaastaku lõpuks ta mitte ainult taastatakse, vaid isegi ületab toodangu mahult sõjaeelse taseme 16 protsendi võrra. Taastub ka vabariigi tugevasti kannatada saanud põllumajandus, kiiresti hakkavad arenema lina- ja seakasvatus. Uuesti algavad soomaade kuivendamistööd. Suuri ehitustöid teostatakse ka Nõukogude Valge-Vene pealinnas Minskis.

Moldaavia NSV

Nõukogude Moldaavia asub Liidu edelaosas. Moldaavia NSV võtab enda alla 34 000-ruutkilomeetrilise pindala. Tema territoorium ulatub idas mõnevõrra üle Dnestri jõe ning läänes piirab teda Pruti jõgi, mille taga asub Rumeenia. Rahvast on Moldaavias 2,4 miljonit inimest. Moldaavia on üks tihedamini asustatud liiduvabariike NSV Liidus. Peale moldaavlaste, kes moodustavad enamiku elanikkonnast, elab vabariigis venelasi, ukrainlasi ja juute. Vabariigi pealinn on Kišinjov.

Moldaavia NSV koosseisu on tulnud üle suurem osa Bessaraabiast. Selle põlise Venemaa maa-ala anastas Rumeenia 1918. aastal vägivaldselt, kuid see anti meie valitsuse nõudmisel 1940. aastal Nõukogude Liidule tagasi. Moldaa-

via NSV on moodustatud 2. augustil 1940 Bessaraabia keskosast ja 1924. aastal rajatud Moldaavia ANSV-st (mis varem kuulus Ukraina NSV koosseisu).

Moldaavia asub viljakandval maal. Siin on soe kliima: palav suvi ja pehme talv.

Põhjas, Beltsõ linna rajoonis, laiub tasane või kergesti laineline metsata mustmullastepp.

Lõuna pool, Kišinjovi ümbruses, asuvad kõrged künkad, kus kasvavad tihedasti tammed, valged pöökpuud, saared ja vahtrad. Seda laialeheliste metsade ja aedadega kõrge-malasuvat rajooni nimetatakse Kodrõ.

Veel rohkem lõuna poole läheb maapind jälle madalamaks ja muutub tasaseks ning põuaseks Budžaki stepiks. Metsa ja võsastikku võib siin leida ainult madalail kõrgveest üleujutatavail jõekallastel.

Moldaavia maa on suures ulatuses nisu ja maisi all. Kuid vabariigi suurimaks rikkuseks on viinamarjakasvatus ja aiandus, mis on peamiselt arenenud piki Dnestrit ja Kodrõs. Viinamarjaaedade pindalalt on Moldaavia NSV Nõukogude Liidus esikohal.

Moldaavia lõunapoolseis stepirajoonides peetakse palju lambaid ja veiseid.

Vabariigi tööstus on rajatud põllumajandussaaduste töötlemisele: käitistes valmistatakse puuviljakonserve ja viinamarjaveine.

Aja jooksul, mis Bessaraabia oli rumeenia bojaaride ülemvõimu all (1918—1940), käis tema majandus tugevasti alla. Pärast Bessaraabia lülitamist Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi koosseisu algas Bessaraabias kiire majanduse ja kultuuri arenemine: ehitati vabrikuid, talupojad said mõisnike maa, asutati koole ja teatreid. Kuid selle õitseaja katkestas sõda: Moldaavia okupeeriti vaenlase poolt ja ta sai tugevasti laastata. Pärast röövvallutajate väljakihutamist areneb Moldaavias jälle sotsialistlik ülesehitustöö kiires tempos.

Sõjajärgsel viisaastakul Moldaavia vabariigis taastatakse ja arendatakse edasi tööstust, eriti veinitööstust ja konservitööstust. Käib intensiivne söe- ja naftaleiukohtade uurimine. Elustuvad okupantide poolt maharaiutud ja laastatud aiad ja viinamarjaistandused.

Karjala-Soome NSV

Karjala-Soome NSV asub Nõukogude Liidu loodeosas Valge mere ja Laadoga järve vahel. Ta võtab enda alla 179 000-ruutkilomeetrilise pindala. Vabariigis on rahvast sõjajärgsetel andmetel 469 000 inimest. Juba 1920. aastal moodustasid töötavad karjalased Tööraha Kommuuni. 1923. aastal moodustati see ümber autonoomseks Karjala vabariigiks, mis kuulus VNFSV koosseisu. 31. märtsil 1940 moodustati Karjala-Soome NSV, mis kuulub NSV Liidu koosseisu. Peale karjalaste ja soomlaste elab vabariigis venelasi.

Sel territooriumil on vanasti põhjast lõuna liikunud Skandinaavia mäestikust laskuv mannerjää. See on andnud maastikule omapärase ilme: maapind on vagusid täis, künklik ja lohkudes on järved; neid leidub siin tuhandeid. Järved asetsevad eri kõrgusel ning on omavahel ühendatud lühikeste veerikaste jõgedega. Jõed langevad järsult kivist süngides ja moodustavad kohisevaid kärestikke. Mannerjää on endaga kaasa vedanud ümmarguseks kulunud rändrahned ja jätnud need väga paljudesse kohtadesse maha. Maapind on suures ulatuses kaetud okasmetsaga, jändrikud männid kasvavad sageli kaljulõhedest välja.

Kliima on siin jahe ja niiske. Põllundus on arenenud võrdlemisi nõrgasti ja sedagi ainult lõunapoolseis rajoonides. Niiske kliima tõttu kasvab siin hea lopsakas rohi, ning vabariigis on arenenud loomakasvatus, peamiselt piima-loomade kasvatus.

Paljud elanikud töötavad ehitusmaterjali, nagu graniidi, diabaasi ja marmori kaevandustes. Ilusast karjala kivist on ehitatud kuulsad Iisaku kiriku sambad Leningradis; karjala kivi kasutatakse suurte moodsate ehituste sisustamiseks.

Tähtsaim Karjala-Soome NSV majanduses on mets. Peenekiulist karjala mastipuud hinnatakse väga kõrgesti. Neid veetakse suurel hulgal vabariigist välja. Metsavarumine on nõukogude võimu ajal suurenenud kaheksa korda. Osa metsa veetakse välja ümber töötamata ja osa töödeldakse koha peal laudadeks, vineeriks, suuskadeks, tselluloosiks ja paberiks. Vabariigis on rajatud rida suuri tselluloosi- ja paberikombinaate, nagu näiteks Segežas ja Kondopohjas Kirovi (Muurmani) raudtee ääres. Paljud vabariigi kaitised

kasutavad hüdroelektrijaamade energiat. Hüdroelektrijaamade ehitamiseks on kohalikud jõed väga sobivad. Vabariigi metsa- ja paberitööstusel on üleliiduline tähtsus.

Karjala-Soomet läbib põhjast lõunasse kaks tähtsat transpordimagistraali: raudteemagistraal ja veeteemagistraal; siit kulgeb Kirovi raudtee, mis ühendab Leningradi Muurmanski sadamaga Barentsi mere ääres ja Stalini-nimeline Balti-Valge mere kanal. Sel teel on Leningrad ühendatud Valge merega.

Karjala-Soome NSV pealinn Petrozavodsk asetseb Äänisjärve läänekaldal Kirovi raudtee ääres. Teised suuremad linnad on Sortavala ja Belomorsk.

Suure Isamaasõja algul jäi Karjala-Soome NSV territoorium rindevöösse. Saksa fašistlikud röövvallutajad okupeerisid suure osa Karjala-Soome NSV territooriumist. Pärast vabariigi vabastamist areneb tema linnades ja külates jälle ülesehitav kultuurne nõukogude elu. Sõjajärgsel viisaastakul elustub taas vabariigi tööstus, nagu metsa-, metsatöötlemis- ja mäetööstus. 1950. a. ületab tööstustoodang sõjaeelse taseme. Areneb ka põllumajandus. Ehitatakse uus raudtee vabariigi läänerajoonidesse.

TAGA-KAUKAASIAS ASUVAD NÕUKOGUDE LIIDUVABARIIGID

NSV Liidu lõunaosas, Kaukasuse mäeseljandiku taga Musta ja Kaspia mere vahel asub Nõukogude Taga-Kaukaasia: Aserbaidžani NSV, Gruusia NSV ja Armeenia NSV.

Taga-Kaukaasia, mis asetseb Euroopat ja Aasiat ühendavate teede ääres, on sajandeid olnud ägedate rahvaste-vahealiste kokkupõrgete areeniks. Taga-Kaukaasia rikaste maade ja kaubateede pärast on võidelnud roomlased, iraanlased, bütsantslased, araablased ja türklased. XIX sajandi algul liideti Taga-Kaukaasia Venemaa külge.

Taga-Kaukaasias elab palju rahvaid: aserbaidžanlasi, grusiinlasi, armeenlasi, abhaase, adžaare jt. Linnades elab palju venelasi. Taga-Kaukaasias elab ka osseete, kurde, mägi-juute, tatarlasi ja talõšše.

Suur Sotsialistlik Revolutsioon vabastas Taga-Kaukaasia

rahvad igaveseks klassirõhumisest ja rahvuslikust survest. Tsarismi poolt Taga-Kaukaasias õhutatud rahvaste vahelisest vaenust pole jäänud jälgegi, vaid selle on asendanud rahvaste vennalik sõprus.

Taga-Kaukaasiat läbib palju mäestikke. Põhja pool, Mustast merest kuni Kaspia mereni asub Kaukasuse mäeseljandik. Sellest lõuna pool asetseb Armeenia mägismaa; tema kõige põhjapoolsemad mäeseljandikud on tuntud Väike-Kaukasuse nimetuse all. Kaukasuse mäeseljandikku ja Väike-Kaukasuse mäestikku ühendab Surami mäeseljandik, millest lääne pool asub Rioni madalmik (Kolhida) ja ida pool Kura madalmik.

Mäeseljandikud eraldavad teravalt kliimavöötmeid. Kaukasuse mäestik kaitseb Taga-Kaukaasiat külmade põhjatuulte eest; Surami mäeseljandik hoiab tagasi Mustalt merele tulevat niiskust ning jagab Taga-Kaukaasia kaheks eri kliimaga osaks: niiske lääneosa ja kuiv idaosa. Läänes, Musta mere rannikü niiskes lähistroopikas on sademeid rohkem kui kuskil mujal NSV Liidus. Idas, Kura madalmiku kuivades steppides on sademeid nii vähe, et põlde tuleb niisutada kunstlikult.

Mäed tekitavad kliima ja taimekasvu erinevusi, mis sõltuvad maapinna kõrgusest: allpool asuvad niiske lähistroopika metsad või kuiva lähistroopika stepid, kõrgemal asuvad mägismetsade ja veel kõrgemal mäestiku- (alpi) aasade vööd ning üsna ülal on igavene lumi. Taga-Kaukaasias leidub kohti, kus läbi palmide igihaljaste lehtede paistab mäetippude igavene lumi.

Enne revolutsiooni rajati Taga-Kaukaasiasse kaks suurt kaevanduskeskust: Bakuu naftakaevandused ja Tšiatura mangaanikaevandused. Kuid need tööstuskeskused olid ainult saarekesteks mahajäänud põllumajanduslikul maal. Bakuu tööstus arenes välismaa kapitaliga ning see oli tiheidalt seotud Londoni ja Peterburiga kui ka Aserbaidžaniga. See oli „kõige mahajäänumate patriarhaalsete ja feodaalsete suhetega maa“ (Stalin). Peaaegu kogu mangaani maak veeti Tšiaturast välja maailmaturule, ning Gruusia, nagu kogu Taga-Kaukaasiagi, jäi endiselt veel enam talupoeglikuks maaks kui Venemaa.

Stalinlike viisaastakute ajal loodi Taga-Kaukaasia nõu-

kogude vabariikides sotsialistlik suurtööstus ja sotsialistlik põllumajandus. Siin arenes välja tööstus, mis on seotud nafta, mangaani, vase ja kivisöe tootmisega ning põllumajandussaadusi, nagu puuvilla, siidi, villa, puuvilja ja tubakat töötlev tööstus. Suure Isamaasõja ajal arenes Taga-Kaukaasias välja masinaehitus ja haruldaste metallide tööstus ning algas musta metallurgia tehase ehitamine. Taga-Kaukaasia saab tulevikus oma malmi ja terast.

Põllumajandus on siin seoses kliima erinevustega väga mitmekesine: Taga-Kaukaasias on nii põllunduslikke kui ka karjakasvatustlikke rajoone. Põllunduslikes rajoonides kasvatatakse kõige mitmekesisemaid — kaasa arvatud ka soojustarmastavad ja lähistroopilised — kultuure: puuvillapõõsaid, viinamarju, tubakat, teed ja tsitruspuuvilju. Taga-Kaukaasia on meie teine puuvillabaas Kesk-Aasia järel.

Taga-Kaukaasias on määratu suuri vee-energia tagavara-
sid; hüdroelektri jaamu aga hakati siin ehitama alles nõukogude võimu ajal. Mäestikujõgede odavat energiat kasutab mitte ainult tööstus, vaid ka raudteetransport, mis siin on suures ulatuses elektrifitseeritud.

Aserbaidžani NSV

Nõukogude Aserbaidžan asub Taga-Kaukaasia idaosas Kaspia mere ääres (86 000 ruutkilomeetrit). Lõunas piirneb ta Iraaniga. Peale aserbaidžanlaste, kes moodustavad elanikkonna enamuse, elab vabariigis armeenlasi, venelasi, taate ja talõšše. Kokku on elanikke 3,2 miljonit.

Aserbaidžani NSV moodustati 28. aprillil 1920. aastal; 1922. kuni 1936. aastani kuulus ta Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivsesse Sotsialistlikku Vabariiki. 1936. aasta 5. detsembrist alates kuulub ta vahenditult NSV Liitu.

Nõukogude võimu ajal loodi Aserbaidžanis eesrindlik suurtööstus. Vabariigi peamine tööstus — naftatööstus — on üleliidulise tähtsusega.

Apšeroni poolsaarel seisavad Bakuu ümbruskonnas naftaga läbiimbunud lagedal maapinnal tuhanded naftatornid. Viisaastakute jooksul on Bakuu naftatoodang tunduvalt tõusnud. On avastatud uusi võimsaid naftaleiukohti. Naf-

tat saadakse ka merepõhjast, mis Bakuu rajoonis on naftat sisaldav. Viisaastaku jooksul kasvab Aserbaidžani naftatoodang poolteist korda.

Toores nafta töödeldakse Bakuu tehaseis bensiiniks, petrooleumiks, ligroiiniks ja kümneks muuks saaduseks.

Bakuu suurtes tööstuskäitistes toodetakse masinaid, keemiasaadusi, riidet, rõivaid ja lihasaadusi. Esimesel sõjajärgsel viisaastakul rajatakse Bakuu lähedale toruvaltsimistööstus. Bakuu lähedal kasvab suur tööstuskeskus Sumgait.

Aserbaidžani tähtsas tööstuskeskuses Kirovabadis toodetakse uutest suurkäitistes puuvillast — riidet, puuvillaseemneist õli ja villast — kalevit. Kirovabadi lähedal asub Daškesani rauamaagi leiukoht, Gruusiasse ehitatava metallurgiatehase baas.

Läänest itta läbib kogu vabariiki kiire vooluga Kura jõgi, mis läbi tasase veevaese maastiku voolab Káspia merde. Suvel muutub see Musta mere niiskete tuulte eest mägedega varjatud kõrvetasandik väga kuivaks. Kõrbenud koirohi närtsib kuivas tuules. Sügisel pärast vihmaid muutub stepp jälle haljendavaks. Selleks ajaks laskuvad siia talvkarjamaadele ehk kišlagidele kõrgeilt mägikarjamaadelt — eilagidelt — kolhooside ja sovhooside suured lamba- ja hobusekarjad. Tasandikul on elu. Siin on soe talv, lund peaaegu polegi ja loomi toidetakse karjamaadel. Suve algul palava aja saabumisel aetakse karjad jälle mägedesse, kus kasvab värske rohi kogu suve läbi.

Kura ääres ja tema harujõe Araksi alamjooksul, kus maa on niisutatud, keeb ka suvel elu. Need on puuvillapõõsa-, riisi-, viinamarja- ja lutsernirajoonid. Siin on palav kliima, esineb isegi lõunamaist taime — ilusat roosat lootost — ja siin küpsevad parimad pikakiulised puuvillasordid. Maapinnale, mis alles hiljuti oli elutu, kuid mis nüüd niisutamise tagajärjel veega küllastunud, on tekkinud palju uusi asulaid.

Pärast sõda alustati Kura jõel Mingetšauri hüdroelektrijaama ehitustöid. See kujuneb meie maa suurimaks hüdroelektrijaamaks peale Dneprogesi. Mingetšauri hüdroelektrijaam hakkab voolu andma Bakuule ja mitmele teisele tööstuskeskusele. Ehitatava paisu vesi hakkab niisutama sadu tuhandeid hektaare Kura madalmiku maid, kus kasvab puu-

villa, nisu ja viinamarju; see uus viljaait hakkab leivaviljaga varustama kogu Taga-Kaukaasiat.

Kura madalmikku piiravad põhjast ja lõunast mäestikud. Siia ulatuvad Kaukasuse mäestikuharude lauged nõlvad. Eelmäestikus, kus on juba küllalt niiske ja veel võrdlemisi soe, asub õunte, pirnide, murelite ja kreeka pähklike kasvatamiseks sobiv rajoon.

Päris lõunas, seal, kus Iraani piir tuleb Kaspia mere juurde, asub palav ja niiske Lenkorani madalmik. Madalmikku piiravil mäenõlvadel kasvavad väätkasvudega läbipõimitud metsad ning allpool, kus alles hiljuti laotusid soised džunglid, on nüüd loodud lähistroopika-põllundus. Siin kasvatatakse teed, mandariine, sidruneid ja bambusroogu. Lenkoran on tähtsuselt teine lähistroopika-majanduse rajoon Nõukogude Liidus (Lääne-Gruusia järel). Sõjajärgsel viis-aastakul laiendatakse Aserbaidžanis tugevasti tee-, tubaka- ja puuviljaistanduste pindala.

Edelas, teisel pool mägesid, asub Nahhitševani autonoomne vabariik, mis kuulub Aserbaidžani NSV koosseisu. Selle riigi keskus on Nahhitševani linn Araksi jõe ääres.

Aserbaidžani pealinn Bakuu asub Kaspia mere kaldal. See on suur linn, täis elu. Bakuus on pehme, kuid tuuline talv ning palav kuiv suvi. Nõukogude võimu ajal on linn väga suureks paisunud; esmakordselt tekkis siin haljasalaid; seal, kus varem olid nõgised agulid, on nüüd valged avarad kvartaalid. Bakuu on Aserbaidžani kultuurielu keskus. Siin töötab ka Aserbaidžani NSV Teaduste Akadeemia.

Tsarismi ajal esinesid Bakuu töölised korduvalt vene proletariaadi revolutsioonilise võitluse eestvedajaina. Selles tööstuslinnas tekkisid tugevad proletaarsed kaadrid, kes pärandasid Nõukogude Aserbaidžani töörahvale kuulsusrikkad võitlustraditsioonid. Siin töötas bolševistliku organisatsiooni juhina ja õpetajana seltsimees Stalin.

Gruusia NSV

Nõukogude Gruusia asub Taga-Kaukaasia lääneosas. Lõunas piirneb ta Türgiga. Vabariik võtab enda alla 76 000-ruutkilomeetrilise pindala. Elanike arv on 3,5 miljonit.

Gruusia NSV on moodustatud 25. veebruaril 1921. aastal. 1922. kuni 1936. aastani kuulus ta Taga-Kaukaasia föderatsioonile. 1936. aasta 5. detsembrist kuulub ta vahenditult Nõukogude Liidu koosseisu.

Enamik Gruusia vabariigi elanikkonnast on grusiinlased. Sel rahval on suur kangelaslik ajalugu ning vana kõrge kultuur. Peale grusiinlaste elab siin abhaase, kes on loonud Gruusia NSV koosseisus Abhaasi autonoomse vabariigi keskusega Suhhumi, adžaare Adžaari autonoomses vabariigis keskusega Batumi, osseete, venelasi ja armeenlasi.

Gruusia on haruldaselt rikka, ilusa ja mitmekesise loodusega maa. Eriti soe ja niiske kliima on Gruusia läänes osas Musta mere ääres: siin on kõige soojem talv (kõige külmema kuu keskmine temperatuur on üle null kraadi) ja kõige rohkem sademeid NSV Liidus. See on niiske lähistroopika rajoon. Taimede elu ei sure siin välja kogu aasta jooksul: isegi detsembris ja jaanuaris õitsevad lilled. Kevadel kasvab noor bambusroog ööpäeva jooksul poole meetri võrra pikemaks. Parkides kasvab palme ja muid igirohelisi taimi. Siin on palju kuurorte.

Nõukogude võimu ajal on seltsimees Stalini algatusel Lääne-Gruusiasse rajatud üleliidulist tähtsust omav suur lähistroopika-majandus. Puuviljaaedades kasvatatakse sidruneid, mandariine ja apelsine. On rajatud suuri teeistandusi: Gruusia tee saadetakse laiali üle kogu maa. Viljelatakse ka muid taimi, mis meile annavad väärtuslikku tehnilist toorainet.

Alles mitte kaua aega tagasi võtsid siin endi alla suure maa-ala Kolhise sood, läbipääsmatud rabased - džunglid. Nõukogude võimu ajal alustati nende soode kuivendamistööd. Ekskavaatorite abil kaevatakse kuivenduskanaleid, jõgesid piiratakse vee laialivalgumise vältimiseks mullavallidega ning istutatakse tuhandeid eukalüptipuid, mil on omadus kiskuda maa seest palju niiskust enesesse. Soodelt võidetud maal rajatakse hinnaliste lähistroopikataimede istandusi. Sõjajärgsel viisaastakul algavad Kolhise kuivendustööd uuesti. Rajatakse uusi tee-, apelsini-, sidruni- ja eetriõlikultuuride istandusi.

Merest kaugemal soojades, kuid kuivemais orgudes on palju viinamarjaaedu ja tubakaistandusi. Kõrgemal asuvad

teraviljakultuuride põllud. Veel kõrgemal katavad mäenõlvu rikkalikud metsad ja mahlakad karjamaad. Nõnda vahelduvad Gruusias mitmesugused tsoonid ja erisugused põllumajandusharud.

Nõukogude võimu ajal on Gruusias loodud suurtööstus. See on väga mitmekesine. Tšiaturas toodetakse mangaani- maaki, mis Zestafonis töödeldakse rauamangaaniks — metallurgias vajalikuks sulamiks. Arvukais tehaseis valmistatakse viinamarjadest kuulsaid Gruusia veine. Batumis töödeldakse tsitrusvilju ning on organiseeritud Bakuu nafta destilleerimine. Tbilisis ehitatakse masinaid ja kootakse riidet. Kura kaldale Tbilisi lähedale ehitatakse esimene Taga-Kaukaasia musta metallurgia tehas. See hakkab töötlema Daškesani (Aserbaidžanis) rauamaaki ja tarvitama Tkvartšeli ja Tkvibuli (Gruusias) sütt. Kutaisis ehitatakse autotehast. Nõukogude võimu ajal on Gruusia käredate voolulistele mäestikujõgedele (Kura, Rion jt.) ehitatud hüdroelektrijaamu, mis annavad voolu tehaseile ja raudteedele. Hüdroelektrijaamade ehitustöö jätkub Gruusias ka uuel stalinlikul viisaastakul. Kogu tööstustoodang tõuseb Gruusias viisaastaku lõpuks poolteisekordseks võrreldes sõjaeelse tasemega.

Revolutsioonieelne Gruusia, olles tsaari tšinovnikute ja kohalike vürstide võimuses, oli mahajäänud ja vaene äärmäa. Alles Nõukogude võim suutis Gruusia majanduse ja kultuuri õitsele viia.

Looduse rikkus ühtub nüüd esmakordselt rahva rikkusega. „Gruusia, see on üks õnnelikemaist nurgakestest maailmas“ (M o l o t o v).

Nõukogude Gruusia pealinn on Tbilisi. See linn asub metsadeta orus, mida ümbritsevad mäenõlvad. Läbi linna voolab sügavas kivist jõesängis Kura jõgi.

Tbilisi on Gruusia tähtsaim tööstuskeskus ja kogu Taga-Kaukaasia tähtsaim transpordisõlm. Siia on sotsialistliku ülesehitustöö aastail rajatud suurtööstus. Tbilisi on ka suur kultuurikeskus. Tbilisi teatrid ja teaduslikud instituudid on tuntud kogu Nõukogude riigis. Siin asub ka Gruusia NSV Teaduste Akadeemia.

Gruusia pealinna ilme on väga muutunud. Nõukogude võimu ajal on siia ehitatud uusi kvartaale, rajatud uusi bul-

vare, kaetud tänavaid asfaldiga ja püstitatud suurepärase arhitektuuriga hooneid.

Tbilisist 76 kilomeetrit loode pool asetseb Kura jõe vasemal kaldal väike Gori linn. See on üks vanemaid Gruusia linnu. Linnas kerkib küngas, mille tipus on vana kindlus. Linnas on palju rohelist.

Gori linnas sündis 1879. aastal Nõukogude rahva suurjuht seltsimees Stalin, kes siin veetis oma lapsepõlve. Ühekordset maja kaitseb nüüd klaasist ja marmorist kate. Selles hoolega hoitud majas-muuseumis püsib kõik nii, nagu see oli seltsimees Stalini lapsepõlves.

Tuhanded ja tuhanded inimesed kõigist Nõukogude Liidu nurkadest külastavad seda rahva poolt austatud paika.

Armeenia NSV

Nõukogude Armeenia asub Taga-Kaukaasia keskosa lõuna piirkonnas, meredest eemal. Vabariik võtab enda alla 30 000 ruutkilomeetrit. Elanike arv on 1,3 miljonit. Armeenia piirneb Iraani ja Türgiga. Armeenlased moodustavad enamiku rahvastikust; see on vana kõrge kultuuriga rahvas, kes sajandite jooksul on pidanud rasket võitlust arvukate sissetungijate vastu. Peale armeenlaste elab vabariigis venelasi, kurde ja aserbaidžanlasi.

Armeenia NSV moodustati 29. novembril 1920. aastal. 1922. kuni 1936. aastani kuulus ta Taga-Kaukaasia föderatsioonile. 1936. aasta 5. detsembrist alates on ta liiduvabariik.

Armeenia asetseb kõrgel kiltmaal. Ta kõrgeid trehrikujulisi orge, mis kohati on kivised, kohati rohuga kaetud, ümbritsevad mäeharjad ja kustunud vulkaanid. Mäed ei lase niiskeid meretuuli Armeeniasse tungida; siin on kuiv kontinentaalne kliima: suvi on palav, talv aga võrdlemisi külm.

Kõige soojemad on vabariigi orustiku-rajoonid ning eriti Araksi org, kus viljakandval pinnasel kunstliku niisutamise abil kasvatatakse puuvilla, puuvilja ja viinamarju. Alles ülesharimata kuiva maa kollakaspruunil tagapõhjal haljendavad heledasti põllud ja aiad. Niisutatava maa pindala

suureneb iga aastaga, aiad ja põllud tungivad kiiresti kõrbe, tekib uusi kolhoosi-asundusi.

Armeenia mäestikurajoonides on välja arenenud loomaja teraviljakasvatuseks: elanikud peavad lambaid, valmistavad juustu, kasvatavad otra ja nisu.

Stalinlike viisaastakute jooksul on Armeenias loodud suurtööstus. See on seotud maapõuevarade kaevandamisega ja põllumajandussaaduste ümbertöötamisega.

Maapõu annab siin maaki vase tootmiseks, haruldasi metalle, keemiatööstuses (süntetilise kautšuki tootmisel) toorainena tarvitavat lubjakivi ja ilusat ehituskivi — roosat tuffi. Kiiresti areneb masinaehitus. Armeenias toodetakse tööpinke, põllutööriistu ja kelli.

Põllumajandus annab tekstiilvabrikutele puuvilla, konjakitehaseile viinamarju, kuivatitele puuvilja ja lihakombinaatidele loomi. On loodud oma suhkrutööstus.

Tehased ja vabrikud saavad energiat mäestikujõgedele ehitatud hüdroelektrijaamadest. Algab suure Sevani mägijärve kolossaalsete vee-energia tagavarade ärakasutamine. Üks osa Sevani järve veest hakkab alla langema Zangi jõesängi mööda, kuhu ehitatakse hüdroelektrijaamu. Pannud käima turbiinid ja andnud elektrienergiat, läheb vesi põldudele, kus ta niisutab uusi viinamarja- ja puuvillaistandusi. Kanakeri hüdroelektrijaam on juba valmis ehitatud ning teiste hüdroelektrijaamade ehitustöö on käimas.

Uuel viisaastakul areneb Armeenia tööstus kiiresti. Hakatakse ekspluateerima uut molübdeeni leiukohta, ehitatakse lämmastikväetiste tehas ja alumiiniumitehas. Süntetilise kautšuki toodang kasvab neljakordseks. Kogu tööstustoodang aga suureneb sõjaeelse tasemega võrreldes rohkem kui kaks korda.

Armeenia NSV pealinn Erevan asetseb keset aedu mägedest piiratud maalohus. Varem olid siin kitsad tänavad, lamedate katustega majakesed ja savionnid. Nõukogude võimu ajal on tekkinud Erevani suurtööstus, on laiendatud tänavaid, püstitatud palju kõrgeid hooneid, on ehitatud veevärk ja kanalisatsioon ning pandud käima tramm. On tekkinud palju Armeenia rahvuskultuuri asutusi, nende hulgas ka Armeenia NSV Teaduste Akadeemia.

Armeenia töötav rahvas elas väga kaua raske rõhumise

all. „Iga sinu lauluviis on kibe nutt, ning nukker sinu kurbade neitside pilk“, — kirjutas omal ajal Armeenia rahvuspoet Ovanes Tumanjan. Alles Nõukogude võim ja bolševike partei suutsid armeenlastele anda üheõiguslikkuse, omariikluse ja õnneliku elu. Nõukogude Armeenia muutus külgetõmbekeskuseks praegu kogu maailmas laiali pillatud armeenlastele, kes omal ajal rahvusliku tagakiusamise pärast lahkusid oma kodumaalt.

KESK-AASIAS ASUVAD NÕUKOGUDE LIIDUVABARIIGID

NSV Liidu lõunaosas, Kaspia merest ida pool ning ookeanidest eemal, asub Nõukogude Kesk-Aasia. Siin on kõrgeimad mäed ja määratu suured lausmaad, võimsad jõed ja päikesest kõrbenud kõrved, suhteliselt külm talv, kui arvesse võtta, et need kohad asuvad lõunas ning suvi on lämmatavalt palav.

Kunstlikule niisutamisele rajatud põllumajandus õitses siin juba vanal ajal nii, et Kesk-Aasia sai kuulsaks kogu maailmas. Kuid sagedased sõjad ja rändrahvaste röövrünnakud purustasid niisutussüsteemid ja viisid majanduse allamäge.

XIX sajandil liideti Kesk-Aasia Venemaa külge.

Nõukogude võim hävitas Kesk-Aasias klassirõhumise ja rahvusliku surve. Siin moodustus neli liiduvabariiki: Turmeeni NSV, Usbeki NSV, Tadžiki NSV ja Kirgiisi NSV.

Enne revolutsiooni oli Kesk-Aasia tsarismi kolooniaks ja tal polnud peaaegu üldse oma tööstust. Stalinlike viisaastakute jooksul on Kesk-Aasia vabariikides välja arenenud sotsialistlik suurtööstus. See töötab ümber põllumajandus- saadusi (puuvilla, siidi, puuvilja ja villa) ja kaevandab maa- põuevarasid (kivisütt, naftat, väävlit ja haruldasi metalle). Enne revolutsiooni veeti põllumajanduslikku toorainet Kesk-Aasiast välja töötlemata olekus ja maapõuevarad jäid enamasti avastamata.

Kesk-Aasia nõukogude vabariigid varustavad endid üha rohkem oma saadustega. Arenev tekstiiltööstus varustab Kesk-Aasiat riidega. Kohalike söeleiukohtade ekspluateerimine vähendab kütteinete juurdevedu. Kesk-Aasias on

loodud ka oma masinaehitus. Suure Isamaasõja ajal tekkis Kesk-Aasias must metallurgia ja suhkrutööstus. Nõukogude Kesk-Aasia etendas siis Punaarmee suure arsenaliga.

Kesk-Aasia põllumajanduse omapärasus sõltub looduslikest tingimustest. Kesk-Aasia kliima on tema kauguse tõttu ookeanist äärmiselt kontinentaalne. Kõrge temperatuur suvel ja päikese rohkus võimaldavad kasvatada soojust armastavaid väärtuslikke kultuure, nagu puuvillapõõsast ja riisi. Sademete puudumise ja määratu suure auramise tõttu on Kesk-Aasias arenenud peamiselt niisutus-põllundus.

Kesk-Aasia koosneb kahest üksteisest teravasti erinevast osast: kagus asuvad väga kõrged Pamiiri ja Tienšani mäe-seljandikud ning loodes liituvad nendega kõrbede laialdased tasandikud. Õhumassid liiguvad kuuma lausmaa kohal, jõuavad mägedeni, tõusevad mööda mäenõlvu üles ning annavad jahtudes vihma või lund. Mägedes tekkinud niiskus voolab sealt jõgedena alla; jõed niisutavad põlde ning keset kõrbe moodustuvad õitsvad oasid. Nõnda annavad mäed kõrbedele elu.

Ainult suurimad ja veerohkeimad jõed (Sõr-Darja ja Amu-Darja) voolavad kõrvest läbi ning jõuavad Araali mereni. Teised jõed muutuvad osalt auramise tagajärjel, osalt selle tõttu, et nad annavad oma vee niisutamiskraavidele põldudel, ikka vähemaks ning kaovad lõpuks kõrve liivasse (Tšu, Zeravšan, Murgab jt.). Vett jõgedest kanalite kaudu põldudele juhtida on raskem tasasel lausikul kui eelmäestikes mägede jalameil, kus jõed voolavad veel tunduva kallakuga: siin pole tarvis vett põldudele tõsta, sest ta tungib kanalitesse isevoolu teel ning jookseb siis põldudele laiali. Seetõttu asub suurem osa eriti tihedasti asustatud Kesk-Aasia oasidest just eelmäestike vööndis (Ferghana org, Taškendi oas ja Zeravšani org).

Neis kohtades, kus pole niisutust, laotuvad kuiva koi-rohu, karedate taimede ja lõhenenud maapinnaga kõrvealad. Kuid niipea kui sealt läbi läheb niisutuskanal, muutub kõik nagu muinasjutus: piki sulisevaid niisutuskraave hakkavad ridastikku kasvama pöökpuud, põllud kattuvad rohelsega ja tekivad varjurikkad aiad. Vee ja päikesega läbiimbunud maapind on haruldaselt viljakandev. Kuid selleks, et anda sellele maale elu, on tarvis kaevata pikki sü-

gavaid magistraalkanaleid, kõik põllud varustada tiheda niisutuskraavide võrguga, sinna oskuslikult juhtida vett ja iga aasta kraavid puhastada neisse kogunenud kõntsast. Oleks õigem ütelda, et kõrve muudab aiaks mitte vesi, vaid visa ja pingerikas inimeste töö. Kesk-Aasia õitsvad oasid on loodud usbeki, turkmeeni, tadžiki ja kirgiisi rahva pikaajalise tööga.

Kõrgemalasuuvates kohtades Kesk-Aasias, seal, kus temperatuur suvel on madalam ja sademeid rohkem, on välja arenenud niisutuseta põllundus, ja peamiselt just teravilja kasvatus.

Kesk-Aasia niisutamata tasandikel tegeleb rahvas loomakasvatusega. Siin peetakse lambaid, hobuseid ja kaameleid. Ka mägedes on põllumajanduse pealaks loomakasvatus, kuid karja koosseis on siin teine: ülekaalus on lehmad ja lambad.

Turkmeeni NSV

Nõukogude Turkmeenia asub lääne poolt Kaspia mere ja ida poolt Amu-Darja jõe vahel. Lõunas piirneb vabariik Iraani ja Afganistaniga. Turkmeenia võtab enda alla 485 000-ruutkilomeetrilise pindala. Elanike arv on 1,3 miljonit. Turkmeenia sai liiduvabariigiks 27. oktoobril 1924. a. Peale turkmeenide, kes moodustavad rahvastiku põhiosa, elab vabariigis venelasi, kasahhe ja usbekke.

Turkmeenias on vähe vett ja palju päikest. Vett on siin nii vähe, et näiteks Krasnovodskis toodetakse magedat vett eriseadeldistes — vee magestajais — mereveest või tuuakse magedat vett laevadel kohale Kaspia mere vastaskaldalt. Kui Turkmeenias sõita rongiga, võib sageli näha raudteeplatvorme suurte tõrtega: nendega veetakse magedat vett raudteejaamadesse laiali. Suvekuudel Turkmeenias vihma peaaegu ei sajagi. Mõnikord tuleb tuulest siiakantud pilvest vihmavalang, ja taevas võib näha selle kallakuid viirge, kuid maapinnale ei lange sageli vihmapiiskagi, sest need auravad enne õhus ära.

Suvel on Turkmeenias väga palav. Esimesel pilgul näib imelikuna, et turkmeenid kõrvetava kuumuse ajal kannavad tohutuid karvmütse. Kuid seda kommet põhjustab just

kuumus: karusnahast mütsid kaitsevad hästi pead põletavate päikesekiirte eest.

Niiskuse puuduse ja soojuse ülikülluse tõttu kujutab endast rohkem kui kolm neljandikku Turkmeenia territooriumist kõrbe. See on Kara-Kumi kõrb, üks suuremaid liiva-kõrbedest maakeral. Kuid Kara-Kumi kõrb pole ainult aju-liiva surnud meri. Paljast liiva leidub peamiselt ainult kae-vude ümber, kus loomakarjade kabjad on selle üles künd-nud ja laiali puistanud. Suuremat osa kõrveliidest katab taimkate, mis on küll hõre ja karm, kuid siiski kõlbab loo-madele toiduks.

Turkmeenia kõrve-karjamaadel areneb loomakasvatus. Siin käivad karjas karakull-lambad, kes hästi on kohandu-nud kõrve elule ning kes annavad väärtuslikku karakull-nahka. Siin on ka palju kaameleide, kes vähenõudlike loo-madena asendavad kõrves tööhobust. Kasvatatakse ka häid ratsahobuseid.

Enne revolutsiooni rändasid karjakasvatavad turkmeenid oma karjadega mööda kõrve-karjamaid. Nüüd on nad kolhoosides paikseks muutunud, ning keset Kara-Kumi kõrbe on tekkinud hästikorrastatud kolhoos-asundused. Nende kaudu tuli kõrbe uus kultuurne elu.

Kuid olgugi, et Kara-Kum võtab Turkmeenias enda alla peamise osa pindalast, elab rahvas peamiselt niisutatud oasides. Need oasid asuvad laiailipillatult vabariigi lõuna-osas piki raudteed, kus madalast Kopet-Dagi mäestikust ja Paropamizi mäestiku harust voolavad alla jõed, niisutades kõrve-alasid. Vähemaid oase leidub ka idas, kus piki Turkmeenia piiri voolab Amu-Darja jõgi, mis ühe osa oma veest annab niisutuskanalitele.

Niisutusega ongi seotud vabariigi põllumajanduse pea-haru — niisutus-puuvillakasvatus. Kuuma päikese all küp-sevad Turkmeenia niisutatud maapinnal parimad pika sii-dise kiuga puuvillasordid. Turkmeenia on kogu maal kuu-lus suhkru korindi (eriline väikene viinamarja sort) ja magusate, mahlakate ning aromaatsete melonite „guljabide“ (vene keeles „rooside mahl“) poolest. Olgugi et Turkmee-nia asub kõrbede vöös, on tal siiski rikas ning mitmekesine põllumajandus. On käimas suured irrigatsioonitööd: ehitat-akse näiteks määratu suurt Tedženi reservuaari, on alanud

Kara-Kumi kanali ehitustööd, mis hakkab Amu-Darja suuri veehulki juhtima uutele põldudele keset kõrbe.

Uuel viisaastakul laiendatakse Turkmeenias niisutatavaid maa-alasid, arendatakse puuvilla- ja loomakasvatust ning eriti karakull-lambakasvatust.

Kuid Turkmeenia NSV pole rikas üksnes põllumajanduse poolest. Nüüd on Turkmeenias välja arenenud ka suurtööstus, mida enne revolutsiooni polnud olemas.

Vabariigi lääneosas, Nebit-Dagis ja Tšelekenil toodetakse naftat. Sõjajärgsel viisaastakul tõuseb naftatoodang Turkmeenias peaaegu kahekordseks. Isamaasõja ajal rajati Krasnovodski naftatöötlemise tööstus. Keset Kara-Kumi kõrbe püstitati väävlitehas. Varem oli võimalik kõrbe sügavusse pääseda ainult kaamelitel, nüüd aga sõidetakse väävlitehasesse kas autodel, mis omavad erilisi rattakummisid ja on kohandatud liival sõitmiseks, või lennukitel, mis katabad varem päevi väldanud teekonna poole tunniga. Sõjajärgsel viisaastakul hakatakse ekspluateerima veel teisi uusi väävli leiukohti.

Turkmeenias on käiku lastud uued käitised, mis töötlevad kohalikke põllumajandussaadusi. Ašhabadi on püstitatud suur tekstiilvabrik, mis toodab riidet Turkmeenia puuvillast. Teiste linnade vabrikutes toodetakse vatti, pestakse villa ja haspeldatakse siidi. Uuel viisaastakul jätkub ka nende tööstuste kasv.

Turkmeeni NSV pealinn on Ašhabad. Ta asetseb Kopet-Dagi mägede jalamil kõrve piiril. See on laiade tänavatega suur linn; tihedas roheluses valendavad pimestavalt päikese käes majad; jõed on juhitud betoonist jõesängidesse, et vesi ei jookseks liiva sisse.

Ašhabad on kiiresti tõusva turkmeeni kultuuri keskus. Siin asub NSV Liidu Teaduste Akadeemia filiaal, mitu kõrgemat õppeasutust ja terve rida muid kultuuriasutusi.

Usbeki NSV

Nõukogude Usbekistan asub keset Kesk-Aasiat. Lõunas piirneb ta Afganistaniga. Vabariigi pindala on 408 000 ruutkilomeetrit. Elanike arv — 6,3 miljonit inimest.

Usbeki rahvas on Kesk-Aasia rahvaist arvukaim. Usbekid on suurepäraseid asjatundjad niisutus-põllunduse alal ja väga head puuvillakasvatajad.

Peale usbekkide, kes moodustavad enamiku elanikkonnast, elab siin venelasi, tadžikke ja kara-kalpakke. Viimased on Usbeki NSV koosseisus moodustanud Kara-Kalpaki autonoomse vabariigi keskusega Nukus, mis asub Amu-Darja jõe alamjooksul.

Liiduvabariigiks sai Usbekistan 27. oktoobril 1924. aastal.

Kesk-Aasia tähtsamad oasid asetsevad eelmäestike rajoonis ja Usbeki vabariigi kõige asustatum osa asubki Kesk-Aasia keskkohas, kus mäestikud muutuvad lausmaaks. Niisutatud maad on Usbekistanis rohkem kui kõigis teistes Kesk-Aasia vabariikides kokku. Usbeki NSV on võimsaim ja tihedamini asustatud Kesk-Aasia vabariik.

Tähtsaim taim Usbekistani põldudel on puuvillapõõsas. Usbekistan annab meile kaks kolmandikku kogu puuvillast.

Puuvillapõõsas vaheldub külvikordades loomasöödaks kasutatava lutserniga, mis mullale annab tagasi toitained, mis puuvillapõõsas temalt ära võtab. Veega üleujutatud põldudel kasvab riis. Aedades küpsevad õunad, pirnid ja aprikoosid. Siin on ka palju viinamarju. Usbeki asundusi ümbritseb alati roheline.

Kõrgemal kohtadel väljaspool oaside piire, seal kus on küllaldaselt sademeid, kasvab nisu niisutamata põldudel. Kõrvekarjamaadel arendatakse loomakasvatust.

Usbekistani tähtsamad puuvilla-oasid asetsevad Taškendi rajoonis (Sõr-Darja parempoolse harujõe Tširtšiki ääres), Samarkandi ja Buhhaara rajoonis (Zeravšani orus) ja Horezmas (Amu-Darja alamjooksul). Kuid Usbekistani ja kogu Kesk-Aasia suurim oas on Ferghana org, mille läbib Sõr-Darja.

Nõukogude võimu ajal on Usbekistani niisutatud maad tundvalt suurenenud. Kiiresti arenes Usbekistani puuvillakasvatus; puuvillasaak on revolutsioonielise saagiga võrreldes kolmekordistunud.

Uuel viisaastakul osutatakse puuvillakasvatusele Usbekistanis erilist tähelepanu. Haritakse üles jäätmaad ja niisutatakse uusi maid. Puuvillapõldude pindala suureneb, kusjuures tõuseb ka põldude viljakus.

Enne revolutsiooni polnud Usbekistanis tööstust, kui mitte arvesse võtta väikesi puuvillapuhastamistehaseid, kus puuvilla puhastati seemneist; kogu puhastatud puuvill veeti välja Venemaa kesk-kubermangude vabrikuisse. Nüüd on Usbekistani tekkinud oma võimas tekstiiltööstus; üht osa Usbekistani puuvillast töödeldakse nüüd kohapeal — Taškendis, Ferghanas ja Kokandis. Usbekistani uutes suurtes vabrikuis toodetakse siidist — riidet, puuvillaseemneist — õli, puuviljast — konserve ja mitmesuguseist viinamarja-sortidest — veine.

Nõukogude Usbekistanis on tekkinud mitte ainult kerge-, vaid ka rasketööstus: Ferghana orus toodetakse naftat ja väävlit, Taškendi lähedal sütt ning Taškendis on rajatud suur tehas, mis toodab masinaid puuvillapõldude jaoks. Taškendi lähedal töötab suur energokeeriline kombinatsioon, mis toodab lämmastikuväetisi. Eriti kiiresti kasvas Usbekistani rasketööstus Suure Isamaasõja ajal: arenes välja mitmekesine masinaehitustööstus, hakati kaevandama riigikaitseks tarvilikke haruldasi metalle, seal kus Sõr-Darja voolab välja Ferghana orust, käib suure Ferghana hüdroelektriijaama ehitustöö ja selle kõrvale on püstitatud Kesk-Aasia esimene musta metallurgia tehas, kus juba sulatakse terast.

Uus viisaastaku plaan näeb ette määratu suuri töid Usbekistanis tööstuse ülesehitamiseks. Vabariigi uute elektriijaamade koguvõimsus moodustab viisaastakul peaaegu üks kolmandik miljonit kilovatti! Ehitatakse kunstkiuvabrik ja fosforväetiste tehased. Laieneb tekstiiltööstus. Algab uue lämmastik-mineraalväetisetehase, vasekombinaadi ja tsingi-tehase ehitus. Usbekistani tööstuse kogutoodang kasvab sõjaeelse tasemega võrreldes peaaegu kahekordseks.

Usbekistani pealinn Taškent on suur tööstus- ja kultuuri-keskus; ta on Kesk-Aasia suurim linn.

Taškendis, nagu enamikus Kesk-Aasia teisteski linnades, oli kaks linna: „uus“ ja „vana“, s. o. euroopalik ja pärismaalaste linn. Nüüd kaob see vahe kiiresti. Nii-nimetatud „uus“ linn muutub pidevalt. Kuid veel kiiremini muutub „vana“ linn. Kitsaste tänavatega savist kvartaalidesse rajatakse laiad ja sirged prospektid; väikeste, lamedate katustega ja ilma tänavapoolsete akendeta majakeste asemele

püstitatakse kõrged moodsad hooned; ehitatakse trammi-
liine. Uuel viisaastakul saab Taškent ka trolleibuse. Taš-
kenti on ehitatud uus suurepärane teater. Siin töötab ka
Usbeki NSV Teaduste Akadeemia.

Tadžiki NSV

Nõukogude Tadžikistan, mis enda alla võtab 143 000-ruut-
kilomeetrilise pindala, asub Kesk-Aasia kaguosas Hiina
lääneprovintsi Sinkiangi ja Afganistani piiril, mille taga
algab India (ühes kohas on NSV Liitu ja Indiat lahutav
Afganistani territooriumi riba kõigest 15 kilomeetrit lai).
Elanike arv Tadžikistanis on 1,5 miljonit inimest. Enamiku
rahvastikust moodustavad tadžikid, — kes on ammust ajast
paikne ja põlluharija rahvas. Peale nende elab siin vene-
lasi, kirgiise ja usbekke.

1924. aastast alates kuulus Tadžikistan autonoomse vaba-
riigina Usbeki NSV koosseisu. 1929. aastal muudeti ta
liiduvabariigiks.

Tadžikistani maapind muutub loodest kagu poole üldiselt
kõrgemaks. All asuvad kuivad ja palavad orud: põhjas
Ferghana org ja läänes Gissari ja Vahši org. See osa Tad-
žikistanist meenutab oma naabrit Usbekistani. Oaasides
kastavad maad niisutuskanalid ja seal kasvab puuvillapõõ-
sas, lutsern, riis, puuvili (eriti palju aprikoose) ja moorus-
puu. Suvi on siin väga palav, eriti orgudes, mis põhja poolt
on varjatud, kuid kuumale lõunatuulele „afgaanlasele“
avatud.

See Tadžikistani madalam osa võtab enda alla võrdlemisi
väikese pindala, kuid ta on tihedamini asustatud. Vaba-
riigi põllumajanduse peaharu on niisutus-puuvillakasvatus.

Nõukogude võimu ajal on Tadžikistani niisutatavaid maa-
alasad suuresti laiendatud. Vahši org, mis varem oli kõrve-
taoline, on muutunud õitsvaks puuvillarajooniks, siia on
ehitatud määratu suur moodne niisutus-süsteem. Endisel
tühjal maapinnal asuvad nüüd täiskülvatud põllud, teed ja
uued kolhoos-asundused.

Uuel viisaastakul viiakse Vahši oru niisutustööd lõpule.
Puuvillapõõsa alla võetav pindala suureneb ka vabariigi

teistes rajoonides, kusjuures erilist tähelepanu pööratakse pikakiuliste puuvillasortide arendamisele Tadžikistanis.

Tadžikistani teine, kagupoolne osa on mäGINE. See võtab enda alla suure pindala, kuid on hõredamini asustatud. Kohati paljais ja kohati pistacia- ja artšapuu- (puutaoline kadakas) metsaga kaetud mägedes on suvi jahedam ja niiskem. Neis kohtades kasvatatakse nisu ja otra ilma niisutusega. Põllud, mis sageli asetsevad järskudel mäenõlvadel kivide vahel, on tadžikid määratu suure vaevaga puhastanud ja üles harinud. Mõnikord pidid töökad tadžikid mulla oma õlgadel korvides mägedele kandma. Mitte kuskil meie maal ei tungi asulad ja haritud põllud nii kõrgele mägedele kui siin.

Mägedes karjatatakse loomi. Suvel, kui mäenõlvad kattuvad rohuga, lähevad karjad üles mäeharjadele, ja talvel, kui mäed kattuvad lumega, laskuvad nad alla orgudesse.

Kõige kõrgemad mäed on Tadžikistani idaosas, kus asub Pamiiri mägismaa. Siin asub Nõukogude Liidu kõrgeim mäetipp — Pik Stalin. Igilumi moodustab määratu suuri jääliustikke, kust algavad kiirevoolulised jõed.

Lääne-Pamiiri lõhestavad raskesti läbipääsetavad mäekurud, mille põhjas tormavad mäestiku-jõed. Lääne-Pamiiris tegelevad mägitadžikid peamiselt põlluharimisega.

Ida-Pamiiri asustavad karjakasvatavad kirgiisid. Siin on lamedad kausikujulised orud.

Õhk Ida-Pamiiris on väga hõre, nii et kiire käimine paneb hingeldama. Madala õhurõhumise tõttu hakkab siin vesi keema vähem kui 100 kraadi juures. Suvel on Pamiiris päeval kõrvetav kuumus, öösi aga kattuvad ojad jääkirmega. Pilvedel on Ida-Pamiiri raske tõusta ja siin sajab harva vihma või lund, olgugi et Pamiiri jalamil Altai orus lumi matab talvel telegraafipostid üleni enda alla. Pamiiris puhub sageli tugev tuul, mis toob enesega liiva kaasa; mõnes kohas on tuul aastatuhandete jooksul isegi kaljudesse augud puurinud.

Nõukogude võimu ajal on sellele „maailma katusele“ asutatud kolhoose. Terve Pamiiri võib nüüd kahe päevaga uut maanteed mööda autoga läbi sõita, kuna varem kulus sääraseks teekonnaks nädalaid. Pamiiri keskusse Horoqi lendavad korrapäraselt lennukid; need kas tõusevad mäge-

dest kõrgemale või laveerivad kitsaskäikudes, oma tiibadega peaaegu kaljusid puudutades.

Enne revolutsiooni töötas Tadžikistani tööstuses kõigest 800 töolist. Stalinlike viisaastakute ajal on vabariigis välja arenenud sotsialistlik tööstus paljude tuhandete töölistega. Siia on rajatud põllumajanduslikke tooraineid töötlev suur-tööstus. Nii toodetakse Stalinabadis suures kombinaadis puuvillast — riidet, Leninabadis töödeldakse suurtes käitistes siidi ja konservitakse puuvilja. On välja arenenud ka kaevandav tööstus: Ferghana orus toodetakse naftat, sütt, tina- ja haruldaste metallide maake. On ehitatud Varzobi ja Horogi hüdroelektrijaamad.

Sõjajärgsel viisaastakul jätkub Tadžikistani tööstuse ja eriti mäe-, tekstiil- ning puuviljakonservimistööstuse kasv.

Tadžiki NSV pealinn on Stalinabad. Tema laiade tänavate äärde on püstitatud kõrgeid moodsa arhitektuuriga maju ning kõnniteed palistatud puudega. Linn on raudtee kaudu ühendatud Liidu üldise transpordivõrguga. Stalinabad on muutunud õitselelõõnud tadžiki kultuuri keskuseks, siin asub ka NSVL Teaduste Akadeemia filiaal.

Varem asus sel kohal puruvaene Düşambe küla. Praegu seisab siin rikas suure elanike arvuga kultuurne linn.

Kasahhi NSV

Nõukogude Kasahstan laiub Kaspia merest läänes kuni Altaini idas, Siberi raudteemagistraalil põhjas kuni Kesk-Aasia mägede ja lausikuteni lõunas. Kasahhi NSV pindala on tohutu suur: 2,7 miljonit ruutkilomeetrit. Siia mahuksid kõik teised liiduvabariigid kokku, välja arvatud VNFSV. Idas piirneb Kasahstan Hiinaga.

Vabariigis elab 6,1 miljonit inimest — kasahhe, venelasi, ukrainlasi, usbekke, uiguure ja dungaane.

Moodustatuna 1920. aasta augustis, kuulus Kasahhi autonoomne vabariik varem VNFSV koosseisu. 5. detsembril 1936 sai ta liiduvabariigiks.

Kasahstan asub metsadeta lausmaal, mis keskosas on väga künklik ning kagus ja idas lõpeb kõrgete Tienšani ja Altai mäeahelatega. Kliima on Kasahstanis kontinentaalne.

ja põuane, külma lumevaese talve ja palava kuiva suvega. Kevadine vesi kaob siin kiiresti ja väheldased jõed kuivad suvel ära. Suured Kasahstani jõed suubuvad kinnistesse basseinidesse: Sõr-Darja Araali merde, Uural Kaspia merde ja Ili Balhaši järve; ainult Irtõš (Obi harujõgi) viib oma vee läbi Kasahstani ja Siberi kaugesse Põhja-Jäämerre.

Kasahstani põhjaosas, kus on rohkem sademeid, on mustmullane pinnas kasesalude, nisupõldude ja karjamaadega, kus karjatatakse veiseid. Oma majanduselt sarnleb Põhja-Kasahstan temaga külgnevate VNFSV Lääne-Siberis asuvate oblastitega.

Lõuna pool sademed vähenevad, maa muutub ikka kuivemaks, metsad kaovad, maapind muutub heledamaks ja läheb mustmullast üle algul kastanpruuniks ja seejärel leetmullaks; suuri maa-alasid võtavad enda alla soolaväljad, liiv ja savi. See on kõrbede tsoon. Põllumajanduse peaharu Kasahstani keskosas on lambakasvatus. Kõrves käivad loomad karjas peamiselt sügisel ja talvel kui koirohi närtsib. Vihmast uhutuna ja külmast näpistatuna haihtuvad selle eetriõlid ühes nende lõhna ja kibeda maitsega, ning koirohi muutub toitvaks söödaks. Loomi karjatatakse kõrves ka kevadel, kui maapind pärast lume sulamist kattub mitmesuguste roht-taimede, nagu libeleheina, tulpide ja mooni rohelise vaibaga. Suvel aga kõrves rohi koltub ja kari aetakse tavaliselt kas põhja poole vähem kuiva steppi või lõuna poole mägiaasadele. Kasahstani loomakasvatus on suure üleliidulise tähtsusega. Sõjajärgsel viisaastakul teeb ta uue sammu edasi.

Kasahstani kõige lõunapoolsemas ja kagu osas, kus kõrved puutuvad kokku kõrgete mägedega, on sademeid vähe, kuid see-eest voolavad mägedelt alla jõed, mis moodustavad leetmullasel maapinnal niisutatud oaase, nagu Kesk-Aasiaski. Maa on siin niivõrd viljakas, et pappel kasvab viie aastaga suureks puuks, mis annab juba varju ja mõned kultuurid annavad kaks lõikust aastas. See on väärtuslike lõunakultuuride, nagu puuvillapõõsa, riisi, suhkrupeedi ja õliseemneliste taimede rajoon.

Nõukogude võimu ajal on niisutatav maa-ala Kasahstanis kahekordistunud. On uuesti alustatud väga suure Ksõl-Orda tammi ehitustöödega Sõr-Darja jõel, millega tehti al-

gust enne sõda ja mille lõpuleviimisega niisutatav maa-ala tunduvalt suureneb. Uuel viisaastakul ehitatakse vabariigis rida reservuaare, mis hakkavad veega varustama põllundust ja uusehitusi.

Kasahstanis on stalinlike viisaastakute jooksul välja arenenud suur liha-, naha-, suhkru- ja puuviljakonservitööstus. See tööstus, mis on rajatud põllumajandusliku tooraine töötlemisele, areneb edasi ka sõjajärgsel viisaastakul; näiteks Semipalatinskisse kerkib suur nahavabrik ja Alma-Atasse ketrusvabrik. Kuid eriti suurt tähtsust omab Kasahstanis maapõuevarade kaevandamisega seotud tööstus.

Maapõuevarade rikkuselt asub Kasahstan ühel esimestest kohtadest Nõukogude Liidus. Miljonite aastate jooksul on Kasahstani keskosas asuvad igivanad ja kõrged mäed varisenud, väikesteks kinkudeks muundunud ning neis peituvad väärtuslikud maagid on tulnud päevavalgele. Pole olemas peaaegu ühtki keemilist elementi, mida ei leiduks Kasahstanis.

Eriti rikas on Kasahstan värvilistest metallidest. Balhaši ja teistes tehastes sulatatakse vaske, Tšimkendis (vabariigi lõunaosas) ja Leninogorskis (Altais) seatina. Vabariigis toodetakse rahvamajandusliku ja riigikaitsele tähtsusega haruldasi metalle, nagu kroomi, volframit ja molübdeeni; siin leitakse ka kulda. Kasahstani värviline metallurgia kasvab kiiresti. Näiteks hakatakse siin uue viisaastaku lõpus tootma peaaegu kolm korda rohkem vaske kui enne sõda. Hakatakse tootma ka tsinki.

Kasahstan on rikas ka mineraalkütteenest. Karaganda on üks NSV Liidu tähtsaimast kivisöebaasidest. Emba tööstused (Kaspia mere kirderannikul) annavad naftat, mis läheb parimate bensiinisortide valmistamiseks.

Sõja ajal tekkis must metallurgia (Karagandasse). Praegu toodab Kasahstan terast juurdeveetavast malmist. Uuel viisaastakul ehitatakse olemasoleva tehase lähedale uus suur metallurgiatehas kõrgahjudega, nii et Kasahstan saab oma malmi. Areneb masinaehitus: Alma-Atasse on näiteks püstitatud suur vaguniremontimistehas ja Akmolinskis ehitatakse põllutöömashinate tehast. Uuel viisaastakul hakatakse eksploateerima väga suurt fosforiitide leiukohta Kara-Tau mäestikuis (Džambuli linnast põhja pool). See hakkab

andma toorainet fosforväetiste valmistamiseks mitte ainult Kasahstanile, vaid ka Kesk-Aasiale.

Kokku hakkab Kasahstan viisaastaku lõpul andma 2,2 korda rohkem toodangut kui ta andis enne sõda.

Enne revolutsiooni oli Kasahstanis äärmiselt vähe teid, kuid nüüd on siia ehitatud palju raudteid. Sõjajärgsel viisaastakul tekib vabariiki umbes tuhat kilomeetrit uusi raudteeliine, mis ühendavad varem eraldi asunud rajoone maa tööstuskeskustega.

Varem kasahhid rändasid, liikudes oma karjadega paigast paika kümneid ja sadu kilomeetreid. Nõukogude korra ajal aetakse karju mööda teaduslikult väljatöötatud marsruute, kusjuures neid saadavad kolhoosikarjaste brigaadid, mitte aga kogu rahvas nagu oli varem. Kasahhid on siirdunud paiksele eluviisile. Asulates luuakse kultuuriasutusi. Karjakasvatus käib käsikäes põlluharimisega.

Sajandeid seisid Kasahstani loendamatud rikkused kasutamata või kasutati neid röövmajanduslikult, kusjuures töötav kasahhi rahvas elas orjuses ja vaesuses. Alles nõukogude korra ajal võis vennaliku vene rahva abiga kujuneda õitsev tööstuslik-agraarne Kasahhi vabariik, mille tähtsus Nõukogude Liidu majanduses on tõusnud eriti Suure Isa-maasõja ajal.

Kasahstani pealinn on Alma-Ata. Ta asetseb kõrge mäeseljandiku jalamil, mille nõlvadel kasvavad kuusemetsad ja mida katab kõrgemal igilumi. Linna ümbritsevad tihedad õunapuuaiad. Sirgeil asfaldiga kaetud tänavail kasvab kõrgeid püramiidikujulisi pappleid. Roheluse vahel valendavad majad, millest paljud on ehitatud viimaste aastate jooksul. Alma-Ata on suur kasahhi kultuuri keskus, kus asub ka Kasahhi NSV Teaduste Akadeemia, ülikool ja ooperiteater. Ta on üks Nõukogude Liidu kauneimaid linnu.

Kirgiisi NSV

Nõukogude Kirgiisia asub Kesk-Aasia idaosas. Ta pindala on 197 000 ruutkilomeetrit. Rahvaarv — 1,5 miljonit inimest. Lõunas ja idas piirneb vabariik Hiina provintsi Sinkianiga. Peale kirgiiside, kes moodustavad rahvastiku põhiosa, elab vabariigis venelasi, ukrainlasi ja usbekke.

1924. aastast alates kuulus Kirgiisia VNFSV koosseisu autonoomse oblastina ja 1926. aasta veebruarist alates autonoomse vabariigina. 5. detsembril 1936 moodustati ta ümber liiduvabariigiks.

Kirgiisia on kõrgemäestikuline maa. Tienšani mäeseljandikud kulgevad üha kõrgenedes läänest itta ja saavutavad Hiina piiril 7-kilomeetrilise kõrguse merepinnast.

Kirgiisia mäed on kaetud igilume ja jääliustikega. Nõlvadel allpool lumepiiri on rikkaimad mägiaasad. Suvekuudel on siin palju päikest ja niiskust ning rohi kasvab tihedaks, kõrgeks, mahlakaks. Põhjapoolseil mäenõlvadel kasvavad sihvakate Tienšani kuuskede metsad.

Mäed oma rikkalike karjamaadega võtavad enda alla põhilise osa Kirgiisia pindalast ja loomakasvatus mägikarjamaadel on vabariigi tähtsaim põllumajandusharu.

Suured lehma-, hobuse- ja lambakarjad käivad karjas terve suve läbi kõrgel mägedes. Talveks nad laskuvad orgudesse asulate juurde. Siin varutakse loomadele kuni kevadeni heina- ja kontsentreeritud sööda tagavarad ning ehitatakse külma vastu kindlustatud tarad. Kevadel, kui mägiaasadelt kaob lumi, ilm läheb soojaks ja tärkab lilledega täiskülvatud rohi, lähevad loomad jälle mägedele ning nendega ühes liiguvad kolhoosikarjused, vedades endaga kaasa viltjurtasid.

Kirgiisia maapind madaldub ainult vabariigi piiriäärseil maadel: põhjas (Tšu ja Talasi jõgede orgudes) ja läänes (Ferghana oru osas). Neis madalamais rajoonides on kliima kuivem ja soojem. Siin asuvad ülesküntud ja kunstlikult niisutatud viljakandvad põllud. Läänes, Ferghana orus, kasvab puuvill, riis ja puuvili, põhjas, Tšu orus, kus on mõnevõrra külmem, kasvatatakse nisu ja suhkrupeeti, mis siin annab suurepäraselt saaki.

Uuel viisaastakul arenevad nii Kirgiisia loomakasvatus kui ka põllundus; ehitatakse uusi suuri niisutuskanaleid.

Peaaegu kogu Kirgiisia tööstus on loodud nõukogude võimu ajal. Kirgiisia on Kesk-Aasia peamiseks söebaasiks. Ferghana oru selles osas, mis asub Kirgiisia piirides, on mitu väga suurt söekaevandust. Siia on rajatud ka naftatööstusi. Kirgiisias kaevandatakse väärtuslikke haruldasi

metalle ja seatinamaaki, areneb suhkrutööstus ning töödeldakse villa ja siidi.

Suure Isamaasõja ajal lasti Kirgiisias käiku suur kombinat antimoni ja elavhõbeda tootmiseks ning mitu volframi ja molübdeeni kaevandust ja hüvendamise tehast. Suurele Tšu kanalile ehitati hüdroelektrijaam. Asutati mitu suhkrutehast. Uuel viisaastakul tõuseb Kirgiisia tööstus toodangult võrreldes sõjaeelse tasemega rohkem kui kahekordseks. Eriti kiiresti hakkab tõusma söe- ja haruldaste metallide toodang; areneb toiduainete ja tekstiiltööstus.

Issõk-Kuli järve rajoonis on mineraalvee allikate juures kuurordid. Siia sõidab töötajaid ravile kõigist Kesk-Aasia vabariikidest.

Kirgiisi NSV pealinn on Frunze. Ta asub vabariigi põhjaosas Tšu orus. Nõukogude võimu ajal on see linn ümber ehitatud ja sinna on rajatud suurtööstus. Frunze on ühendatud Liidu raudteede võrguga. Esimesel sõjajärgsel viisaastakul ühendatakse Kirgiisia pealinn raudtee kaudu Issõk-Kuli järve rajooniga (Bōstrovka—Rōbatšje raudteeliin). Frunzes on palju Kirgiisia rahvuskultuuri asutusi: NSVL Teaduste Akadeemia filiaal, kõrgemaid õppeasutusi ja teatreid.

Linn kannab väljapaistva proletaarse väejuhi M. V. Frunze nime, kes on siin sündinud.

BALTI MERE ÄARES ASUVAD NÕUKOGUDE LIIDUVABARIIGID

Balti mere rannikul asub kolm nõukogude liiduvabariiki: Leedu NSV, Läti NSV ja Eesti NSV.

Balti vabariigid võtavad enda alla Suure Vene lausmaa loodepoolse osa. Maapind on kohati künklik ja siin on palju järvi. Kliima on mere läheduse tõttu niiske. Mere läheduse tõttu on talv pehme ja suvi jahe. Baltimaad asuvad metsade tsoonis: siin on rohkesti metsi ja soid.

Esimese maailmasõja algul olid Baltimaad üks osa Venemaast. Nende linnades, peamiselt Balti mere äärseis sadamais — Riias ja Tallinnas — oli olemas suurtööstus, mis töötas väljast sisseveetava toorainega. Toodeti palju masinaid, vaguneid, kummist esemeid ja riiet. Need kaubad

realiseeriti määratu suurel vene turul. Läti ja Eesti kuu-
lusid Venemaa tööstuslikult arenenud rajoonide hulka.

Leedu, Läti ja Eesti töörahvas koos teiste meie kodu-
maa rahvastega kehtestas omal maal nõukogude võimu.
Kuid kodusõja ajal tuli siin interventide abiga võimule
kodanlus ja vastu töörahva tahtmist lahutati Baltimaad
Nõukogude maast. Moodustusid Leedu, Läti ja Eesti kodan-
likud vabariigid.

Nõukogudemaast eraldumisega kaotas Baltimaade tööstus
oma endise turu ja jäi kiratsema: paljud tehased suleti ja
töölised heideti tänavale. Suure rasketööstuse asendas
väiketööstus: tekstiil-, tubaka- ja peamiselt toiduainetetöös-
tus, mille saadused või, juust ja peekon läksid esijoonel
välismaale. Loomakasvatuse muutus majanduse peaharuks.
Kodanlikud Baltiriigid muutusid kapitalistlikest suurriiki-
dest sõltuvaks.

1940. aastal pani töörahvas Baltimail jälle maksma nõu-
kogude võimu. 1940. aasta augustis astusid Leedu, Läti ja
Eesti Nõukogude Sotsialistlikud Vabariigid NSV Liidu koos-
seisu. Nende rahvamajandus muutus ühtse üleliidulise ma-
janduse osaks. Algas Baltimaade õitseage: toodang tõusis
kiiresti, kadus tööpuudus, hakkas arenema mitte ainult
kerge-, vaid ka rasketööstus ja vähese maaga talupoegadele
anti maad juurde. Selle Balti vabariikide arenemise pro-
sessi katkestas ajutiselt saksa okupatsioon.

Praegu käib Nõukogude Baltimail hitlerlaste poolt laos-
tatud majanduse taastamine. Lastakse käiku tehaseid, raja-
takse uusi tööstuskäitisi, laiendatakse külvipindu ja sada-
mad on asunud jälle tööle.

Leedu NSV

Nõukogude Leedu on kolmest Balti vabariigist kõige
lõunapoolsem. Läänes ulatub Leedu territoorium Balti mere
rannikuni.

Leedu pindala on 81 000 ruutkilomeetrit. Rahvaarv on
sõjajärgsetel andmetel umbes 3 miljonit inimest.

Peale leedulaste, kes moodustavad elanikkonna põhiosa,
elab vabariigis venelasi, juute ja teisi rahvusi.

Nagu teisedki Balti vabariigid, nii asub ka Leedu NSV metsaga kaetud lausmaal, kus kohati on künkaid ja soid.

Kliima on Leedus pehmem kui NSV Liidu keskoblastites. Tuuled, mis puhuvad lääne poolt, merelt, toovad sageli pilvi ja vihma.

Läbi Leedu voolab lääne suunas Balti merde Neemeni jõgi.

Maapõuevaradest on Leedus kõige tähtsam turvas. Siin leidub ka ehitusmaterjali, nagu liiva ja savi lademeid.

Leedu leetmullasel pinnasel kasvab rukis, kaer, kartul ja ristikhein. Head sööta leiab kari looduslikel karjamaadel, kus on rikkalikult mahlakat tihedat rohtu. Leedus on talude juures palju puuviljaaedu.

Leedu tööstus on vähe arenenud, tegeldakse peamiselt karjasaaduste töötlemisega.

Leedus toodetakse võid, peekonit ja nahku; tähtsat osa majanduses etendab mets.

Leedu NSV pealinn on Vilnius. Ta asub metsade ja kün-gaste vahel Viliija (Neemeni harujõgi) jõe ääres. See on muistne leedu kultuurikeskus. Linnas on palju mineviku mälestusmärke. Siin asuv ülikool on üks vanemaist ülikoo-lidest Euroopas. Leedu NSV-s on olemas Teaduste Aka-deemia.

Punaarmee kangelaslike võitude tagajärjel on Leedu NSV-le tagasi antud Klaipeda maakond suure Klaipeda (Meemeli) sadamaga Balti mere kaldal. Selle maakonna val-lutasid hitlerlased 1939. aastal.

Viisaastaku plaan näeb ette Leedu tööstuse ja põllu-majanduse täieliku taastamise ja edasi arendamise. Suure-neb turbatoodang ning areneb toiduainete- ja põllutöö-masinate tööstus.

Läti NSV

Nõukogude Läti asub Balti mere rannikul seal, kus lai Riia laht tungib sügavale mandrisesse. Ta pindala on 64 000 ruutkilomeetrit ja rahvaarv umbes 2 miljonit inimest. Vaba-riigis elab lätlasi, kes moodustavad elanikkonna põhiosa, venelasi ja latgalle, kes on lätlaste hõimud.

Ilus on Läti vabariigi loodus: metsarikkad künkad vahelduvad sügavate orgude ja maaliliste järvedega. Vabariigi põhjaosas asub maakoht, mida nimetatakse „Liivimaa Šveitsiks“. Ilus on ka mererand: piki rannikut laiuvad mändidega kaetud liivadüünide ahelad.

Läti sadamad Liepaja (Liibavi) ja Ventspils (Vindavi) ei külmu talvel kinni.

Läti NSV suurim jõgi on Daugava (Väina), mis läbib kogu vabariigi kagust loodesse ja suubub Riia lahte. See jõgi ei ole kärestike tõttu laevatav terves ulatuses. Jõel on taastatud Kegumsi hüdroelektrijaam, mille sakslased purustasid.

Maapõuevaradest omab suurima tähtsuse turvas. Leidub ka ehitusmaterjali: paasi ja savi. Lätis on palju tervisveeallikaid. Balti mere rannikul leidub merevaiku, mida mereained uhavad kaldale.

Läti sadamalinnades, esijoones Riias, oli enne esimest maailmasõda olemas suurtööstus: masinaehitus-, tekstiil- ja keemiatööstus. Kummiesemete tehases „Provodnik“ töötas 16 000 töolist ja vaguniehitustehases „Phoenix“ 15 000 töolist. Läbi Läti sadamate läks suur osa vene eksportkaupu.

Pärast Läti lahutamist Venemaast hakkas Läti suurtööstus kiratsema, alles pärast Läti NSV moodustamist ja selle lülitumist Nõukogude Liitu hakkas tema suurtööstus jälle arenema.

Kuid enne Suurt Isamaasõda asus Lätis toodangu mahult tähtsal kohal ikkagi alles väike toiduainetetööstus, mis põhiliselt oli seotud loomakasvatusega (meiereid ja tapamajad). Suur tähtsus oli ka tekstiiltööstusel. Siin oli ka suhkrutehaseid. Praegu areneb Nõukogude Lätis mitte ainult kergetööstus, vaid ka rasketööstus ja esijoones just masinaehitustööstus.

Sõjajärgsel viisaastakul taastatakse vaguniehitustehas ja laevaremonditehas ning kerge- ja toiduainetetööstuse käitised. Tõuseb turbatoodang ja areneb kalandus.

Läti tähtsaimad põllumajandusharud on piimaloomade-, sea- ja linnukasvatus. Põllunduses on levinud kartul, söödataimed ja rukis; laialdaselt on arenenud ka aiandus.

Läti NSV pealinn on Riia. Ta asetseb Väina jõe ääres,

mitte kaugel selle suubumiskohast Riia lahte. Riia on üks vanemaist Euroopa linnadest ja suur kultuurikeskus. Siin asub ka Läti NSV Teaduste Akadeemia. Riiga on koondatud suurem osa Läti tööstusest. Riia lähedal mererannal asuvad hästikorrastatud kuurordid.

Eesti NSV

Nõukogude Eesti on Balti mere ääres asuvaist liiduvabariikidest kõige põhjapoolsem. Ta võtab enda alla 45 000-ruutkilomeetrilise pindala. Elanikke on siin sõjaeelseil andmeil üle 1 miljoni. Peale eestlaste, kes moodustavad elanikkonna põhiosa, elab vabariigis venelasi.

Eesti asub Balti mere rannikul Soome ja Riia lahe vahel. Temale kuuluvad ka saared Balti meres, milledest suurimad on Saaremaa ja Hiiumaa. Need saared kaitsevad sissepääsu Soome ja Riia lahte ning neil on seetõttu suur strateegiline tähtsus.

Vabariigi põhiosas asub tasane madalmik, mis laskub Soome lahte järsu kiviterassina. Lõuna pool muutub maastik kõrgemaks ja künklikuks.

Eestis on palju järvi. Suurim neist on Peipsi. Eesti jõed on lühikesed, kuid veerikkad.

Eesti metsades on ülekaalus mänd ja kuusk; on olemas ka lehtpuid: kaski, leppi, vahtraid ja saari.

Maapõuevaradest on vabariik rikas põlevkivilt, mis ladesub ribana piki Soome lahte, turbast, paekivist, sinisest savist, gipsist ja marmorist.

Niiske kliima tõttu on Eestis palju häid lopsakaid heinamaid. See soodustab loomakasvatuse, peamiselt piimaloomade kasvatamise arendamist. Heina- ja karjamaid on siin rohkem kui põlde. Peale selle võtavad suure osa põldudest enda alla loomasöödaks külvatavad põlluheinad.

Tallinn oli omalajal tähtis Venemaa sadam. Talvel asendas ta Peterburi sadamat, sest ta külmus kinni lühemaks ajaks.

Eestis töötas üks Venemaa suurimaist tehaseist — Vene-Balti laevaehitustehas 11 000 töölisega (Tallinnas) ja puuvillavabrik „Kreenholmi Manufaktuur“ 14 000 töölisega

(Narvas). Pärast Eesti lahutamist Venemaast nõrgenes see tööstusharu tugevasti.

Eestis on tekstiilkäitisi, metsa- ning metallitöötlemise käitisi ja meiereisid, kus valimistatakse võid ja juustu. Eriti tuleb esile tõsta tehaseid, kus utetakse põlevkivi vedelkütteenaineks ja tehnilisteks õlideks. Need tehased asetsevad Soome lahe rannikul. Põlevkivist saadav gaas hakkab minema Leningradi gasifitseerimiseks. Esimesel sõjajärgsel viisaastakul ehitatakse gaasijuhe Eestist Leningradi.

Eesti NSV pealinn Tallinn asetseb Soome lahe rannikul. See on suur ja hea sadam ning suur tööstuse ja kultuuri-keskus. Siin asub ka Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

Saksa fašistide kallaletung meie maale katkestas majanduse arenemise, mis algas Eestis pärast seda, kui seal 1940. aastal kehtestati nõukogude võim. Aga kui saksa okupandid olid välja kihutatud, hakkasid Eestis nagu teisteski Balti vabariikides jälle suitsema nõukogude tehaste korstnad ning kiiresti hakkas arenema rahvuslik kultuur.

Taastamine on täies hoos. Sõjajärgse viisaastaku lõpul ületab Eesti tööstustoodang sõjaeelse taseme kolmekordselt!

*

Meie maa on mitmekesine looduselt ja majanduselt. Meie vabariigid on erinevad keelelt. Kõik kokku aga moodustavad nad ühtse liiduriigi, meie nõukogude isamaa. Katkestatud majanduslikud ja poliitilised niidid ühendavad kõik nõukogude vabariigid võitmatuks ja võimsaks Nõukogude Liiduks.

Uhkust ja palavat armastust tekitab meie südameis meie kodumaa.

Emake kodumaa on meile andnud elu ja meid üles kasvatanud, ning me vastame talle sügava pojaarmastusega.

Meie riik on suurim maakeral. Tema randadelt lähevad mereteed maailma kõigisse nurkadesse.

Nõukogudemaa on üks maailma suurimaid riike rahvaarvult.

Imeilus ja rikas on meie kodumaa loodus. Uhelqi teisel maal pole säärast mineraalide, viljaka mulla, väärtuslike metsade ja võimsate energiaallikate rikkust.

Meie maa on suur tööstus- ja kolhoosiriik. Meil on võimalik eesrindlik tööstus ja kõige eesrindlikum põllumajandus.

Suured on meie kodumaa avarused ja rikkused. Sajandite jooksul on meie rahvas selle maa üles harinud. Ta on teda ohtrasti niisutanud oma higi ja verega. Inimpõlvete töö hinnaga on meie rahvas selle maa korrastanud ja elamiseks kõlvuliseks muutnud. Meie rahvas on kündnud üles põllud, puhastanud metsad, avastanud maapõuevarad, ära kasutanud jõed ja asutanud linnad. Meie rahvas on oma maad kaitsnud kõigi vaenlaste vastu. Pika võitluse hinnaga oleme ehitanud sellele maale Nõukogude riigi ja kehtestanud siin ihaldatud elukorra. See maa on saanud meie koduks.

SISUKORD

I peatükk

ÜKS KUUENDIK MAAILMAST	3
1. Territoorium ja rahvastik	3
2. Lausmaad ja mäestikud	7
3. Mäed, jõed ja järved	9
4. Kliima	12
5. Tundrast lähistroopikani	14
6. Maapõuevarad	21

II peatükk

NSV LIIT ON SUUR TÖÖSTUSRIIK	28
--	----

III peatükk

KÕIGE EESRINDLIKUMA PÖLLUMAJANDUSEGA RIIK	40
---	----

IV peatükk

UHENDUSTEED	47
-----------------------	----

V peatükk

KUUSTEIST VABARIIKI	52
VNFSV	52
Ukraina NSV	67
Valge-Vene NSV	71
Moldaavia NSV	73
Karjala-Soome NSV	75
Taga-Kaukaasias asuvad nõukogude liidu- vabariigid	76
Aserbaidžani NSV	78
Gruusia NSV	80

Armeenia NSV	83
Kesk-Aasias asuvad nõukogude liiduvabariigid	85
Turkmeeni NSV	87
Usbeki NSV	89
Tadžiki NSV	92
Kasahhi NSV	94
Kirgiisi NSV	97
Balti mere ääres asuvad nõukogude liiduvabariigid	99
Leedu NSV	100
Läti NSV	101
Eesti NSV	103

4

Vastutav toimetaja F. Teder

Н. Михайлов. Просторы и богатства нашей родины.
На эстонском языке.

Ladumisele antud 30. V 1947. Trükkimisele antud 19. VI 1947. Paber
56 : 79 cm ¹/₁₆. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 37 120. Trüki-
poognaid 6,75. Arvutuspoognaid 5,93. MB-04521. Tellimise nr. 1068.
Trükikoda „Uhiselu“, Tallinn, Pikk 40/42.

Trükivigade õiendus

Lk.	On trükitud	Peab olema
9 pealkirjas ja sisukor- ras vastava punkti all	Mäed	Mered
14 1. rida alt	polaarvöö	polaaröö
50 3. rida ülevalt	Sisemine	Sisemaine
55 2. " "	korruliste	kõrruseliste

Trükikivide loend

Peab olema	On trükitud	Lk.
Märk	Märk	8 pealkirja ja sisse- toet vastava punkti all
polaarid	polaarid	14 l. rida all
Siemine	Siemine	50 l. rida lõpet
Korralduste	Korralduste	58 l.

Vastutav toimetaja F. Teder

Н. Михайлов. Просторы и богатства нашей родины.
На эстонском языке.

Ladumisele antud 30. V 1947. Trükkimisele antud 19. VI 1947. Paber
56 : 79 cm ¹/₁₆. Trükiarv 10 200. Trükitähti trükipoognas 37 120. Trüki-
poognaid 6,75. Arvutuspoognaid 5,93. MB-04521. Tellimise nr. 1068.
Trükikoda „Ühiselu“, Tallinn, Pikk 40/42.

Rbl. 2.50

451